MEZŐ GÁBOR

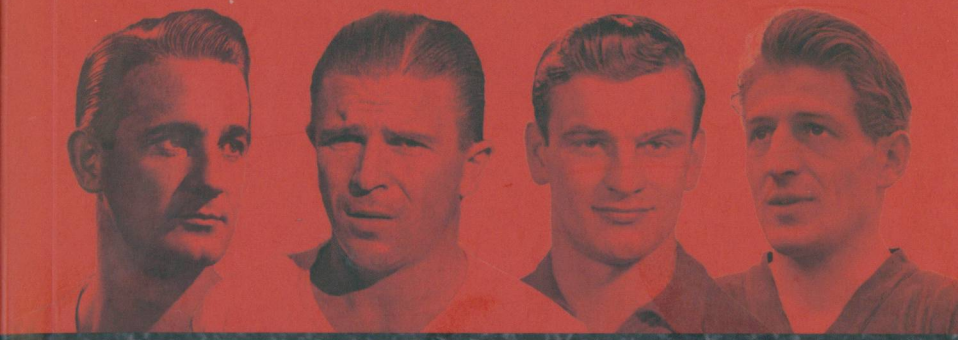

Aranycsapat

A TERROR IDEJÉN

HITEL
KIADÓ

X 370.367

MEZŐ GÁBOR

Aranycsapat
A TERROR IDEJÉN

HITEL

SZTE Klebelsberg Könyvtár
J001474621
X 370367
SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 22.

© Mező Gábor, 2025

Borítóterv
Oláh Gábor

© Hitel Kiadó, Budapest, 2025

Felelős kiadó Kárpáti Gábor Csaba
Felelős szerkesztő Tornai Szabolcs
A szöveget gondozta Rusznák György
Nyomdai előkészítés Szabó Eszter

hitelkonyvkiado.hu

ELŐSZÓ

Mező Gábor első sport témájú könyvét olvasva egyre erősödik bennem a meggyőződés, hogy létezik egy párhuzamos magyar futballtörténet, amely a diktatúra idején rejtve maradt még a leglelkesebb szurkolók előtt is, hiszen rejtegették előlünk. Ami ennél is döbbenetesebb: a rendszerváltás után harminc év sem volt elég, hogy a helyükre kerüljenek a dolgok. Persze, tudom, nincs ez másként a nagypolitika, a rendszerváltozás fősodrának históriájával sem, ott is szinte minden másképpen van, mint ahogy az emberek hitték, ahogy beadták nekik, nagyjából ugyanazok, akik 1990 előtt is mindent meghatároztak. Nem mellesleg, ez ügyben is Mező Gábor az egyik, aki számos fontos témát felgöngyölített az átmentett hatalomról, befolyásról, vagyonról, ízlés- és véleménydiktatúráról. Mit csodálkozunk hát, ha egy olyan részterületen, mint a futball, még lassabban tisztul a kép? Nos, azért különös mindez, mert a csúcsfoci világa nemzetközi, jól dokumentált, és az eredmények révén sok tekintetben objektíven megítélhető.

És mégis. Ha jobban megnézzük, nekünk jószerével már 1945-től (de még inkább 1949-től, majd 1956-tól) egy szigorúan megszűrt, vasfüggöny mögé zárt, belterjes labdarúgás jutott, amelyről mi magunk sem igen tudtuk, hogy csak a

másodvonala a nagy magyar futballkultúrának. Amelynek egy része persze már Trianonnál a határokon kívül rekedt, másik részét elüldözték vagy elmenekült.

Hát nézzük meg kicsit közelebbről. A legsikeresebb, BEK-győztes magyar edzők neve még ma sem közismert idehaza. A végleg 1948-ban emigráló, a régi, kávéházi futballból kinövő, magyar-zsidó Guttmann Béla kétszeres győztes a Benficával 1961-ben és 1962-ben, jószerével teljes hazai elhallgatással. A kolozsvári Kovács István is kétszer nyert BEK-et a nagy Ajaxszal, ide legfeljebb a román Stefan Kovacsként szivárgott be a neve, ahogyan a ma is Nagyváradon, a mai határtól pár kilométerre élő Jenei Imrét is csak a legtájékozottabbak ismerik, ő a bukaresti Steauával nyerte el a legrangosabb klubtrófeát. De mondok mást. Az ötvenes évek elején, amikor a közhiedelem szerint a csúcson volt a magyar futball, már egy válogatottra való klasszis futballista és megannyi nagy edző hagyta el Magyarországot. Az 1949-ben illegálisan, kalandos körülmények között távozó Kubala László már a Barcelonában ontotta a gólokat, és őrjítette meg a nézőket, akiknek Európa legnagyobb stadionját, a Camp Nout a szőke magyar-szlovák csatár miatt kellett felépíteni. Nyers István már megérkezett Franciaországból Olaszországba, hogy például napokkal a 6:3 előtt egymaga három gólt szerezzen a Milan elleni városi derbin az Inter színeiben. A magyar közvélemény és a magyar futball számára természetesen nem létezett, jóllehet az Aranycsapattal egy időben, egy párhuzamos univerzumban, az olasz profi fociban a sztárok sztárja volt. Csakúgy mint ugyanekkor

Újlaki József Franciaországban. A régi nagyok közül Sárosi György, Zsengellér Gyula sincs már az országban, utóbbi a kolumbiai úgynevezett kalózligában keres milliókat olyan társakkal, mint Alfredo Di Stéfano, a futballtörténet egyik legnagyobbja, Puskás későbbi madridi csapattársa. A magyar futball első ötven évének első számú óriása, Orth György is messze jár, s gyakorlatilag nem létezik többé a hivatalos Magyarország számára (nem tudom kihagyni a sztorit, miszerint a perui válogatott szövetségi kapitányaként, később, már a római olimpián 1960-ban a magyar csapattal találkozva, így sóhajtott fel a fiatal Albert Flórián játéka láttán, hogy „de jó lenne, ha ez a fiú nálunk játszana", s a csodálkozóknak világossá tette, hogy a „nálunk" nem Perut, hanem az MTK-t jelentette számára még akkor is...). És amibe Mező Gábor olvasásáig én sem gondoltam bele: közben, a negyvenes évek végén két olyan klasszis, mint Raduly József és Avar István a Gulag-bajnokságban játszik hétről hétre, nagyjából az életéért, valahol a Kaukázusban. De a magyar bajnokságból is eltűnt 1949 tavaszán egy fél csapatra való klasszis játékos, amikor a lefülelt disszidálási kísérletük nyomán internálták Lóránt Gyulát, Egresi Bélát, Kéri Károlyt és másokat, csupa válogatott játékost, s az Andrássy út 60-ban hallgatták ki Grosics Gyulát.

Ideje tehát elfelejteni azt a túlságosan is közhellyé vált, valójában hamis állítást, hogy a magyar futball a Rákosi-rendszerben jutott a csúcsra, akkor volt a legerősebb. Nem így volt. A vb-ezüstöt 1938-ban Sárosiék is hozták. Az olimpiai aranyakat az álamatőr magyar válogatottak 1964-ben

és 1968-ban is megnyerték az amatőröknek kiírt tornákon. A Rákosi-korszak éppen hogy elvette az igazi kiteljesedés lehetőségét attól a magyar futballtól, amely pedig készen állt a legnagyobb feladatokra, a világbajnoki cím akár többszöri elhódítására is.

Amikor azt hallják, hogy az ötvenes években a kommunista diktatúra a „tenyerén hordozta" a sportolókat és a futballistákat, akkor azonnal jusson az eszükbe Szűcs Sándor – Mező Gábor által is tárgyalt – brutális kivégzése. Azért kellett a meggyilkolásával példát statuálni, hogy megállítsák a fent már említett klasszisok menekülése után az újabb disszidálásokat. (Azt a felismerést is Mező Gábornak és kötetének köszönöm, hogy a kommunista diktatúrákra jellemző végtelenül groteszk módon az Újpesti Dózsának nem „csak" a válogatott játékosait végezték ki, börtönözték be, de volt, hogy az elnökét is... Hiszen a mindenkori rákosista belügyminiszter felügyelte az immár a rendőrséghez tartozó klubot, és Rajk Lászlót felakasztották, Kádár Jánost lecsukták, Zöld Sándor a családját is kivégezve öngyilkos lett közülük...)

A virágzó profi futballéletet a szovjet sportrendszert agresszívan bevezető kommunisták burzsoá csökevénynek kiáltották ki, államosították a sportklubokat is, erőszakosan megváltoztatták a nevüket, a címerüket, a színüket, a játékosállományukat, felfoghatatlan és jóvátehetetlen károkat okozva a magyar labdarúgásnak. Amikor aztán a Szovjetunió belépett a sportvilágba, felismerve, hogy kitűnő terepe lesz a hidegháborúnak, a magyar kommunistáknak kapóra jött, és felértékelődött számukra a két háború közöttről érkező

rendkívüli tudású sportolói és edzői garnitúra, s így érkeztünk el a rekordszámú, 16 magyar aranyérmet és a mieinknek az éremtáblázat 3. helyét hozó helsinki olimpiához 1952-ben. De ha nem hal meg Sztálin 1953 tavaszán, meggyőződésem szerint senki sem merte volna engedélyezni az „imperializmus" fellegvárában rendezett, végül is történelmi magyar 6:3-as győzelmet hozó angol–magyar „barátságos" mérkőzést.

A világverő magyar futballt a hatalom – az akkor csúcspozícióban lévő Farkas Mihály cezaromániája miatt is – egy darabig használta mint igen hatékony propagandaeszközt, de az első komoly vereség, a világbajnoki döntő – súlyos vezetői hibák miatti – elvesztése után el is engedte, le is ejtette a magasból az Aranycsapatot 1954-ben. Ennek jelképe az 1953-ban félkészen, nagy csinnadrattával átadott, de aztán soha be nem fejezett Népstadion. 1956 és a legnépszerűbb, legjobb játékosok emigrációja után a foci még kellemetlenebb, még ijesztőbb téma lett a minden tömeges, nemzeti büszkeségre okot adó megmozdulástól irtózó Kádár-rezsimnek. Maga Kádár is viszolygott az egész témától, az Aranycsapat legnagyobb sikerei idejére éppen pártbéli riválisa, a „futballminiszter", Farkas Mihály mesterkedése nyomán kerül börtönbe, hogy aztán a *Csodacsatár* című játékfilm révén már az új, kádári, futballellenes narratívát hirdesse meg, egyszersmind leszámoljon Farkas Mihály nevetségessé tett focis lázálmával.

Különös balszerencsénkre a futballt közben éppen ezekben az években forradalmasította Nyugat-Európában a televízió. Amíg mi világelsőkből lassú pusztulásra ítéltettünk,

ELTE Klebelsberg Könyv

másutt robbanásszerű fejlődésnek indult a sportág, hatalmas új bevételekkel. Ahhoz, hogy megértsük, miként lettünk jó fél évszázad alatt az egyik legjobból az egyik legrosszabbak a fociban, ismernünk kell azokat a jelenségeket, amelyekről Mező Gábor ír. És ahogyan más kutatási területein is éppen csak elkezd felfejteni egy-egy szálat, megpendít egy-egy témát, kiderül, hogy ott további alapos kutatásokra lenne szükség, mert újabb és újabb ismeretlen összefüggések tárulnak a szemünk elé.

Annak a párhuzamos magyar futballtörténelemnek az összefüggései, amelyet még most is csak felületesen ismerünk, de amelyről egyre inkább bebizonyosodik, hogy az volt az igazi, az érdemi, a világraszóló, s mi itt, a vasfüggöny mögött éltünk egy alternatív, beszűkült, hazug „valóságban". Hát, Gábor, sok munkánk lesz még, de muszáj volt végre valahol elkezdeni...

Szöllősi György
sportújságíró,
a *Nemzeti Sport* főszerkesztője

BEVEZETŐ

Az idén elolvastam Jimmy Burns *Maradona* című könyvét. Színvonalas, szórakoztató szöveg a világfutball egyik legzseniálisabb játékosáról. Olvasmányos, komoly kutatásra épül, de igencsak elfogult. A szerző kritizálja a fiatal Maradonát, amiért társaival együtt az „arcát adta" ahhoz az argentin válogatotthoz, amely – Burns meglátása szerint – a nyolcvanas évek közepén az ottani diktatúrát testesítette meg, így ezzel a zseni is legitimálta a rezsimet. A brit származású Burns valójában igen igazságtalan, ír a Falkland-szigetekért az argentinokkal vívott háborúról, de nem tér ki arra, hogy egyáltalán mit keresett ott ez az addigra már széthulló egykori gyarmatbirodalom. Azaz: Nagy-Britannia.

Érezhető a birodalmi gőg: Közép-Európában erre még érzékenyebbek vagyunk. Egy sportkönyv keretén belül ismét egy nyugat-európai akarja megmondani, hogy miben hibázott a távoli, fiatal, dél-amerikai Maradona. Ráadásul ismét elmaradt az önreflexió, a tükörbe nézés: ezen a szálon haladva Burns egy olyan országot, illetve egykori gyarmattartót képvisel, amely kiszipolyozta a fél világot, elképzelhetetlen kegyetlenségeket elkövetve mindenféle. Nem beszélve arról, hogy még a hatvanas években is voltak gyarmataik, ezen az alapon a '66-os világbajnokok is – minimum – kollaboránsok.

A sokat vitatott győztes góljukkal együtt. Ez persze baromság. Az élet – és a futball – ennél sokkal bonyolultabb.

A bevezető nem céltalan, Maradonáról, illetve Burns fejtegetéséről az Aranycsapat jutott eszembe. Az ottani is szörnyű rezsim volt, de mit adtak azok a játékosok a nemzetnek: örömöt, boldogságot, reményt. Nem erről szólt az Aranycsapat története?

Képzeljük el, hogy ma a magyar válogatott a világ messze legerősebb, legzseniálisabb csapata. És közben megtört, megfélemlített, látszólag aranyéletet élő, de bármikor letartóztatható, erőszakkal beszervezhető, megalázható játékosokból áll. Van olyan tagja, aki pár éve még a kegyetlen politikai rendőrség kényszerrel besorozott tisztje volt. Egyik csapattársát korábban internálták, a másikat letartóztatta, majd elengedte ugyanaz az „államvédelem". Másokat erőszakkal „raboltak el" szeretett klubjukból, egyikükből később besúgót „kreáltak". Volt társuk, akit már a nagy sikerek idejére kivégeztek, más, túlélve a szovjet kényszermunkatábort, nemigen tetszett a rendszerhű szövetségi kapitánynak, így nem lehetett válogatott. Voltak, akik még időben elmenekültek az országból, mások pedig hiába voltak világklasszisok, nem volt esélyük bekerülni a nemzeti csapatba. Ez (is) volt az Aranycsapat.

Világklasszisaink papíron mind „kommunisták" voltak, „rajongtak" a kegyetlen diktátorért, Rákosi Mátyásért, legalábbis erről kellett nyilatkozniuk, ezt kellett mímelniük. Ha győztek, akkor az a kopasz sztálinista és a diktatúra sikere volt. Fizetésüket egy szóbeli alku szerint csempészéssel

egészíthették ki, de éppen ez volt a rezsim egyik fegyvere is ellenük: azt buktatták le, akit akartak. Nem volt kivétel – talán csak Puskás Ferenc volt védett személy, mert annyira közismerten és nyilvánvalóan ő volt a legjobb, a világfutball egyik legkiválóbb játékosa –, az édesanyja által papnak szánt, mélyen vallásos és konzervatív (így némi szójátékkal „halmozottan »ellenséges« helyzetű személy") Grosics Gyulával is könnyedén példát statuáltak, pedig a világ egyik legjobb kapusa volt akkoriban. A nagy győzelmek idejére barátaik, csapattársaik egy része már régen elhagyta az országot, egyesületeik neveit, színeit, múltját elvették, őket ide-oda rakosgatták.

Közben az egész ország, az egész nemzet rettegett. Egy idő után már a rendszer működtetői, Kőműves Kelemenjei is féltek. Hiába áldozták fel akár családtagjaikat, testvérüket, barátaikat az árulás oltárát építgetve, Rákosiék újabb és újabb ellenségeket találtak, a fasiszták, a kisgazdák, a kulákok, a papok, az arisztokraták és a szociáldemokraták után ők maguk következtek. Hiszen a negyvenes évek végén már saját testéből „falatozott" a szörnyeteg, már bárkiről kiderülhet, hogy áruló. Az embereket kifosztották, bebörtönözték, a Gulagra vagy Kistarcsára hurcolták, a gyárakat, családi boltokat, kisüzemeket elvették. *Einstand* – üvölthette volna a propaganda, és valóban vittek mindent, amit lehetett, aki ellenállt, azt lejáratták, agyonverték, bebörtönözték, elüldözték. Közben őrült ötéves tervektől, beszolgáltatástól, kitelepítéstől, padlássöpréstől szenvedett a magyarság, a német származású magyarok jelentős részét egyszerűen elüldözték,

mindezt úgy, hogy a válogatott legnagyobb csillaga maga is sváb származású volt.

Ugyanő, azaz Puskás hiába rohant az anekdota szerint a Honvédot irányító főkáderhez, Farkas Mihályhoz, hogy valahogy megmentsék társukat, Szűcs Sándort, az Újpest klasszisát kivégezték. Később látni fogjuk, hogy a játékos „feláldozhatóságát" valószínűleg pontosan lemérhették, a középső védő ekkor már nélkülözhető volt az Aranycsapat szempontjából, megölésével viszont mindenkinek üzentek. Ezért „kellett" írókat, színészeket is bebörtönözni, hogy lássa az ország: nincsenek kivételek. Vagy beállsz a sorfalba, vagy meghalsz, jobb esetben összetörünk.

Az Évszázad gólvágója, Deák Ferenc csak úgy úszta meg a börtönt, hogy a Ferencvárosból az ősellenséghez, az Újpesthez igazolt, amiért sok fradista örök életre árulónak tartotta. Ő maga, majd özvegye csak később mondhatta el a közvéleménynek (már aki olvasta, hiszen ezeket a híreket akkoriban még nem vették át a lapok, a még nem létező portálok), hogy valójában mi történt. A sötétség, akár egy lepel az egész országot befedte. Együtt fulladt, kapkodott levegőért a magyarság. Bárkit, bármikor, bármiért elvihettek. A jóbarátok ekkoriban kétszer kopogva üzentek egymásnak, *„nem az ÁVH, hanem én érkeztem meg az ajtód elé"*. Nálunk nem a postás, hanem a tisztességes emberek csengettek kétszer, hogy ne kapjon szívrohamot valamelyik öreg a lakásban. Közben ragályos betegségként terjedt a csengőfrásztól való félelem, hányan álmodták azt, hogy eljönnek értük, miközben ez tényleg megtörtént a valóságban? Arra ébredtek, hogy tényleg az ajtóban állnak

azok a sötét arcú, bőrkabátos emberek. Előbb feljelentésekre, majd jelentésekre kényszerítették azokat, akiket lehetett vagy erre amúgy is önként jelentkeztek, hogy később a szemünkbe vághassák: a házmesterek népe vagyunk.

Dehogy. Egész Közép-Európát tönkretették, megmérgezték ezzel.

Közben nagy nehezen, szovjet engedéllyel megszervezték az Évszázad mérkőzését, éppen az említett britek, az egykori világbirodalom, a játék „szülőatyjai" ellen. Nyilvánvaló, hogy Sztálin halála is kellett a meccshez, miután a szörnyeteg kimúlt (halála előtt még orvosperekre – ezek más néven cionista, azaz zsidóellenes perek voltak – készült, szórakoztató, hogy talán éppen az általa üldözött, letartóztatott doktorok segíthettek volna rajta, az összeesküvés-elmélet szerint a halálát is „ők" okozhatták), már összehozható a mérkőzés. Utólag, a kései memoárokban és interjúkban persze a sok-sok kommunista már mind magához söpörte volna, kisajátította volna a 6:3 sikerét, *„kérem, én voltam az, aki ezt összehozta"*. Nem. Dolgozhattak, süröghettek, sündörögghettek akármennyit az elvtársak, végül a rezsim engedélye, pecsétje kellett, egészen pontosan azé a Nagy Imréé (is), aki a szovjet változások után (Sztálint Hruscsov követte) Rákosi Mátyás helyére ülhetett. Hiszen az egykori „pajtást" – aki nem a Haza, hanem a kommunisták bölcse volt – leváltották, lecserélték, ezután frusztrált sztárjátékosként szervezkedett az öltözőben. Majd a szovjet száműzetésben.

A propaganda közben végig üvöltött, a győzelem kötelező, a pártért, a Szovjetunióért, a kommunizmusért. De mi lesz

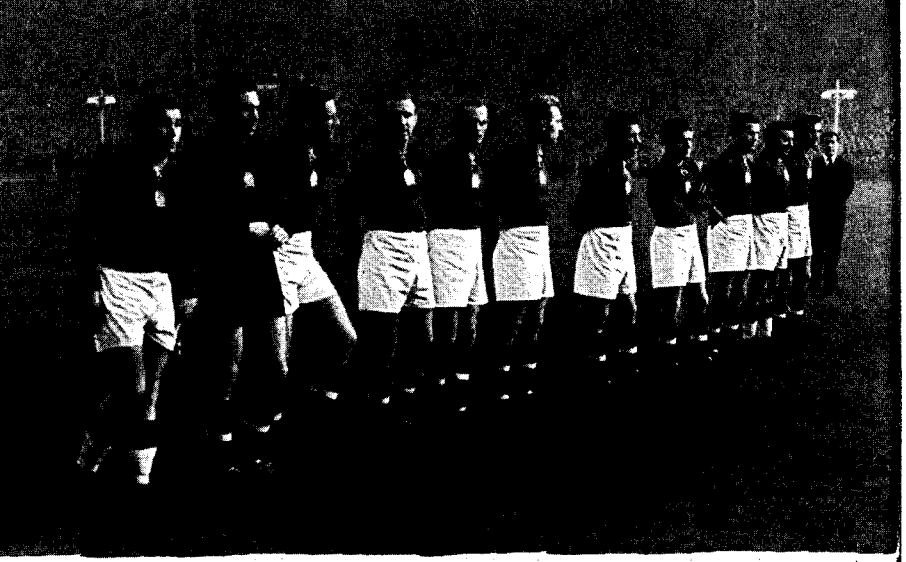

Futballhősök a 6:3-as meccs előtt: Puskás, Grosics, Lóránt, Hidegkuti, Buzánszky, Lantos, Zakariás, Czibor, Bozsik, Budai II., Kocsis. *(Fotó: Fortepan, ad.: Kovács József)*

akkor, ha kikap a csapat? Mi történik Budapesten? Mit reagál az elnyomott, megfélemlített, megtört, kerék alatt nyögő lakosság, ha még a futballsikert is „elveszik" tőlük? Helsinki, az olimpia remek „országimázsnak" bizonyult. A magyar sport – miután a sikerek alapjait még a Horthy-rendszerben lerakták – 1948 után ismét meghódította a világot. Szintén szovjet engedéllyel. A kommunista ember, a *világ proletárja* továbbra sem egyesült, viszont győzelmeskedett, Rákosi és a többiek szinte véresre tapsolták a tenyerüket. Ez igen, nemcsak a világ legjobb szövőnői és krampácsolói, de a legzseniálisabb ökölvívó, tornász és úszó is a „miénk", vagyis természetesen az „övék" voltak. Bevált, hogy a Nagy testvért, a Főnököt, azaz a Szovjetuniót követve a kis csatlós is elindult az olimpián. Bár végül sajnos az „imperialistákat" (az Egyesült Államokat) nem sikerült megelőzni, a dobogó alsóbb része azért

szívderítő látvány volt: második a Szovjetunió, a harmadik Magyarország. Tizenhat arany, köztük Puskásék, de ott van a legenda, Papp László is. Papíron természetesen ő is a diktatúra egyik arca, de valójában? Tudja, mi történik az országgal, a hazájával és az emberekkel, de mit tehetett? Annyit, hogy győz. Aztán újra. Örömöt nyújt a kifosztott, megalázott, megbélyegzett magyarságnak. Ezt tette az Aranycsapat is. Tartotta a nagyszüleinkben, szüleinkben az erőt.

ÁLMOK

Egy lehetséges világban, egy párhuzamos történetben Papp Laci egy ütéssel leszedhette volna Rákosi fejét, amit Puskás egy finom mozdulattal felvarr a kapu felső sarkába. Repül a nehéz tekegolyó, ki tudja, hol áll meg? *„Játszóteret csináltam az etetőjéből"* – mondaná a sorozatbeli Papp Laci (aki a valóságban sohasem élt vissza az erejével) az amerikai fotósnak, aki az éppen bevonuló sereget kíséri. Közben, ahogyan *A tanú* viccében, maga Truman elnök úr érkezik fehér lovon. Vagy Horthy Miklós hazatér az emigrációból. Papp Laci kacsintós képe a *Time* címlapjára kerül, Sztálin dühödten tépi szét, ezzel a toporzékolós mozdulattal mintegy lemondva Magyarországról is, amely végre valóban felszabadul, és az Egyesült Államok is szokatlanul nagylelkű, sem kifosztani, sem gyarmatosítani sem próbálja a célországot. Sőt, Washington vissza nem térítendő hitelt biztosít, a kalapba összes nyugat-európai „testvérországunk" bele-belepakol, a hatvanas évekre játszva utol is érjük Ausztriát.

Addigra Papp Laci már rég háromszoros olimpiai bajnok, és persze profi világbajnok is. Bár hatalmas villája van Nizzában és Los Angelesben, mégsem költözik el, ahogyan Puskás, Kocsis, Czibor is itthon él, már kétszeres világbajnokként. A Kispestre visszakeresztelt Honvéd továbbra is

a világ legerősebb csapata, bár Kocsis és Czibor visszaigazolt a Fradihoz, utóbbi csak két BEK-et nyert, míg a hatvanas években a Kispest, az én többnyire szomorkás hangulatban szeretett csapatom már háromnál jár.

Biszku Béla, Nagy Imre, Kádár János és a többiek börtönben, kiszabadulásuk után saját kérésükre a Szovjetunióba távoznak, ahol szépen, rendben, az eszme szabályrendszere szerint sorra elhaláloznak. A pályaudvaron Sulyok Dezső és Kéthly Anna búcsúztatja őket, az erről tudósító cikk címe az egész világot bejárja.

„A soha viszont nem látásra!" – olvassa a *Magyar Nemzet* címlapján Aczél György vegyesbolti eladó, majd leszeli a párizsit Hoffman Géza gyári munkásnak[1], akitől így már senki sem kéri meg, hogy külön előadásban járassa le a „már semmire sem jó" Albert Flóriánékat a tévében.

Persze, így is lehetett volna, vagyis dehogy: valójában nem létezett más forgatókönyv, ezt legkésőbb ötvenhatban megtanulta a magyar nemzet. A valóságban Magyarország egy Vasfüggönnyel elzárt börtön volt, és '53, majd '56 után még igen sokáig az maradt. Aki nem menekült el vagy halt meg, annak meg kellett tanulnia élnie, túlélnie. Mivel a sajtóból, a rádióból csak a propaganda harsogott, íróink, költőink (már akik itt maradtak és megszólalhattak, egyáltalán meg akartak szólalni) fertelmes szövegeket, Rákosinak, Sztálinnak, esetleg egy hős vájárnak címzett kínverseket írtak, belátható, hogy így nem sok öröme maradt az átlagembernek. Bekapcsolhatta a megszállt Rádiót, hogy egy zseniális sportriporter – és közben beszervezett ügynök – tüzes közvetítését hallgassa a világ

legjobb csapatáról. Vagy ha tudott, kimehetett a stadionba, a stadionokba.

Mit jelentett akkoriban a futball, az Aranycsapat? Legyünk közhelyesek, de igazak: mindent. És feltehető, hogy ezek a világklasszisok csak a pályán lehetettek szabadok. Bár óriási teher volt rajtuk, mégis meg merték húzni a cseleket, a végletekig kijátszották a helyzeteket, posztjukat, helyüket állandóan felcserélve, már a totális futball ideje előtt totális futballt játszva. És folyamatosan előremenekülve. Emlékszünk a *Menekülés a győzelembe* című náciellenes filmre? Sorsszerű, hogy éppen Magyarországon forgatták. Annak az MTK-nak a pályáján, amelyet Rákosiék idején Vörös Lobogónak és Bástyának is neveztek, és pár évig a politikai rendőrség, az ÁVH együttese volt. Péter Gáborék csapata. *Menekülés a győzelembe* – ezt vitték végbe Puskásék 1953-ban, és erre készültek 1954-ben is. A vereségből így lett végül nemzeti tragédia. Mert mindenünk ott maradt. Széttört álmaink.

OLLÓK

Két meghatározó ollózásra is emlékszem fiatalkoromból. Mindkét mozdulat a pálya közepén történt, azt sem tudom, hogyan folytatódott a két akció. Nem ezért voltak jelentősek: a váratlanságuk miatt. Én úgy nőttem fel, hogy a magyar futball („magyarfoci") bűnrossz, valóban az volt, és persze rátettek erre a hangulatra az újságírók is (a savanyú Hegyi Iványok, a provokátor Gyárfás Tamások, a Bocsák Miklósról, Lakat T. Károlyról ismert *Sport Plusz* gárdája, s persze a többiek), meg a kommentátorok is. Volt mire panaszkodni: labdarúgásunk a kilencvenes évek végére, a kétezres évekre valóban gyalázatos színvonalú volt, nem is elsősorban a játéktudás, hanem a hozzáállás miatt. Rothadt volt az egész rendszer. Ha a Kádár-rezsim egyik szimbolikus alakja a piás munkás volt, aki még a tej szállítására szolgáló fémedényben *(„Egy pohár tej, tiszta fej")* is szeszes italt csempészett be a gyárba (apám mesélte, hogyan zörögtek ezek a jellegzetesen szocialista kellékek), akkor a kilencvenes éveké a lötyögő, örökké másnapos, vagy annak kinéző futballista. Mondjuk a borostás, idő előtt kiégő Tököli Attila. Közben az egyesületek élén sokszor a legelképesztőbb kinézetű és karakterű magyar és külföldi szélhámosok trónoltak, az emberek már örültek egy-egy kevésbé mohó volt téeszelnöknek vagy

mezei kóklernek, mert rosszabb esetekben filmvászonra illő keselyűk és héják vitték (el) a klubok maradékait. És főleg beépítették a privatizált, jórészt elkótyavetyélt futballpályák hűlt helyeit.

Ennek ellenére gyerekként, majd kamaszként én is kitartóan követtem az enbéegyet, ezt a később bohócligának keresztelt sorozatot, azok közé tartoztam, akik azt hitték, hogy a Tököliből, a Tökölikből lesz „valami", pedig már akkor eldőlt, hogy nem, amikor a csatár összeveszett az emigrációból hazatérő profival, a kissé összeférhetetlen, „spród", ám annál következetesebb zsenivel, Varga Zoltánnal. Még „Töki" pályafutásának elején, Dunaújvárosban, ahol később a csapat „ragyogó csillaga" lett. Utólag döbbentem erre rá, már arra a pillanatra, amikor a támadó sorsa eldőlt, hiszen akkor, fiatalon én is csodáltam a játékát. Bár Tökölit talán az a méltatlan pofon törte meg végleg (hazai pályán, egy zöld-fehér „szurkoló" ütötte meg, miután nem sikerült legyőzni a Debrecent, és ez a bajnoki címbe került), pályafutása kudarcát (mert a keresett milliók, a válogatott szereplések ellenére kétségtelen keserű az összkép) csak magának, illetve a közegnek köszönhette. Fantasztikus játékos lehetett volna, igazi sztár, hiszen született befejező csatár volt. Így pedig a bohócliga csillaga lett, itt, Vadkeleten, azon a színvonalon és abban a mocsárban, amelyben az Illés Bélák a „Legnagyobb királlyá" válhattak. Utóbbitól persze ne vegyük el: itthon valóban uralkodó volt.

Szóval az olló. A kilencvenes években a Pécs egyik mecscsét néztem, amikor „felfedeztem" magamnak egy fiatal,

elképesztően ügyes játékost. Viszonylag ismeretlen volt, de egyszer csak fogta magát, hanyatt vetődött, és ollózott egyet. Nem kapura, ha jól emlékszem, a pálya közepén történt, de teljesen meglepődtem. Úgy rémlik, hogy felébredtem az éber szundikálásból. Mi, a megkésett, a jórészt már Détáriékról is lemaradó generáció nem nagyon láttunk ilyesmit, főleg nem egy fiatal magyar gyerektől. Nekünk a jugoszlávok elleni 1–7 (összesítésben 1–12) jutott. És Csank János. *„Mit mond majd a szünetben a fiúknak?"* – szólt az anekdota. – *„Azt biztos nem, hogy csak így tovább."*

Már akkor gondoltam, hogy ebből a pécsi futballistából lesz valami. Aztán a Fradiba igazolt, a többi úgymond történelem. Máig ő a kedvenc magyar játékosom: Gera Zoltánnak hívják. És ki tudja, mire viszi (feltehetően világklasszis lesz), ha nem szipuzza, lődörgi át a fiatal éveit. De ő legalább pár év múlva, akár a tékozló fiú megtért, hívő lett, nemcsak az Istenben, de a munkában, a becsúszásokban, az akaratban is hinni kezdett. Technikai tudásán kívül ezért imádtuk annyian.

A másik említett ollózást akkor láttam, amikor letöltöttem magamnak az '54-es magyar–uruguayi mérkőzést. Az is jelzésértékű, hogy a kisfilmet illegálisan szereztem meg akkoriban, de jóval fontosabb, hogy teljesen elképedtem. Persze, rengeteget olvastam, hallottam erről a meccsről addig, de nem láttam belőle szinte semmit sem. Valahogy úgy képzeltem el Puskásékat, mint a *Régi idők fociját,* filmszerűen, kicsit kabarésan, börleszkesen, nagyon lassú futballal. Ez a mozdulat ezen a meccsen sem volt sorsdöntő, és nem Puskás, hanem a válogatott talán második legnagyobb csillaga

(Bozsik lehet még versenyben, ezt a vitát sem az én tisztem eldönteni), Kocsis követte el. A „Kocka". Én akkor, azt a mérkőzést végignézve értettem meg végérvényesen (és nem Puskás '53-as góljánál, ahogyan annyian), hogy ez a válogatott tényleg eszméletlen jó volt, és „nem csak" a saját idejében volt kiemelkedő, minden korszakban az lenne.

Szegény Kocsis cseppet sem mellesleg az Aranycsapat egyik legtragikusabb sorsú játékosa volt. A kommunizmusban természetesen jórészt tabutéma volt, hogy örökké fradista maradt, és rettenetesen nehezen élte meg, amikor kiszakították az egyesületéből. Ráadásul hiába volt az '54-es vébé gólkirálya tizenegy góllal, mindig Puskás árnyékában élt, futballozott (ahogyan tulajdonképpen mindenki), úgy, hogy mind a negyeddöntőben, mind az (említett) elődöntőben duplázott. (A sérült Puskás persze nem játszott). Aztán ötvenhat idején annyi játékossal együtt ő is elhagyta a hazáját, illetve nem tért haza. Sokáig katonaszökevényként körözték, állambiztonsági dossziét vezettek róla, megfigyelték.

Ha nincs a szabadságharc, nyilván az ő sorsa is máshogy alakul, talán ő lett volna a csapat szupersztárja az elhízott, ötvennégy után – saját személyes kultuszának is rabul esve, illetve a beteljesedés pillanatában elbukva – visszaeső, és e nem létező időfonál szerint itthon „talpra sem álló" Puskás helyett, de nem így történt. Amíg a gúnyosan Puskás „Fröcsinek" (hogy még kedves becenevét is elvegyék, bemocskolják) hívott világklasszis hihetetlen elszántsággal, hosszú időre a valóban kedvelt borról is lemondva a Real Madrid egyik legnagyobb csillaga lett, Kocsis, bár a Barcelonában is sikeres

„Kocka", azaz Kocsis Sándor (1949). *(Fotó: Fortepan, ad.: Kovács Márton Emő)*

volt, valahogy mégsem élhette át ugyanezt. Más karakterek is voltak. Ismertek Kocsis személyiségjegyei – csöndes, visszahúzódó –, és élettörténetét látva elkeseredésre, depresszióra is hajlamos személyiség lehetett, illetve azzá vált. Valahogyan – ahogyan mondjuk Varga Zoltán – mindig magányos alak, főleg az imádott, a rajongást napfényként magába szippantó Puskáshoz, illetve (Varga esetében) Albert Flóriánhoz képest. Főleg idegen földön. Kocsis, ahogyan Puskás és Czibor, borzasztóan szerette a hazáját, mindig visszavágyott, és mintha képtelen lett volna arra a laza, spanyolos életvitelre, amihez két társa végül sokkal jobban alkalmazkodott.

Kocsis negyvenhét évesen halt meg, súlyos betegséggel küzdve vagy kiesett vagy kiugrott (vagy kilökték) a kórházi ablakon, jellemző, hogy még ezt sem tudjuk pontosan. Azok közé tartozott, akik végig úgy érezték, hogy üldözték őket. Egy rab, aki fogolynak „képzelte" magát. A Kádár-rezsimben sok valóban célkeresztbe vett, „megcsócsált" állampolgárról mondták azt a rendszerhű orvosok, hogy „üldözéses paranoiában" szenved. Attól féltek, ami valóban megtörtént velük. Akit aztán tudtak, be is vittek egy rövidebb-hosszabb orvosi, pszichiátriai kezelésre, hogy végre elhiggye, a Legvidámabb barakknál nincs felemelőbb otthon. Kocsis sem véletlenül nézett annyit hátrafelé, „külföldre szakadt" csillagainkat végig megfigyelte a rezsim.

Pedig ő semmi mást sem akart, csak futballozni, a sikereket megélni. Ebben a pillanatban olvastam az állambiztonsági dossziéban megőrzött önéletrajzát – a Kádár-rezsim áthagyományozott fertője ez is, hogy mindenféle levelekre, iratokra, fényképekre csak így bukkanhat rá az ember, ezekben a megsárgult dossziékban, hiszen gondos kezek eltették, elraktározták ezeket az anyagokat, hátha kapóra jöhet valaki beszervezéséhez, tönkretételéhez –, az is egyszerű, szerény.

„1929. Budapesten születtem, iskolai végzettségem kereskedelmi középiskola. Munkáscsaládból származom. Édesapám éjjeliőr volt. Édesanyám háztartásbeli. [...] *1948-ban a Ferencvárosi Torna Club vezetősége egy kocsmához segített, melyet édesapám vezetett. A kocsmát 1952. okt. államosították. Az 1919-es forradalom*

idején még nem éltem. Mozgalmi tevékenységet nem fejtettem ki. Letartóztatva, internálva nem voltam. Sokat jártam külföldön, mint sportoló kerültem ki. Külföldi tanulmányúton nem jártam. Semmilyen pártnak tagja nem voltam. A régi hadseregben nem szolgáltam. 1950-ben vonultam be a 8413-as alakulathoz. A felszabadulás után sem voltam büntetve. Egészséges vagyok. Nőtlen. Szüleim semmilyen pártnak nem voltak tagjai."[2]

És mennyi minden kimaradt... Jellemző, hogy meg kell magyaráznia, miért is nem volt '19-ben a proletárdiktatúra „hőse". Akkor még nem is élt... Apja éjjeliőr volt. '48-ban, a még teljes tönkretétel előtt álló Fradi egy kocsmához segítette, amit aztán '52-ben államosítottak, azaz einstandoltak.

Amiről nem írt: Kocsis vezetésével a Ferencváros 1949-ben még megnyerte a bajnokságot, zseniális csatársorára (Budai II, Kocsis, Deák, Mészáros, Czibor) építve száznegyven gólt szerzett. Deák megállt ötvenkilencnél. Kocsis maga harmincháromig jutott. Aztán leereszkedett a függöny. Ezután szétszedték a csapatot.

„Letartóztatva, internálva nem voltam" – milyen világ az, ahol egy futballistának ezt le kell írni önmagáról? Tényszerűen persze igaz.

Az említett Deák Ferenc nem fogalmazhatta volna meg ugyanezt. Igaz, végül a börtönt legalább „megúszta".

AZ „ÁRULÓ"

A „feketeöves" futballrajongók között közismert, hogy a „Bambának" nevezett Deák Ferenc a Szentlőrinci AC-ben vált ismert, válogatott labdarúgóvá, majd 1947-ben – amit a kommunisták cinikusan a „fordulat évének" neveztek, értsd: akkor csalták el előbb a választást, közben rátámadva a Kisgazdapártra – a Ferencvároshoz igazolt. Deák ekkor már Európa-klasszis csatár volt. Említettem, hogy '49-ben még közel hatvan góllal gólkirály, majd 1950-ben a nagy riválisÚjpesthez „igazolt".

„A szíve fradista maradt, de mivel az átigazolás valódi oka soha nem derülhetett ki, ezért az Üllői úton Gerébnek, árulónak nevezték – mondta erről már 2002-ben a felesége. – *Az újpesti szurkolók ugyanakkor meg a fradista mivoltja miatt nem szerették igazán."*[3]

Egy bélyeg, amelyet végig hordoznia kellett. Amelynek hátteréről nem beszélhetett. Csak a rendszerváltoztatás után derülhetett ki, hogy valójában mi történt.

„Siófokon énekeltem a Ferencváros indulót. [...] *állítólag tiltott volt, de szerintem nem volt tiltott, és akkor ott*

összegyűlt egy-két ember, akivel összebalhéztam és ebből lett ilyen botrány és akkor... [...] *egyenruhások voltak, ÁVH-sok. S akkor ott én, sajnos, mind a kettőt leütöttem, és ebből lett egy kis botrány, és amikor aztán bíróságra vagy izére került volna sor, megkérdezte tőlem az egyik vezető, hogy mi akarok lenni. Futballista vagy ülni akarok? Erre én azt mondtam, inkább futballozni tovább. S így aztán Csáki Sándor fölkeresett engem, és azt mondta, hogy te már Dózsa-játékos leszel."*[4]

Ennyi, ezzel el is dőlt. Csákinak, a magyar futball (egyik) kommunista Keresztapájának (lesz még róla szó) volt egy visszautasíthatatlan ajánlata. Az ágyban nem egy lófej, hanem egy börtönrács hevert. Ki választotta volna a fogságot? Én nem, azt hiszem.

Persze nem mindenkit vihettek el, a Fradi teljes megszüntetését, másodosztályba züllesztését senki sem akarta. (Akkor még.) Volt fradista, aki választhatott. Dalnoki Jenő – vagy a zseniális, feltehetően az Aranycsapatból sem „kilógó" Lakat Károly – végül a Ferencvárosnál maradt. De hogyan?

„Bozsikkal bementünk az akkori hadügyminiszterhez, Farkas Mihályhoz, ő mondta, hogy menjek át a Honvédba, mert akkor ott volt a Tóth III. letűnőfélben – nyilatkozta Dalnoki, persze már 1994-ben, amikor megtehette. – *Nagyon jó játékos volt, de hát már megöregedett. Mondtam, hogy nem megyek, és akkor éjjel elvittek katonának, 1952-ben. Úgy, hogy odabilincseltek a*

gépkocsihoz. Nemcsak engem, ilyen szökevények voltak mások is. Engem is úgy vittek el, és két évet így szolgáltam le. És nem egyszer volt, hogy húsz kilométeres menetgyakorlatot, tízet oda, tízet vissza éjjel megcsináltam és másnap játszottunk a Honvéddal. Nem voltak szívbajosak."[5]

Nem. Bár Farkas a találkozón állítólag megdicsérte a klubhűségéért – miután Dalnoki elmondta, hogy mindenképp a Fradinál marad –, azért elküldte érte az autót. Persze legalább nem a Katonapolitikai Osztályra vagy az ÁVH-ra vitték, az Andrássy út 60-ba. Abban az időben ezt is meg kellett becsülni. A Néphadseregnél aztán gyötörték, kóstolgatták, hátha feladja, és kihalásszák Tóth III utódját. De Dalnoki nem volt puha már akkor sem. Igaz, kétszeresen is megfizette az árat.

Bár a kőkemény védőnek jó esélye volt arra, hogy bekerüljön a későbbi Aranycsapatba, az 1952-es olimpián megsérült, és hiába kapta meg a társaival együtt ő is az aranyérmet, Sebes Gusztáv később sem kért belőle. Legközelebb 1956-ban válogatták be újra, két évvel a vb-ezüst után, akkor, amikor már nem az addig érinthetetlen, Rákosiék feltétlen bizalmát élvező edző irányította a csapatot. A legendás bekk papíron három klubcsapatban (FTC, ÉDOSZ, Bp. Kinizsi) is játszott, de jól tudjuk, hogy ez valójában egy volt és maradt: a Ferencváros.

„Abból a legendás Kinizsiből – Rákosi jóvoltából hívták így a Ferencvárost – sajnos egyre kevesebben vagyunk – emlékezett már Dalnoki halála idején a csapattárs Orosz Pál. – *Úgy állt fel a csapat, hogy Gulyás, Ombódy,*

Kispéter, Dalnoky [így írták a cikkben], *Szabó, Dékány, Kertész, Orosz, Mátrai, Vilezsál, Fenyvesi. Közülük már sajnos eltávozott Ombódy Imre, Kispéter Miska, most Dalnoki Jenő, de Kertész Tomi, Mátrai Sanyi és Vilezsál Oszi is. Hogy milyen fradisták voltunk, hiába volt a csapat neve Kinizsi, kabátunk hajtókája alatt mindig hordtuk az FTC-jelvényt...".*[6]

Közben Deák Ferenc Újpestre kerülve, a Dózsánál már sohasem lett a régi. Amúgy is két dudás próbált játszani egyetlen csárdában, hiszen posztriválisa, Szusza Ferenc is történelmi klasszis volt. Sebes egyébként őt sem szívelhette. Pedig kiállt a nácik, a nyilasok ellen.

„Szerelmes lett a második világháború alatt – olvasom róla az emlékezést. – *A lány zsidó származású volt, így Feri, annak ellenére, hogy fülig szerelmes volt belé, úgy döntött, hogy segít neki kimenekülni Svédországba. Ha úgy tetszik, feláldozta a szerelmet azért, hogy megmentse a lány életét. Micsoda emberi tartás kellett ehhez! Talán ez lehetett az oka, hogy később sem lett felesége. Soha nem mesélt minderről, apámtól tudom. Még az 50-es években is érkeztek hozzá csomagok Svédországból, a hála jeléül."*[7]

Érkeztek hát a csomagok, a levelek. S kéznél voltak azok a szorgalmas káderek is, akik ezeket felbontották, elemezték, jelentették azt a magántitkot, amit esetleg fontosnak véltek. Azt sem tudjuk, hogy kik. Hányan hallottak arról, hogy

Kádár János felesége, a diktatúra „első asszonya" is az ÁVH „levélellenőrző" osztályán dolgozott? Igaz, a Kádár-rezsim idején ki hallhatott volna erről? Elképzelem, ahogyan ez a szürkécske nő vizslatja a felbontott küldeményeket, és azon tűnődik, most kit juttasson a terrorlegények – és terrorleányok – kezére.

De ennél érdekesebb, hogy miért nem játszott Szusza? A Dózsa hatalmi szempontból akkoriban viszonylag kedvelt csapat volt – bár nem véletlenül nem emelték fel Rákosiék a Honvéd, az MTK szintjére, nyilván ugyanúgy tartottak a szurkolóitól, ahogyan a fradistáktól –, Szusza pedig termékeny klasszis. Bár sohasem volt gólkirály, egész életében „ontotta" a gólokat. Összesen háromszázkilencvenhármat szerzett az első osztályban, ezzel máig rekorder.

A felvétel a Ferencváros mexikói túráján 1947 nyarán készült. Mike István, Szusza Ferenc (kölcsönjátékos), Sárosi György, Puskás Ferenc (kölcsönjátékos), Lakat Károly. *(Fotó: Fortepan, ad.: Szabó József)*

Mi történhetett, hogy egy idő után figyelembe sem vették? Ennek lehetséges okáról is csak később „szerezhettünk tudomást".

> *„A szovjet fővárosban 1952 májusában két mérkőzést játszott a Budapest-válogatott a moszkvaiakkal. Szusza Ferenc Bozsik Cucuval volt egy szobában, amelynek erkélye a Vörös térre nyílott. A második meccs után a többiek is felmentek. Ebben a hangulatban repült ki egy üveg pezsgő a térre. A dobás túlment a vonalon, amely mögött a politikai vezetők közlekedtek a kocsijaikkal. Akkorát durrant, hogy meg is érkezett a rendőrség a hotelba.*
>
> *Sebes Gusztáv, a szövetségi kapitány tudta, kié a szoba, ám Bozsik tagadott, márpedig egy párttag nem hazudik. Mivel Szusza is tagadott, elcsitult az ügy, amelyről Szusza csak évtizedekkel később mesélte el, hogy Buzánszky Jenő volt a tettes."*[8]

Ő maga, azaz az idős Szusza Ferenc így emlékezett:

> *„Tény, hogy Moszkvában két mérkőzést játszottunk. Az első 1:1-re végződött – ezen játszottam, és a szünetben lecseréltek –, és a másodikon 2:1-re kikaptunk. Ilyenkor mindig felfokozott volt a hangulat. Győzelemnél is meg kell beszélni a dolgokat, de vereség után még inkább. Bozsik Cucuval laktam egy szobában, aminek a terasza a Vörös tér felé nyílott. Pont ezektől a ... kaptunk ki – mondtam. Ez volt a legszebb szoba. A többiek is feljöttek.*

Ebben a hangulatban a pezsgő is előkerült. Buzánszky Jenő kidobott egy üveget a tér felé. Jó kondiban volt, túlment a vonalon, ahol a politikai vezetők közlekedtek. Ekkor persze nem volt ott senki. Nagyot pukkant. Terrorcselekménynek vették. Jött a rendőrség. Sebes Gusztáv, a szövetségi kapitány tudta, hogy kié az a szoba. Megkérdezték Cucut, azt mondta, ő nem volt. Bozsik párttag volt. Egy párttag nem hazudik. Mentek tovább. Mondtam, hogy én sem voltam. Én nem voltam párttag. A Jenő volt, aki most is a barátom. Most már megmondhatom, de akkor nem mondtam."[9]

Sokak szerint ezért mellőzték. Így volt? Szusza sok-sok évvel a visszavonulása után hamisítatlan úriemberként válaszolt:

„Bozsiknak és Puskásnak is voltak remek gondolatai a pályán. Én csak Hidegkuti Nándi helyett kerülhettem volna be. A Nándi tökéletesen kiszolgálta őket. Ennyi irányító már nem fért volna el egy csapatban."[10]

HIDEGKUTI

Hidegkuti – azaz inkább Hidegkuthy – Nándor. Hiszen – ahogyan annyi más embernek – a nevét is megváltoztatták. Volt ennek hagyománya errefelé a huszadik században – sváb, tót, zsidó származású magyarok vettek fel „hazafiasabb hangzású" nevet –, de itt másról volt szó. Vagy mégsem? Tulajdonképpen ez is egyfajta beilleszkedés az új rendbe. Vitéz Hidegkuthy „osztályellenségnek" számított volna, Hidegkutiként viszont éppen megfelelt. Jellemző, hogy pár évvel korábban, 1940-ben még éppen fordítva történt: *„Hidegkuti Nándor Újlaki FC játékos nevét a bemutatott okmány alapján »vitéz Hidegkuti Nándor«-ra helyesbitem"* – írták az MLSZ közlönyében.[11]

„Édesapja ifjabb Hidegkuthy Károly mérnök, 1924-től tiszti vitéz. Az óbudai Bajzám-grundon nő fel. 1934-től az Újlaki FC játékosa, tizenöt évesen már a felnőttben szerepel. 1940-ben Jónás Zoltán edző viszi az NB II-es Gázművekhez. 1943-tól az Elektromos, 1945-től a Herminamezei AC, 1947 nyarától 1958-ig az MTK (a Textiles, a Budapesti Bástya, a Budapesti Vörös Lobogó) csatára, egyben csapatkapitánya" – olvashatjuk róla a lexikonban.[12]

Hidegkutit a rákosista propagandában – és ezt természetesen Kádárék is átvették – proligyerekként szerepeltették, „rendes" proletár pedigrével, munkásanyával. Ekkorra inkább „kiradírozták", hogy az apja, Vitéz Hidegkuthy az első világháború hőse volt. Anyja pedig nem mondjuk traktoroslány (akikről külön propagandafilm is készült akkoriban[13]) vagy mosónő (mint József Attila híres mamája), hanem gyárvezető. Az asszonynak a „felszabadulásnak" nevezett második megszállás előtt volt egy saját kis gázgyára. Utóbbit persze elvették (azaz „államosították"). A tisztes megélhetés odalett, a korszakban „rovottnak" számító múlt megmaradt. A csatár szerint maga a szövetségi kapitány, Sebes Gusztáv találta ki az „újmúltat":

> *„Édesapám addigra már elvesztette a munkáját. És akkor már bajban volt az édesanyám is, akit ki akartak tenni a gyárból, nem beszélve rólam, akit sokan a múltunk miatt egyszerűen levegőnek néztek. Sebes Gusztáv segített. Azt mondta: az elvtársak fejéből ki kell törölni, kik voltunk. Ki kell találni egy másik Hidegkuti családot. És ezt az újat egy film segítségével be kell mutatni az elvtársaknak, az országnak. Sebes Guszti bácsi maga dirigálta a filmet, amelyet aztán a Filmhíradóban közzé is tettek. Ebben az édesanyám már munkásnő volt, nagy kendővel a fején a gépnél serénykedett. Élmunkásnő lett!"*[14]

Lám, a segítőkész „Guszti bácsi", akinek mindenre volt egy ötlete. És az merő véletlenségből mindig „átment" a vezetésen.

A *Látogatás Hidegkutiéknál* című propagandaanyag ma is megtekinthető az interneten.[15]

> *„Örülnek szülei. De talán legbüszkébb mégis az édesanya. Hidegkuti Nándorné, az Újlaki Téglagyár sztáhánovista (sic!) művezetője, az építőipar kiváló dolgozója. Baj van a cserepek minőségével. Hidegkuti (sic!) néni azonnal intézkedik. Jól érti ezt a munkát, hisz már tizenegy éves korában itt dolgozott a gép mellett és azóta negyvennyolc esztendő telt el. Ha kell, kimegy a bányába is, nehogy fennakadás legyen az anyag körül. És mire mindent elintéz, jelzik is a munkaidő végét. Otthon már várja a fia, hogy beszámoljon a nagy győzelemről."*

Akár a Szabó család, mintafamília a népnek. Igazán bravúros teljesítmény az idősebb asszonyé, ha kell a bányába is lemegy, vállas, dolgos karjai jól bírják a munkát. Talán már a kirablását, a kis gázgyár elvételét is elfelejtette. A kommunisták aztán annyira hozzászoktak a hamisításhoz, hogy ezt az „újmúltat" a Hidegkuti (Hidegkuthy) neve alatt kiadott önéletrajzi könyvben is elmesélték. Biztos, ami a biztos, a szöveget nem az egykori klasszis, hanem egy megbízható újságíró, Fekete Pál írta. A címe: *Óbudától Firenzéig.*

> *„Arra ébredtem, hogy motoszkálnak körülöttem* – emlékszik a csatár a gyermekkorára. – *Suttogást, félálomban anyám és nagyanyám hangját hallottam. Ilyenkor, máskor még csönd volt a kis szobában, ahol aludtam,*

szüleim a konyhában készülődtek a hajnali órákban a gyárba. Felöltöztek, elkészítették a reggelimet, a tejet felforralták, nagy karéj kenyeret szeltek melléje és aztán munkába mentek."[16]

Fel, fel, ti éhes proletárok! De figyeljünk a könyv címére: Óbudától Firenzéig, azaz a Mediciek egykori városáig. Persze nem disszidálva. Hidegkutit/Hidegkuthyt (magam sem tudom, hogy akkor hogyan is írjuk ezt a nevet) valóban kiengedték edzősködni, olasz játékosa már 2009-ben így emlékezett azokra az évekre:

„Amikor kiköltözött Firenzébe, Hidegkuti Nándor magával hozta a feleségét és az egyik gyermekét. A másikat Magyarországon kellett hagynia. Ne kérdezze, miért, ott kellett hagynia. Ha az egyik gyermeke kijött meglátogatni, addig a másik ment haza, egynek mindig muszáj volt maradnia. Fogolyként vagy túszként, ha úgy tetszik. A hatvanas évekről beszélünk, más idők jártak akkor."[17]

Mármint Magyarországon. És főleg 1960-ban, amikor még tartott a kádári megtorlás. Nemcsak a börtönben szenvedő hősökre gondolva. Sokan nem tudják, de még abban az esztendőben is kivégeztek forradalmárokat, szabadságharcosokat. Ehhez képest Hidegkuti – igaz, már visszavonulva – kimehetett. Pár évvel Puskásék „dobbantása" után. A diktatúra szempontjából nem ártott az „élő biztosíték", hol érdekelte Kádárékat, ha ezzel megroppantanak egy újabb családot?

Lantos Mihály, Kotász Antal és Hidegkuti Nándor Törökországban (1956). *(Fotó: Fortepan, ad.: Kotász Antal)*

„A játékos-pályafutását 1958-ban az MTK-ban befejező, majd ott egy évet edzősködő egykori csatárnak a hatalom 1960-ban engedélyezte, hogy elfogadjon egy hároméves olaszországi állásajánlatot – írta erről L. Pap István sportújságíró. – *A kék-fehér klubnak 35 ezer dollárnyi (akkoriban hatalmas összeg!) lelépési pénzt jelentett, hogy a Fiorentina kivásárolta érvényes itthoni szerződéséből. Ráadásul a történeti levéltári dokumentumokból kiderül, hogy 1957 júniusának végén, amikor Hidegkuti az MTK-val KK-meccset játszott Bécsben, egy évek óta kinn élő ismerősétől átvett egy levelet, amelyet egy pesti ügyvédnek kellett eljuttatnia, így a levelet ténylegesen átadó Sándor Károllyal együtt tudtán kívül belekeveredett egy ember- és nemesfémcsempészési ügybe, amelyben tanúként hallgatták ki, és onnantól kezdve őt is megfigyelték."*[18]

Első látásra kifejezetten furcsa, hogy így is kiengedték. Persze a mindig higgadt, visszafogott Hidegkuti kétségtelenül az Aranycsapat egyik legszimpatikusabb, legártalmatlanabb világklasszisa volt. Andreides Gábor történész tanulmánya részben választ ad a kérdéseinkre:

> *„Hidegkuti Barcs Sándorral osztotta meg először a helyzetét. A Magyar Labdarúgó Szövetség elnöke ígéretet tett, hogy »pártolólag segíti majd a tanulmányutat.« A végső szót azonban Hegyi Gyula a Magyar Testnevelési és Sport Tanács vezetője mondta ki, aki megértéssel volt Hidegkuti kérése iránt, úgyhogy »elment a távirat Firenzébe, hogy két évre szerződést kötök.«"*[19]

Barcs és Hegyi a diktatúra legbefolyásosabb sportvezetői közé tartozott. Talán csak a később felbukkanó Kutas István ért, érhetett fel hozzájuk. De – ahogyan a maffia – azért kértek is valamit cserébe. A történész kutatása szerint Hidegkutival maga Becz Imre – az MTSH (ez a fenti, réges-régi, időről időre nevet cserélő szervezet) külügyi osztályának vezetője, nem mellesleg szigorúan titkos tiszt, azaz az állambiztonság igen fontos munkatársa[20] – beszélgetett el. Kiderült, hogy az edző szerződtetésében az Olasz Kommunista Párt is benne volt, utóbbinak – éppen ötvenhat után, amikor Olaszországban is sokan kiábrándultak a kommunizmusból – kellett a reklám(arc), egy „jó kommunista". Úgy értem, akit annak nevezhettek. Maga Becz már Hidegkuti távozása után másik beszélgetőpartnerének elmondta, hogy ő az *„egyetlen edző,*

akit a közéletben aktivizálni lehetett és képes arra is, hogy hazánkat rágalmazó személyek támadását visszaverje".[21]

Jól hangzik. Ugyanakkor valójában nem bíztak benne:

> *„a szerződésben azonban benne volt: az egyik gyereknek mindig otthon kell maradnia, mind a kettő egyszerre nem lehet kint. Amikor a feleségem jött a kislánnyal, akkor a fiúnak kellett mennie, és amikor kijött a fiú, a kislányt haza kellett küldeni. Hát így éltünk, kettészakítva, de így nem lehet élni...".*[22]

Szakmailag így is jól teljesített, hiszen mindent tudott a futballról. Első évében rögtön bronzérmes lett a bajnokságban a Fiorentinával, amellyel az Olasz Kupát és a Kupagyőztesek Európa-kupáját is megnyerte. A második esztendőben megint bejutottak a KEK-döntőbe, de ott vereséget szenvedtek. Remek nyitás. Nyilván ragaszkodtak volna hozzá, de ez a kádári sportvezetést nem érdekelte. Egy évig irányíthatta a szintén első osztályú AC Mantovát, majd haza kellett térnie a Legvidámabb barakkba.

> *„Amikor véget ért az olasz kaland, idehaza sokat sejtető mondatot ejtett el egy Népsport-interjúban: »Hazatérésem után minden időmet a családommal szeretném tölteni.« Merthogy a gyerekek ugyebár itthon maradtak, nehogy Hidegkuti végleg Olaszországban telepedjen le. A kamaszfiú és -lány a nagymama felügyelete mellett a Firenzéből hazaküldött pénzből idehaza kimagaslónak*

számító jólétben élt – ám a szülők távollétében mindkettejük élete félresiklott, viszonylag fiatalon meg is haltak, az emiatt érzett önvád haláláig gyötörte Hidegkutit. Aki 1963-ban hazajött, a Győri Vasas edzője és rögtön magyar bajnok, majd 1965-ben BEK-elődöntős lett. És a rendszer azért 1973-ban újra átengedte a határon: Egyiptomban ötször vezette bajnoki címig a kairói al-Ahlit."[23]

Több volt benne? Nyilván.

ÁVH FC

Kell egy csapat – Minarik Edéhez hasonlóan az Államvédelmi Hatóság vezetője, Péter Gábor is így gondolhatta. A negyvenes évek végére kiterítettek már mindenkit (ha tisztességes volt, ha nem), ideje volt némi pozitív reklámnak. Megszerezték hát az MTK-t. Tisztavatás is volt. Az „örömhírt" 1951-ben jelentették be a propagandában:

„Bensőséges ünnepség színhelye volt kedden délelőtt az Államvédelmi Hatóság egyik laktanyájának az udvara: az Államvédelmi Hatóság Bástya-sportegyesületének a sporttisztjeit avatták. A tavaszi napsütésben fürdő udvari díszemelvény fölött felirat hirdette: »Éljen a magyar sport nagy barátja, Rákosi elvtárs!«"[24]

Szívderítő felütés. Majd érkezett Lakatos Dezső elvtárs, az államvédelmi ezredes, aki végigsétált az „újoncok" előtt, miközben a Himnusz szólt. Utána következett az eskü: *„Én, a dolgozó magyar nép fia, esküszöm, hogy a Magyar Népköztársaságnak öntudatos, hűséges államvédelmise leszek."*[25]

A csapatból Hidegkutinak kellett beszélnie.

„A nagy tapssal és éljenzéssel fogadott beszéd után Hidegkuti Nándor lépett elő, és az új sporttisztek nevében megköszönte a Magyar Dolgozók Pártjának és az ÁVH vezetőinek, hogy sporttisztekké avatták őket." Majd elmondta a kötelező szöveget: *„Mindennapi munkánkban, a sporton keresztül is a békét akarjuk szolgálni. Tudjuk azt, hogy az imperialisták háborút akarnak kirobbantani, a dolgozók millióit akarják elpusztítani. De mi megtanultuk Sztálin elvtárstól: »A béke fennmarad és tartós lesz, ha a népek kezükbe veszik a béke megőrzésének az ügyét és végig kitartanak mellette!«*

Az avatóünnepség az Internacionálé hangjaival ért véget."[26]

Ez még ma is ismerős. A cikkből kiderül, hogy az edző, Bukovi Márton (Sebes mögött a második ember az Aranycsapatnál, szakmailag talán az első) egyenesen őrnagy lett. Hidegkuti Nándor, Kovács Imre, Börzsei János százados, a többiek pedig főhadnagyok, hadnagyok, alhadnagyok. *„Röhögtünk is magunkban, hogy vitéz Hidegkuti Nándor meg a többiek hasonlóan a Honvéd-játékosokhoz bezupáltak, tiszti rangokat kaptak. Az ÁVH uniformisába bújtatták őket. Mindez egyik napról a másikra történt, a főfoglalkozású focistákat tiszt elvtársakká léptették elő"* – mesélte erről később Dalnoki Jenő.[27] Ehhez képest őket az ÉDOSZ-nál (a Fradi ekkoriban az Élelmiszeripari Dolgozók Országos Szövetségéé volt) legfeljebb kuktáknak vagy pékeknek lehetett volna beöltöztetni. Vagy Mézes Mackónak.[28]

Péter Gábor már régen álmodozott egy kiemelkedő együttesről, igaz, az MTK behabzsolása előtt még kicsiben gondolkodott. A Politikai Rendészeti Osztály (PRO, ez alakult át később az ÁVÓ-vá, majd ÁVH-vá) saját csapatában. Feldühítette, hogy hiába hozták létre, alig-alig jártak a meccsekre. Már nem a civilek (ki mert volna, egy rossz szó vagy vicc, már el is hurcolják), hanem a terrorszervezet tagjai, „szimpatizánsai". Ezért aztán Péter 1945 nyarán, még a PRO vezetőjeként arra „kérte" a beosztottjait, hogy ugyan méltóztassanak már kijárni a meccsekre.

„Örvendetes az a tény, hogy az új Államrendőrség tagjai és vezetői körében őszinte érdeklődés nyilvánul meg a sport – éspedig elsősorban a tömegsportok – iránt – írta 1945. augusztus 4-én a belsős iratban. – *A Politikai rendészeti osztály tagjai között igen sok kiváló sportember van. Vonatkozik ez főleg a labdarúgókra. Az osztály futtballcsapata* [sic] *igen komoly játékerőt képvisel, a csapat tagjai között több országos nevű, válogatott játékos van. Az osztály futtballcsapata* [továbbra is így] *eddig minden mérkőzését megnyerte és reménye lehet arra, hogy a budapesti Rendőr-bajnokságot megnyeri.* [Jobban belegondolva, azért ez nem túl meglepő.]

Felkérem az osztálynak minden egyes tagját, hogy önkéntes hozzájárulásával támogassa a PRO labdarúgóegyüttesét. Kérem a beosztottakat, hogy a mindenkori közlekedési segély havi összeg 10%-ának, jelenleg tehát havi 20 /:Húsz:/ pengőnek az illetményekből való

levonásába egyezzen bele. [...] A Sportalap pénztárának kezelésével az aktív sportolók megkérdezése és azok egyhangú javaslata után Mudri István nyomozót bízom meg, a pénztár ellenőri teendők ellátásával pedig Répássy Béla előadót [később főhadnagy] *és Hauf József gépkocsivezetőt, akik kötelesek a pénztári álladékot és a helyes kezelést havonta legalább egyszer váratlanul ellenőrizni [...] Az osztály labdarúgóválogatott keretébe tartozó beosztottak hetenként két ízben – 13 órától küzdve – edzéseikre távozhatnak, míg a mérkőzések napjain 3 órával a mérkőzés időpontja előtt távozhatnak el hivatali helyükről. Vezetők gondoskodjanak arról, hogy az osztály válogatott keretbe tartozó beosztottak a mérkőzések napján és az azt megelőző napon éjszakai szolgálatba ne osztassanak be."*[29]

Igazán nagylelkű. A nézők toborzásáért is mindent megtett:

„A mérkőzéseket a jövőben a napiparancs »Nem hivatalos rész«-ében fogom közölni és megengedem, hogy abban az esetben, ha a délutáni mérkőzésekre a hivatalos idő miatt az osztály beosztottjai nem jelenhetnének meg nézőként, mindenki – a szolgálatban lévők és a különös feladatokkal [milyen szép megfogalmazás] *megbízottak kivételével – egy órával a mérkőzés kezdete előtt elhagyhatják a hivatali helyüket, amennyiben valóban végignézik a mérkőzést. Minden beosztottat felkérek, hogy a sport és sportolók iránt tanúsítson megértést és*

a mérkőzéseken, – amely egyébként mindig ingyenes – az osztály tagjai minél számosabban jelenjenek meg. Péter Gábor sk."[30]

A rettegett Andrássy út 60. Péter Gábor, a Politikai Rendészeti Osztály (PRO) vezetője kihallgatja Szálasi Ferenc korábbi nyilas „nemzetvezetőt". Az épületet korábban éppen a nyilasok használták. *(Fotó: Fortepan, ad.: Fortepan)*

Napiparancsban részletezett futballprogram, ajánlatos támogatás, és igencsak javallott meccsre látogatás. Bár statisztikai adataink nincsenek, vélem, hogy azért csak megnőtt a nézőszám. De a szarkazmuson túllépve képzeljük el, hogy milyen lehetett a rettegett Politikai Rendőrség ellen futballozni? Ki mert odalépni, becsúszni, egyáltalán védeni, gólt lőni? Mi lett volna, ha valaki még le is rúgja a „körmösnek" gúnyolt Bauert? (Viccelek, a '90 után is ügyvédként dolgozó Bauer Miklós[31] nemigen volt ott a játékosok között).

A következő – a máról nézve már szürreális – cikk elénk hozza ezeket az időket. Szintén a humorral próbálják oldani a rettenetet:

> *„Azután a politikai rendőrség lépett a pályára. Stílszerűen: zöld ingben. Természetesen leterrorizálta ellenfeleit. A derék vadászutcaiak ellenállási mozgalma ugyan félsikert hozott, de az időközben leváltott elöljáróságiakat percek alatt ad acta tették a feltűnően játszó Andrássy-útiak. Így nem lehet! – mondták elkeseredve az elöljáróság szurkolói. – Ezek futballoznak!*
>
> *És bánatosan elvonultak a sörházba. Otthagyták az ügyfeleket. (Ezt már ismerjük!) Percek alatt kiürült a nézőtér, még az utolsó mérkőzés befejezése előtt. Csak egyetlen egy néző maradt ülve a korzópáholyban. Egy nő. Nem lehetett elcsábítani a helyéről. Valami izgalmas regényt olvasott...*
>
> *Gallowich Tibor* [„másodállásban" edző, akkori szövetségi kapitány] *remekül bíráskodott. Alig néhányszor beszélgetett csak a nézőkkel, sokszor még a játékost is követte, voltak helytálló megítélései is. Ezek után ugyebár nem csoda, ha a végén ezt mondta: – Az ember torka egészen kiszárad! Megyek gargarizálni! Ez történt egy napos délután a Latorca-utcában."*[32]

A múlt ismerői érzik, hogy ez a cikk még '45-ben vagy a környékén jelenhetett meg. Később már senki sem mert volna elsütni egy ehhez hasonló szójátékot: *„természetesen leterrorizálta"*.

A PRO legismertebb (és feltehetően még akkor is messze legjobb) játékosa Bíró Sándor volt. A magyar futball legendás védője. Bíró ekkoriban már igen rutinos, sőt, némileg „öreg" játékosnak számított, ennek ellenére még 1946-ban is arról álmodott, hogy ott lehet a '48-as olimpián (végül a magyar válogatott sem játszott, mivel felsőbb döntésre nem vett részt a tornán). Igaz, volt ideje álmodozni, az MTK (illetve az MLSZ) éppen akkoriban tiltotta el egy évre azért, mert állítólag magasabb bérért ácsingózott.

> *„Teljesen meggyógyultam, a pihenő nagyon használt és mondhatom, sohasem éreztem magam ilyen jó erőben, mint most [...] alig várom az idény megkezdését és már addig is részt veszek mérkőzéseken, ha nem is az MTK színeiben, hanem a politikai rendőrségnél, amelynek csapatában szintén játszom. Jövő héten az angol katonai misszió csapatával játszunk barátságos mérkőzést. [...] Végső tervem a londoni az 1948-as olimpia. Szeretnék még ezen részt venni, s éppen ezért a következő idő alatt minden edzésem, minden gondolatom erre irányul."*[33]

Lehet, hogy ő is kapott egy visszautasíthatatlan ajánlatot? Az biztos, hogy Bíró hatalmas név volt akkoriban, az 1911-ben született futballistát sokan a magyar válogatott történetének máig legjobb balhátvédjének tartják. Alapembere volt az 1938-ban világbajnoki ezüstéremig jutó nemzeti csapatnak is, amelyről lesz még bőven szó. A védő az 1946-ban megjelent cikk után még kétszer szerepelt Magyarország színeiben, így

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED

ötvennégyszeres válogatottként vonult vissza. Két utolsó mérkőzésén Ausztria ellen lett bevetve, búcsúmeccsén olyan csapattársakkal futballozott, mint Puskás Ferenc, Zsengellér Gyula, Deák Ferenc, Szusza Ferenc, Lakat Károly vagy éppen Rudas Ferenc. Az önkényesen felsoroltak közül az ekkor még ifjú Puskás került be egyedül az Aranycsapatba.

Bíró Sándor végül 1949-ben vonult vissza, de nem várt rá komoly edzői karrier. A hatvanas évek elején az alsóbb osztályú Mechanikai Labor vezetőjeként írtak róla.

> *„A Mechanikai Laboratórium Híradástechnikai Kísérleti Vállalat üzeme a Gorkij fasorban. Zegzugos folyosók vezetnek a kazánházig. Lent a gépek mellett testes, csaknem kopasz férfi. Egy magas vaslépcső tetején állunk, ő pedig lent a kazánház mélyében. A szög csaknem olyan, mintha a lelátón volnánk, ő meg alattunk a pályán, a szögletvonal körül. Hányszor néztük innen, illetve onnan föntről ezt a vaskos nyakat, ezt a jellegzetes fejet, mennyi emlék, élmény, izgalmas vasárnap délután villant át bennünk, amíg itt a korlátnak támaszkodva Biró energetikus csoportvezetőre várunk."*[34]

Alig-alig készítettek vele interjút, teljesen visszavonulva halt meg 1988-ban. Máig nem tudni, hogyan került Péter Gábor csapatához.

METAMORFÓZISOK

A természet egyik legszebb csodája, ahogyan egy hernyóból gyönyörű pillangó lesz. A bolsevik eszme saját magát hazudja szivárványszínű lepkének, de egy nagyító segítségével könnyen felismerhető a valóság. A rovar szárnyait kitépték, a színe kétségtelenül szürke, s a teremtmény örökkön végóráit éli. Marx óta tudjuk (ha akarjuk, ha nem), hogy a kommunizmus a társadalom átalakításának a kísérlete. Olyan próbálkozás, amelyre általában teljesen rámént az adott ország, illetve nemzet, társadalom, kivételt ez ideig nem ismerünk. Rákosiék itt is mindent felforgattak, átgyúrtak, kipréseltek és összevéreztek, ennek megfelelően az egyesületek sem maradhattak „önmaguk". A rezsim egyik központi gittegylete, az Apró Antal által vezetett Szakszervezetek Országos Tanácsa (SZOT), illetve annak sportosztálya 1950. február 22-ére tette le az asztalra azt a javaslatot, amely leszámolt a futballmúlttal.

> *„Pártunk határozata értelmében az NB I-es társadalmi egyesületek a szakszervezetek vezetése alá kerülnek, így az FTC az ÉDOSZ-hoz, az MTK a Textiles-hez és a SZAC a Postáshoz."*[35]

Ezt azért nem volt olyan egyszerű a szurkolók „torkán" lenyomni. Még akkor sem, ha addigra már az egész társadalmat megfélemlítették, megnyomorították. Nem véletlenül emelték ki ugyanebben a szövegben, hogy a *„társadalmi egyesületek nagy drukkertáborral rendelkeznek és így vigyázni kell arra, hogy az átszervezés ne úgy tűnjön fel, mint erőszakos intézkedés."*[36] Egyszóval hazudni kellett, nagy erőkkel. A SZOT sportosztályát amúgy maga Sebes Gusztáv vezette, csak hogy érezzük akkori befolyását.

> *„A többiek oktatási, propaganda- és sajtófeladatokkal voltak megbízva, a kétfős gazdasági csoport pedig az egyesületek költségvetését és a sporttal kapcsolatos beruházásokat ellenőrizte."*[37]

Sebest viszont áttették az OTSB-be, azaz az Országos Testnevelési és Sportbizottságba, így a sportosztály vezetését Czeczey György vette át. Ekkoriban történt, hogy a „proletár származású" Apró Antal külön billogot égetett az MTK-ra, a Textiles klubhelyiségét a *„nagykereskedők kártyabarlangjának"* nevezve.

> *„A SZOT ezzel egyértelműen meghirdette a burzsoá szellem, a vesztegetések és a játékosvásárlás elleni harcot, az ellenséges elemek leleplezését a klubokban, munkáskáderekkel való felváltásukat és a párt politikájának követését."*[38]

Péter Gábor éppen ezt a klubot nézte ki magának. Nem mindenki örült ennek.

> *„A Textiles Sport Egyesület élsportolóiból az Á. V. H. keretén belül minőségi sportegyesületet kívánnak létrehozni* – fogalmazott Sebes utódja, az említett Czeczey. – *Ezt a kérdést Nagy Imre elvtárs, amikor Hegyi elvtárssal nála jártunk, még nem mint konkrétumot közölte velünk, hanem inkább csak felvetette. Maga Nagy Imre elvtárs sem tartotta megfelelőnek... tekintve a Textiles múltját, amely az MTK, majd Hungária volt és a sport iránt érdeklődők körében az összetétele miatt nem örvendett valami nagy népszerűségnek. Ez bizonyos mértékig a Textilessel szemben még ma is fennáll és ez az Á. V. H.-val, illetve annak sportegyesületével szemben is kifejezésre jutna."*[39]

Nyilvánvaló, hogy mit próbáltak körülírni, csak szokás szerint még egymás között sem beszéltek nyíltan. Nem úgy, mint a következő, már jóval '90 után megjelent cikkben: *„Csak ez hiányzott, hiszen az ÁVÓ-t sokan amúgy is a zsidó bosszúállás szervezeteként is rettegték, számos zsidó származású vezetője miatt"* – fogalmazott, fogalmazhatott már jóval direktebben a *Szombat* nevű zsidó kulturális és politikai folyóirat szerzője.[40] Tényleg úgy fest, hogy a rezsim vezetése egy párhuzamos világban élt. Így teljesen mindegy, mit gondolt a racionálisabb Nagy Imre és a többi elvtárs, Péter Gábor végigvitte az akaratát.

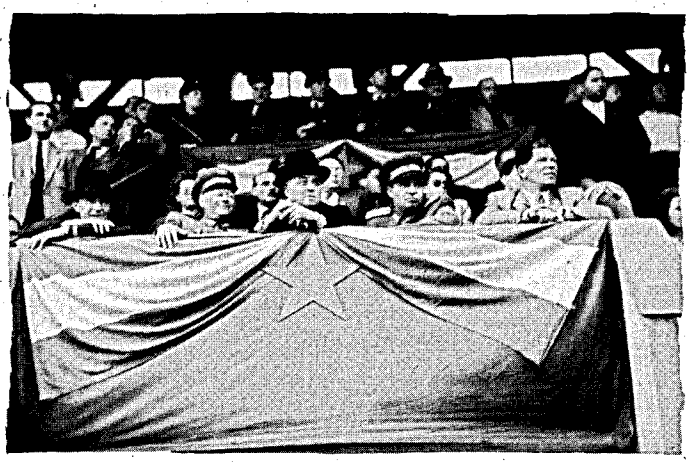

Újpest, Megyeri út, UTE pálya. A 60 éves MTK ünneplése. A díszpáholyban jobbról Marosán György, Farkas Mihály, Ries István, a bal szélen Kádár János. *(Fotó: Fortepan, ad.: Kovács Márton Emő)*

Erről a kényes időszakról később sem sokan beszéltek, Sándor Károly, a csapat világklasszisa – akit Sebes nem kedvelt, illetve más típusú szélsőt akart, ezért kihagyta az Aranycsapatból – viszont mindig is az anekdotázók közé tartozott. Többször felelevenítette azt a történetet, amelyben „vendégségbe vitték" az ÁVH vezéréhez.

> *„Negyvenkilencben vagy ötvenben lehetett. Péter Gábornak a fülébe jutott, hogy minden este játszunk a Savoyban. Behívatott, s felfelé sandítva – még nálam is alacsonyabb volt – a szemem közé nézett: »Sándor elvtárs, mi a helyzet a kártyával?« Hirtelenjében csak ez jutott eszembe: »Péter elvtárs, amíg van hely, ahol játsszam, én nem tudom megállni«."*[41]

Valószínűbb, hogy ez inkább '51-ben, esetleg '52-ben történt. Máskor részletesebben is elmesélte.

> *„Valamikor alig vártam, hogy egy nappal az utcai megjelenés előtt megkapjam a* Turf *című lapot* [turf=lóverseny]. *S mint imádságoskönyvet, úgy szorongattam. A barátaim nagy része jómódú zsidó ember volt Bécsben. Gyakran kint jártam, a kártyaasztalnál korlátlan hitelem volt. Egyszer Péter Gáborhoz, az ÁVO vezetőjéhez is bevittek az ötvenes évek elején. Az élők tudják, hogy ki volt. Az MTK – akkor még Bástya, később pedig Vörös Lobogó – a Belügyminisztérium csapata volt, én meg főhadnagy.*
>
> *Az előzmény az volt, hogy az egyik ünnep után főhadnagyi ruhában ültem le kártyázni. Utólag tudtam meg, hogy a Bástya atyaistene, egy Somogyi nevű alezredes odaszólt a »fehér házba«, hogy ő már tehetetlen velem. Erre mondta Péter Gábor: »Hozzátok be!«* [...] *Úgy beszélt velem, mint apa a fiával. Az íróasztalánál ült, egyedül. Fölállt, amikor beléptem, és mutatta a széket nekem. Hogy érzem magamat? Meg vagyok-e elégedve a rangommal? – ilyeneket kérdezett.* [...] *Aztán rátért arra: »Mit lehetne csinálni a kártyával?« Azt feleltem meglepődve: »Péter elvtárs, ha nem lesz hol játszani, nem fogok játszani.« Ez volt a legprimitívebb megnyilvánulás, amit mondhattam. Még beszélgettünk egy keveset a csapatról, erről-arról. És kérem szépen, másnap megyek kártyázni a tréningről a Savoyba – a ruhatár fölött,*

a félemeletre jártam évekig, kiláttunk az Oktogonra –, de be volt zárva. Mit lehet csinálni? Visszavettem a kabátomat, és éppen indulni akartam, amikor a várakozók egyike, azt hiszem, Kakuk úr volt a neve, megjegyezte: »Gyertek hozzám!« És harminc évig a Béke Szálló alsó helyiségében kártyáztam."[42]

Sándor azt is elmesélte, hogy végül a szenvedélye miatt kerülhette el a párttagságot.

„Jött megint egy ünnep, és fel akartak venni a pártba. Nekem nagyon jó »pedigrém« volt az ÁVO-nál, a legjobb az összes között, mert tudták, hogy apám, anyám munkás. »Hallgasson ide, alezredes elvtárs – mondtam Somogyinak. – Nehéz fába vágta a fejszéjét.« »Maga csak fogja be a pofáját!« – javasolta. Bejött a nagyterembe tizennégy szakosztály vezetője, mi, a jelöltek a padokban. Elhangzott a nevem, a nacionálém, majd megkérdezték: »Sándor elvtárs, mit ajánl fel?« »Nagyon boldog vagyok – mondtam –, mert olyan helyre kerültem, ami a világon a legjobb, de önkritikát kell gyakorolnom, mert néha eljárok kártyázni, néha eljárok a lóversenyre, és néha, mikor külföldön vagyok, megnézem a kaszinót is. De bevallom, még egyszer sem nyertem...« Síri csend, megkértek, hogy menjek ki a folyosóra. Egy szó, mint száz, elhalasztották a felvételemet, és nem is vettek fel sosem.

»Miért nem fogta be a száját? – szisszegett Somogyi alezredes. – Ide be ne tegye többé a lábát!"[43]

Az anekdota csak utólag szórakoztató. Antal Róbert – olimpiai bajnok vízilabdakapus, ötvenhatban ő is elhagyta Magyarországot – így emlékezett a csapatváltásra és az említett Somogyira:

„1951 elején vállalatvezetőm, Kovács elvtárs egy reggel falfehéren fogadott: »Antal elvtárs, te jó Isten, milyen őrültséget csinált? Azonnal jelentkeznie kell az Andrássy út hatvanban.« De megnyugtattam Kovács elvtársat, hogy talán nem olyan nagy a baj, valószínűleg egyenruhát adnak rám, s el kell válnunk egymástól, így is történt.

Hiába szabadkoztam, előttem hívták fel a Honvéd akkori parancsnokát, s közölték vele, hogy rám a Bástyának feltétlenül szüksége van, mondjanak le rólam. Már gépelték is a belépési nyilatkozatot, s közölték, másnap reggel kezdődik a Csengery utcában a gyorstalpaló tiszti tanfolyam. [...] *Kezdetben persze civilben jártunk. De azután, talán egy hét múlva, Somogyi alezredes elvtárs, a parancsnok összehívott bennünket: »Mondják, maguk szégyenlik, hogy a munkás-paraszt hatalom fegyveres testületének képviselői!?« – ripakodott ránk, s egyértelműen közölte: »Vegyék tudomásul, a maguk szolgálata reggel nyolctól délután négyig tart, ezalatt kötelező az egyenruha viselése...« Ettől kezdve egyenruhában jártunk."*[44]

Az emberek persze tőlük is rettegtek:

„Nem akaszthattam a nyakamba egy táblát, hogy én nem olyan ÁVH-s, én csak egy egyszerű sportember vagyok. És így ha délelőtt egyenruhában bementem a Brazilba, hogy beszéljek apámmal, öt perc alatt kiürült a presszó. Az öregek féltek, mind kiszaladtak."[45]

Hidegkuti (Hidegkuthy) így emlékezett:

„Másfél évig az ávó csapatánál játszottam, ahol egyik pillanatról a másikra százados lettem. Ez tényleg folt az életrajzomban. [...] *Ha valaki antikatonának számít, akkor én feltétlenül az voltam. Nem is találtam a helyemet ebben a közegben. A története pedig a következő. 1951-ben az egyik edzés után közölték velünk, hogy másnap reggel be kell mennünk a textiles szakszervezet székházába. Amikor odaértünk, a frász jött ránk, mert mindenütt ávós egyenruhát láttunk, s maga Péter Gábor – az erőszakszervezet mindenható parancsnoka – is jelen volt. Ekkor közölték velünk, hogy Bástya néven az Államvédelmi Hatóság csapata leszünk. Nagyon rossz időszak volt, mert bármerre szerepeltünk az országban, mindenütt tüntettek ellenünk. Szerencsére másfél év után véget ért ez a rémálom."*[46]

Somogyi János alezredes közben előretört a sportvonalon. Amellett, hogy az ÁVH sportosztályát vezette, a Bástya elnöke lett. Egy Kádár-kori emlékezésben így magasztalták:

„Somogyi János, a Bp. Bástya SE elnöke nagy szeretettel és kellő hozzáértéssel irányította az új egyesületbe tömörült kitűnő sportolók munkáját. A Bp. Bástya SE rövid idő alatt újjáépíttette a Hungária úti sporttelepet, többek között hatalmas tribünt emelve a második világháborúban porig égett A lelátó helyén. 1953. augusztus 25-én megszűnt a Bástya Sportegyesület is."[47]

Somogyi pedig köddé vált – legalábbis nem sokat tudni a sorsáról.

A csapatot '47 és '54 között az említett Bukovi Márton edzette, az a Bukovi, aki ekkor kényszerből az ÁVH őrnagya volt. Minden szinten klasszis volt: játékosként a Ferencvárossal, edzőként az MTK-val nyert háromszor is magyar bajnokságot. Később, ötvenhatban éppen Bukovi vette át Sebestől a válogatott irányítását, Grosics Gyula szerint ő harcolta ki, hogy Czibor Zoltánnal együtt visszatérhessenek a csapatba ötvennégy után.

„Bukovi Márton lett a szövetségi kapitány 56 augusztusában, az ő elmondása szerint bent járt a pártközpontban, és engedélyt kért az én szerepeltetésemhez, amit megkapott, hiszen 2 év után újra válogatott lehettem."[48]

A kapus úgy tudta, hogy ő és Czibor addig a pártutasítás miatt nem játszhatott. Látni fogjuk, hogy ennek igencsak lehetett alapja.

Az edző bátor, vagány karakter lehetett, Sándor rá így emlékezett:

> *„Az egyik meccs után kopogtatnak az öltözőajtón: Péter Gábor áll ott öt tábornok kíséretében. Bennem meghűlt a vér, de Bukovi oda sem figyelt, csak magyarázott tovább. A rettegett ÁVH-főnök zavartan megköszörülte a torkát, és ideges hangon megszólalt: »Belehallgathatnék a taktikai elemzésbe?« Bukovi továbbra sem nézett oda, csak intett a kezével, hogy üljenek le a sarokba... Hát, ilyen volt a kisugárzása".*[49]

Ebből az időszakból származik az egyik kedvenc anekdotám.

> *„Volt a Csepelnek egy ügyes balfedezete, Rákosi Feri. Ezen a meccsen nem játszott, de éppen a zuhanyozóból jött ki, mikor Rákosi Mátyás készült elmenni. Puskás meztelenül törülközött és mikor Rákosi már elérte az ajtót, elordította magát: »Rákosi!!!«*
>
> *Rákosi Mátyás megtorpant, visszanézett, Puskás pedig Rákosi Feri felé fordulva: »Adj már egy törölközőt«. Egy pillanatig megállt a levegő, majd a meglepett Rákosi Mátyás zavartan elhagyta a helyiséget."*[50]

Igaz vagy sem, kit érdekel? Már az olvasása megerősít minket. Erre az időszakra már teljesen eluralta a diktatúrát az őrült paranoia. Számtalan történetet fel lehetne sorolni, talán Zöld Sándor tragédiája az egyik legnyomasztóbb. Zöld

Erős váruk a párt és a terror volt. *(Fotó: Fortepan, ad.: Hámori Gyula)*

1950 és 1951 között Rákosiék belügyminisztere volt, így központi szerepet játszott a „törvénytelenségekben", azaz az ország kivéreztetésében, egészen addig, amíg rá is sor került. A vezetés '51 tavaszán keményen megbírálta (ez akkoriban a selyemzsinórt jelentette), és ő inkább a halálba menekült. Nem egyedül, a hivatalos rendőrségi beszámolók szerint a saját édesanyjával, a feleségével és két kisgyerekével is végzett. Halálát ugyanakkor sokan politikai gyilkosságnak gondolják azóta is, *„az események pontos körülményei máig tisztázatlanok"* olvashatjuk.[51] Magam még pár éve olvastam egy olyan nagyon komoly tanulmányt, amely erre a halálesetre fókuszál. Annak szerzője sem tudott állást foglalni, de több körülmény miatt elképzelhető, hogy a diktatúra, illetve az ÁVH végzett a családdal. Farkas Vladimirt maga Péter Gábor hívta a villába.

„1951. április 20-án, a kora délutáni órákban keresett Péter, és csak annyit mondott, hogy sürgősen menjek át hozzá. Péterrel azonnal gépkocsiba szálltunk, és egy Benczúr utcai villaépület előtt álltunk meg. [...] *Valamelyikük bevezetett bennünket egy szobába, ahol borzalmas látvány fogadott. Egy hatalmas ágyon egymás mellett öt gyermek, valamint egy fiatalabb és egy idősebb asszony holtteste feküdt. A földön pedig dr. Zöld Sándor belügyminiszteré, a Politikai Bizottság tagjáé.*

Ilyet én még életemben nem láttam. Valamelyik jelen lévő ÁVH-s tiszt azt jelentette Péter Gábornak, hogy dr. Zöld Sándor vadászfegyverével először két gyermekével végzett, majd feleségével és édesanyjával. Végül öngyilkosságot követett el. Ezt követően egy borítékot adott át Péter Gábornak. Ahogy kinyitotta, azonnal a lakásban lévő M vagy K telefonkészülékhez lépett. [...] *Rákosi Mátyást hívta, és zaklatott hangon tájékoztatta a történtekről. Rákosi mondott neki valamit, amit én nem hallottam, de abból, hogy Péter Gábor halálsápadt lett, arra gondoltam, hogy Rákosi valamiért felelősségre vonhatta. Ezt követően Péter Gábor felolvasta neki a levelet, Zöld Sándor utolsó üzenetét. Az volt a lényege, hogy ilyen körülmények között nincs további értelme az életünknek."*[52]

Természetesen Farkas is tudott egy másik „történetről":

„A Zöld család halálával kapcsolatban más változatok is elterjedtek. Köztük az is, hogy az ÁVH pusztította el a családot. Én az ÁVH-gyilkosság változatában nem hiszek, bár állítólag ennek ma is élő tanúi vannak. Ha ez igaz, nem értem, miért nem szólalnak meg. Utólag sokat gondolkoztam azon, hogyan kerülhetett a négy holttest egymás mellé az ágyra."[53]

Az akkori propaganda természetesen elhallgatta a történteket, és a közvélemény csak annyit tudhatott, hogy a politikust felmentették. Akinek halálával az Újpestnek, illetve az akkori Dózsának is elnököt kellett keresnie. Hiszen – államtitkárként, majd belügyminiszterként – éppen ő vezette az egyesületet akkoriban.

„Elnökké Zöld Sándor dr belügyi államtitkárt, ügyvezető elnökké Földes László országgyűlési képviselőt, főtitkárrá Ember Józsefet választották. A teremben felzúgott az ütemes »Hajrá, Dózsa!« kiáltás. Ember József főtitkár kérte ezután az egybegyűlteket, hogy az egyesülési közgyűlés alkalmából küldjenek üdvözlő táviratot Rákosi Mátyásnak, a magyar nép forrón szeretett vezérének, aki a sportnak is megadta a lehetőséget arra, hogy méltó helyet foglaljon el épülő új társadalmunkban" – írták nagyjából egy évvel Zöld halála előtt, még 1950 áprilisában.[54]

Aztán az idők ismét gyorsan változtak, a kiemelt politikus később kegyvesztett lett, majd kiterítették, esetleg ő terítette ki saját magát. Őszinte leszek: Zöld is részt vett minden aljasságban, nem tudnám és nem is akarom őt megsajnálni.

Mintha már látná az út végét... Zöld Sándor 1949-ben.
(Fotó: Fortepan, ad.: Magyar Rendőr)

A családját persze nagyon is szánhatjuk, ez a borzalmas ügy maga a Rákosi-diktatúra.

Zöld halála a klubnál különösebb zavar nem okozott, a napi munkát addig és azután is az ügyvezető elnök Földes László „látta el". Utóbbi Kádár idején, illetve az ötvenhatos megtorlások kapcsán lett igazán hírhedt és befolyásos történelmi szereplő. Távolról nézve ekkoriban a belügyminiszterek úgy hullottak, akár a legyek, Rajkot kivégezték, Zöld sorsa is tragikusan zárult, de Kádár például „megúszta" börtönnel. Amikor az újpesti sporttörténésszel, Laszip Gáborral beszélgettem, éppen ezt mondta: hogyan lehetett volna sikeres az Újpest akkoriban, amikor a vezetőit nemcsak lecserélik, de meg is ölik? Később persze jobban fizetett a BM-kapcsolat.

Horrorisztikus világ, de hogyan festett ez belülről? Hogyan látta egy ÁVH-s? Egy Tárnoki Sándor nevű tiszt már

a rendszerváltoztatás idején így emlékezett (a cikk legalábbis akkor jelent meg):

> *„A bátyámon, Tárnoki Jánoson keresztül kerültem be a testületbe és vezető elvtársakkal, Péter Gáborral, Farkas Vladimírral és másokkal is, főleg a sporton keresztül, közös szórakozásokon vettem részt. Ráadásul egy helyen lakott ez az egész csapat. Ott a Rózsadombon, a Vérhalom tér környékén, a Pasaréti úton. Kerti nyomozókkal volt tele a környék. Nem nagyon lehetett oda bemenni, vagy becsöngetni, vagy bármit csinálni.*
>
> *Szombat-vasárnap állandóan együtt jártunk sportrendezvényekre. A Vasas teniszpályán a bratyeszommal együtt teniszezgettünk a többiekkel, vagy közös kirándulást tettünk. Autóval mentünk Egerbe, vagy máshova. Közös vacsorák voltak komolyabb éttermekben: a Margitszigeti Szállóban, meg a Gundelben. Mint családtag, mi is meg voltunk hívva a feleségemmel. Szóval jó baráti kapcsolatban voltunk.*
>
> *Nagy kocsitúrákat is tettünk, ugyanis Tárnoki János volt a budapesti Bástya futballcsapatnak a Belügy részéről a vezetője. Vasárnaponként elkísértük a Bástyát a meccsre, vidékre is. Jártunk külföldön is, pl. húsvéti tornán Ausztriában."*[55]

Aranyélet. Mentek hát a „bratyesszal" ide-oda, jöttükre mindenhol összerezzentek az emberek. Tárnoki elvtárs Péter Gáborra is meleg szavakkal emlékezett:

„Különösebb kapcsolatunk nem volt, de én rendes, nyugodt, csendes, komoly embernek ismertem. Nem volt nagy koncepciójú ember, szabó volt a szakmája. Gabi bácsi sokat sétálgatott magában a Rózsadombon, szerette a magányt. Úgy ismertem, mint szótlan, zárkózott embert. Átjártunk a villájába. Beszélgettem is vele, de sosem beszélgettünk politikai dolgokról."[56]

Péter Gábor és az ÁVH összességében „jó lóra tett". A Bástya (azaz az MTK) 1951-ben és Péter bukásának évében, 1953-ban is megnyerte a bajnokságot. „Rendes" ember mondta Tárnoki az ÁVH vezéréről, és azon gondolkodom, hogy hány kötetet megtölthetnénk csak a bűnei felsorolásával? Ugyanakkor egy dologban igaza volt: Péter valóban nem volt „nagy koncepciójú" ember.

A „BENŐ"

Filmes barátainkkal még régebben interjút készítettünk Zinner Tibor jogtörténésszel, aki a nyolcvanas években az ÁVH egykori vezetőjével és több fontos emberével is elbeszélgetett. Zinner szerint (is) Bálint István, az ÁVH kegyetlen „orvosa" – civilben pszichiáter – volt Péter Gábor egyik legfontosabb embere. Ezt más források is megerősítik. A *Levelek a bolondokházából* című filmünkben[57] Zinner azt mondta, hogy a külsőleg leginkább egyfajta „gorillaként" leírható Bálint nagyon is okos, ravasz ember volt, az ÁVH vezetőjének egyfajta tanácsadója, „lelki vezetője", „terapeutája". Bálint emlékei szerint hosszan sétálgattak kettesben Péter elvtárs medencéje mellett, s közben átbeszélték a napi, heti „tennivalókat", azaz, hogy kit tartóztassanak le, ölessenek meg, kiket keverjenek bele a különböző koncepciós ügyekbe. A Zöld kapcsán már említett, szintén volt ÁVH-s Farkas Vladimir – nem mellesleg a Honvéd urának, a honvédelmi miniszter Farkas Mihálynak a fia – azon kevés politikai bűnöző közé tartozott, akik a nyolcvanas, kilencvenes években nyilvános önkritikát gyakoroltak. Farkas *Nincs mentség* című könyve ma is hiánypótló ebben az értelemben. Valamiféle vezeklés, kísérlet az önvizsgálatra. Egy interjúban így mesélt erről a furcsa párról:

„Dr. Bálint István a 80-as évek elején úgy látta, Péter Gábor már a kezdet kezdetén maga is felismerte, hogy egy vagy két számmal nagyobb cipőt adtak neki. Ezért a kiéleződött belpolitikai helyzetben, amikor az MKP minden eszközt latba vetett egyeduralmának megteremtése érdekében, szüksége volt egy olyan beszélgető partnerre, akinek elmondhatta, hogy min meditál, mi az, amit ért, mi az, amit nem.

Így alakult ki az a helyzet, hogy Péter Gábor a délelőtti munka után nap mint nap több órát dr. Bálinttal töltött. Természetesen dr. Bálint értelmezése szerint ő sohasem mondta Péternek azt, hogy ezt, vagy azt csinálja. Ugyanakkor állítólag korán felismerte, hogy a családon belüli elmebetegség jelei Péteren is kezdenek kiütközni.

Ennek tekintette a mániákus ruhavarratást. Szerinte szinte nem volt olyan nap, hogy amikor bement Péterhez, ne a szabót találta volna ott méretvétel, vagy ruhapróba közben."[58]

Erre utalnak *A tanú*ban is azzal a jelenettel, amelyben Virág elvtárs (Őze Lajos Péter Gábort formálja meg, igaz, a zseniális színész kisugárzásának, illetve a forgatókönyvnek is köszönhetően túl szimpatikus a figura) elemzi Pelikán angol zakóját.

Bálint István azt *„állította, hogy Péternek több száz öltönye volt. Azonban nemcsak ezt minősítette paranoiás jelenségnek, hanem testének az állandó fogdosását is. Harmadik jelenségként a kis ember komplexusát tartotta*

meghatározónak. Dr. Bálint szerint Péter és Rákosi között létezett egy olyan lelki vagy pszichikai kapcsolat, ami az ilyen kis embereknek az egy húron pendülését gyakran kiváltja.

Dr. Bálint ÁVH-s barátai egyrészt megerősítették, hogy Péter Gábor valóban skizoid volt, de barátjuk szerepét Péter Gábor mellett sokkal összetettebbnek és fontosabbnak látták. Szerintük Bálint Pista nemcsak pszichiátere és gyóntatója, hanem legfőbb tanácsadója is volt Péternek. Hiszen ő volt az egyetlen, aki előtt az ÁVH vezetőjének semmiféle titka nem volt és akinek a tanácsait, véleményét mindig komolyan vette. Dr. Bálintnak ez az utóbbi szerepe az ÁVH központjában közismert volt."[59]

Maga Farkas Vladimir nem gondolta, hogy *„Péter Gábor elmebeteg volt. Nem ez az egyedüli eset, amikor Sztálintól kezdve a sztálinizmus alvezéreit és helytartóit ezzel bélyegzik meg. Ha ez igaz lenne, akkor embertelen bűneik nem az igazságszolgáltatás, hanem az elmeszakorvosok hatáskörébe tartoznának elsősorban."*[60]

Talán mi magunk akarjuk elmebetegnek látni? Arra gondolva, hogy ép eszű ember ennyi förtelmes bűnt nem követhet el? Érdekes lenne egy szakember elemzése. Ugyanakkor sokan szeretik a leegyszerűsítést. A Péter Gábornál sajnos jóval nagyobb formátumú és hatalmú Adolf Hitlert rengetegen démonizálják, mintha ezzel ki lehetne emelni az emberiség soraiból. Pedig ő is ember volt, és az igazán érdekes (és

szörnyű kérdés az), hogyan vált azzá, akivé. Jellemző, hogy mennyien kritizálták a nagyszerű *A bukás* című filmet, amely a diktátor végnapjairól szólt. Sok kritikust zavart, hogy Hitlert szánalmas vezetőként, leépült személyiségként mutatták be, és ezzel túlságosan emberivé, megsajnálhatóvá, legalábbis megszánhatóvá vált. Pedig éppen ettől ijesztő.

Magam is olvastam azt az állambiztonsági feljegyzést, amely már Bálint István letartóztatása idején, tehát 1953-ban készült. Akkor, amikor már nem Zöld Sándor vagy Rajk László, hanem Péter Gábor és közvetlen köre vált „árulóvá". Ekkor az ÁVH egymás után elkapta a saját legfontosabb vezetőit. Egy jegyzőkönyv szerint Bálint otthonában megtalálták „Eisenberger Benő" „kórtörténetét". Azaz Eisenberger Benjáminét, Péter Gáborét. Az iratot megsemmisítették.

Ördögök, egymással szemben. Balra Kun András kiugrott minorita szerzetes, nyilas gonosztevő. Jobbra Péter Gábor. *(Fotó: Fortepan, ad.: Fortepan)*

Pár éve publikáltam Péter Gábor fivére, Eisenberger Sámuel történetét.[61] Ő maga is szabó volt. Sokáig – a vezér nővérével együtt – Amerikában élt, és a rezsim azért dönthetett a „hazacsempészése" mellett, mert bolondnak, más meghatározás szerint „félnótásnak" tartották. *„Itthon aztán Sámuel egy szabónál dolgozott a Lövölde tér környékén, s az utcán nem egyszer meztelenre vetkőzött"* – írták róla.[62]

Az ÁVH Péter-ügyben indított nyomozása szerint egy Székács István nevű pszichoanalitikus hozta haza. Ezt egy visszaemlékezésben Székács gyermeke is megerősítette. Maga Sámuel ki tudja hogyan kikényszerített vallomásában így beszélt az amerikai évekről:

> *„Letartóztatva egyszer voltam 1948. október közepén.* [...] *Branckparkban* [a Branch Brook parkban] *este 17 h-kor. Azzal vádoltak, hogy egy nőt molesztáltam, bekísértek a legközelebbi őrségre, ott kihallgattak.* [...] *Megmondtam, hogy Magyarországon van egy öcsém, akit Péter Gábornak hívnak. Kihallgatás után elvittek egy másik őrszobára, ahol 2 óra hosszát voltam.* [...] *Onnan elvittek egy nagy kőépületbe, ahol 2 napig tartottak.* [...] *míg ott voltam egy rendőr volt állandóan velem egy szobában, utána elvittek Belevanba* [?]. [...] *Onnan átvittek az internáló táborba, ami Belevánhoz tartozik. Ott voltam 5 hétig, onnan jöttem Magyarországra. Nővérem a beleváni börtönbe kétszer volt, az internáló táborban 3-4-szer."*[63]

Hazahozatalában utóbbi is részt vett.

> *„Nővérem először vetette fel nekem, amikor a beleváni börtönbe voltam, hogy elmegy az irodába és megbeszéli, vagyis elintézi. Utolsó vasárnap nővérem Lusztig Gyuláné este 5 órakor közölte velem, hogy az ügy el van intézve és hétfőn, vagy reggel, vagy este fogok elindulni repülőgépen.*
>
> *Ott fogok találkozni velük és egy fiatalemberrel. Engem kihívtak az irodából és közölték velem, hogy ott van egy autó és az magát kiviszi a repülőtérre velem egy odautazó fiatalemberrel. Kivitt a repülőtérre, ahol átadott a fiatalembernek, nevét nem tudom. Először láttam utolsó vasárnap a nővéremnél. Ott beszéltem vele és közölte, hogy meg fogja szervezni az útleveleket. Másodszor láttam őt a repülőtéren, amikor hazahozott. Nővérem annyit közölt még velem, ha pénzre van szükségem, akkor kérjek mindig a fiatalembertől."*[64]

A Péter-ügyben őt végül elengedték (talán felhasználhatatlannak tartották), de a már szintén itthon élő Lusztig-házaspár rosszabbul járt. Eisenberger Katalint a Lipótra vitték, a híres-hírhedt elmegyógyintézetbe, míg férje – aki az egész családot támogatta a Horthy-korszakban, az illegalitás idején – kihallgatás közben elhalálozott...[65] Megérte szegénynek beházasodnia.

A főbűnösök, Péter Gábor, Bálint István és a többiek (például Janikovszky Béla ezredes, Janikovszky Éva írónő

férje, akinek első feleségét szintén Lipótra vitették) megúszták pár év börtönnel. Ügyeikben csak azt vizsgálták, hogy a kommunista elvtársak ellen milyen bűnöket követtek el. A többi személy halála, tragédiája a vezetés szempontjából érdektelen volt.

Közben átalakult a rendszer is. Sztálin halála után Nagy Imre váltotta Rákosi Mátyást, és a Bástyából Vörös Lobogó lett. Véget ért a Péter-korszak.

A „KIRETUSÁLT" CSATÁR

Nézem *A csodacsatár*t. Az eredetit. Nem az újravágottat. Emlékszem, már régen sem tetszett, akkoriban azért töltöttem le, mert minden érdekelt, ami Puskás Ferencékkel kapcsolatos. Olyan kevés volt a forrásanyag, hogy már ennek is örült a futballrajongó. Vígjáték ez a gyöngébbik fajtából. A poénok és a fordulatok előre kitalálhatóak, és valahogy nincs meg benne az a báj, ami a jobban sikerült, jórészt még '45 előtti darabokban (*Hyppolit, a lakáj, Egy bolond százat csinál*) megvolt. Meg az a tehetség sem talán. A filmet Rákosi-diktatúra egyik propagandistája, Méray Tibor írta, és a korszak csúcsfilmese, a számtalan propaganda-filmet jegyző Keleti Márton rendezte. Utóbbi legismertebb alkotása az *A tizedes meg a többiek*, amely összességében kiemelkedően jó, ma is szórakoztató darab, ellenben szintén bújtatott propaganda. Megnyerő kommunista mellékszereplőivel, és a végül „megtérő" életművésszel, Sinkovits Imrével együtt. Mintha a sötétségből kiemelt magyar társadalmat szimbolizálná.

Tulajdonképpen *A csodacsatár* írója, Méray is egy csapat része volt, igaz, attól a lakosság bódult, hüledezett, illetve rettegett: ez volt a *Szabad Nép* nevű propagandalap (ebből lett *Népszabadság* ötvenhat után), amelynek ismert tollforgatóit később, Nagy Imréék újratemetésének idején

már „hősökként" és „mártírokként" ünnepeltették meg a magyar társadalommal. Ennek a gárdának, azaz Rákosiék másik „aranycsapatának" a legismertebb „csillaga", a szerkesztőség Puskása, Vásárhelyi Miklós volt. A Mussolini híveként, fasisztabarátként induló (!) Vásárhelyi éppen időben vált kommunistává (ez mondjuk üldözöttként, zsidó származása miatt jórészt érthető), '45 után már Rákosi Mátyás bizalmasának számított, sokszor egyeztettek személyesen, illetve telefonon a kivégezni, bebörtönözni kívánt ellenségeket lejáratő cikkek előtt. Erről maga Vásárhelyi is beszélt a vele készített életútinterjúban.[66]

Ott volt még a szerkesztőségben a szintén „vérestollú" (ők nem fogdmegek, hanem képzett, „írógépes verőemberek" voltak) Horváth Márton vagy Losonczy Géza, akik politikusként is kiszolgálták Rákosit. Vagy a ma szintén ismert, elzabrált budai villája előtt még mindig emléktáblával megtisztelt Gimes Miklós, aki akkoriban még Petőfi nevében a politikai ellenfelek megölését követelte[67]. A gárda ifjú reménysége, a fiatal Méray is lelkes bandatag volt. Utóbbi később így emlékezett Vásárhelyire és a kezdetre:

> *„'46-ban ismertem meg, akkor, amikor 22 éves fejjel odakerültem a* Szabad Néphez. *Ő már az »öregek« közé tartozott, nemcsak azért, mert már 27 éves volt, hanem főképpen azért, mert majdnem évtizedes illegális pártmúlt állt mögötte.* [...] *Hamarosan ő lett a szerkesztőbizottság titkára – Révai* [József, a Rákosi-diktatúra kultúrcárja], *Horváth Márton és Losonczy Géza után*

a negyedik ember a lapnál. De mert Révai többnyire a pártközpont fellegeiben székelt és Géza – megannyi vonzó emberi tulajdonsága mellett – a legjobb akarattal sem volt rohammunkásnak nevezhető, Vásárhelyi igazából a második helyet töltötte be. A »fordulat éve« Benjámin László önmarcangoló, szép szavával: a »pilleszárnyú« sikerek mindannyiunkat megszédítettek, nem utolsó sorban Losonczyt és Vásárhelyit. Ahogy ma mondanánk, erősen »begőzöltek«, egy vagy két éven át nem volt könnyű szót váltani velük."[68]

A fordulat éve, a megszédülés – ez is az ismert kommunista, posztkommunista narratív játszma része, a sötét múlt megszépítésének kísérlete. A „pilleszárnyú" sikerek költői képével szemben a valóság az, hogy a *Szabad Nép* a diktatúra fontos fegyvereként működött, kijelölte, kivel, kikkel kell leszámolni. Nyilasokkal, kulákokkal, svábokkal, kisgazdákkal, amerikai kémekkel, reakciósokkal, majd végül a baloldali árulókkal, a szocdemekkel. Nem tudjuk, hogy az ötvenhatban emigrált Méray a saját meghatározása szerint „begőzölt-e", utólagos nyilatkozata szerint ez csak a társaival esett meg.

Az biztos, hogy maga is tevékeny szerepet játszott a halált követelő propagandában. Már *A csodacsatár* előtt is írt egy filmet. A *Tűz* című alkotás egy állítólagos szabotázsról szólt, ahhoz a koncepciós ügyhöz „csatolták", amelyet a MAORT, azaz a Magyar Amerikai Olajipari Rt. ellen indítottak. A cég nyugalmazott vezérigazgatóját, Papp Simon egyetemi tanárt és „cinkosait" még a médiahadjárat közben,

A Szabad Nép olvasása finoman szólva is „elvárás" volt.
(Fotó: Fortepan, ad.: UVATERV)

1948 augusztusában letartóztatta az ÁVH. A koncepciós – azaz konstruált, hamis – ügy kitalált hátterét az ún. *Szürke könyv*ben publikálták, ennek egyik szerkesztője maga Vásárhelyi, a másik Timár István, az ÁVH egyik vezetője, Péter közvetlen beosztottja volt.[69] S mivel az egészpályás letámadáshoz igazán értett a hatalom, a történet a vásznon is megjelent.

„A filmet Méray Tibor novellájából Háy Gyula írta, főszerepeit Tolnay Klári, Földényi László, Básti Lajos, Rajnay Gábor, Várkonyi Zoltán és Ladányi Ferenc játsszák. Különösen aktuális most, a MAORT szabotázs kipattanása idején, mert cselekménye egy hasonló

szabotázs körül bonyolódik" – olvashatjuk egy korabeli méltatásban.[70]

Micsoda véletlen, hogy éppen egy szabotázsról szól, nem igaz? És éppen akkor, a hasonló perek idején, amikor szerencsére „különösen aktuális" volt. A valóságban Méray és Háy együtt írták meg a forgatókönyvet, de ez részletkérdés. Lényegesebb, hogy mire használták:

„A Színház és Mozi (1948/8. szám) beszámol a Tűz *premier előtti vetítéséről: bemutatták az új mozidarabot a rendőrség néhány tisztjének. Mégpedig azoknak a tiszteknek, akik a MAORT-szabotázs nyomozását vezették. A tisztek kijelentették, »hogy ez a film tényleg híven tükrözi vissza azt a munkát, amit a demokratikus magyar nép érdekében, a mienké lett ország békéje és rendje védelmében folytat és a demokratikus rendőrség és munkásság viszonyát is úgy látták megelevenedni a filmen, ahogy ez az életben van«. (...) A cikk megszólaltat egy rendőrtisztet, aki ezt mondja: »Ha a Tűz nem is pontosan a MAORT-ügy, a lényeg, a politikai háttér ugyanaz!« (...) »Ritka eset, hogy az élet így megismétel egy írást. De Háy Gyula esetében ez a felszabadulás óta másodízben fordul elő. Két éve megírta a* Romok *című színművében az úri összeesküvést, ami néhány hónap múlva valóban napvilágra került. Most megírta a nagy szabotázst és íme. Mindenesetre bizonyítja, hogy íróink ma nemcsak kortársaik életét tartják szemmel, de a sorsukat mozgató erőket is.«"*[71]

Valójában ezek az értelmiségiek részt vettek a valós kivégzésekkel és bebörtönzésekkel „járó" koncepciós ügyek megírásában. Ennek nagymestere egyébként Kardos György (a Magvető későbbi vezetője) és barátja, Berkesi András (a későbbi író) volt a hasonló célokat szolgáló Katonapolitikai Osztálynál. Ők maguk rakták össze a különböző „kémtörténeteket", majd már „civilben" ezeket átdolgozva, átírva könyvben is megjelentették. Lásd: a *Kopjások* vagy a *Sellő a pecsétgyűrűn* című műveket.[72] Mindkettőből készült film is. Kevesen tudták, tudják, hogy ezek valójában csak szórakoztató köntösbe bújtatott, véres kihallgatásokon alapuló lejáratós szakmunkák.

Méray azok közé tartozott, aki maga is megundorodott az általa is felépített diktatúrától. Ötvenhat után emigrált, Franciaországban elismert, jól élő emigránsnak számított, afféle baloldali lelkiismeretnek, akit csak ritkán szembesítettek a múltjával. Kilencven után köztiszteletben álló értelmiségiként tért haza, a Rákosi-diktatúra alatt elkövetett bűneiről nagylelkűen elfelejtkezett a média, illetve az értelmiség. Ekkoriban már így emlékezett *A csodacsatár* megszületésére:

„»A csodacsatár« ötletével Keleti Marci jött. Az alapötlet ugyanis igaz! Hozott egy német újságot: lebukott egy magyar, aki Zakariásnak adta ki magát. Nem tudom, hogy Zakariásra emlékeznek-e, ön nyilván emlékszik, én is, de ma már az ő neve kevésbé ismert (ebben a jeles író egy kicsit azért téved – a szerzők), és így kiadta magát egy francia csapatnál, egészen addig, amíg nem kellett játszani... (Egy szlovákiai magyar, Veréb László adta ki magát

1954 nyarán az Olympique Lille-nél Zakariásnak – a szerzők.) [...] *A lényeg, hogy aztán ez az újságcikk volt az alap, hogy mit lehetne ebből csinálni? Aztán én azt csináltam, ami* A csodacsatár *lett. Ez '56 késő tavaszán, nyarán készült. Nagyon viharos idők voltak akkor az országban. Én akkor a* Béke és Szabadság *című hetilapnál, afféle száműzetésben dolgoztam, mert a* Szabad Néptől *kipenderítettek, mint jobboldali elhajlót, ezt a lapot a népnyelv akkor úgy nevezte, hogy Béke és szabadláb, mert jó néhány munkatársa vagy más lapoktól lett kipenderítve, vagy börtönből jött ki..."*[73]

Hogy mi történt azelőtt, mielőtt „jobboldali elhajló" lett (egy idő után ez már a legvéresszájúbb kommunistával is megeshetett)? Egy kedélyes visszaemlékezés közben ez érdektelennek bizonyult, ezeken a sötét foltokon amúgy is javallott volt átlépni. Sokszor a szintén érintett – vagy a Kádár-diktatúrában szocializálódó – riporter sem erőltette ezeket a kérdéseket.

Az interjúban Méray korábbi filmjeiről is beszélt.

„Nem ez volt az első filmem Magyarországon. Ez volt az utolsó! Egész fiatalon írtam egy filmet, az volt a címe, hogy »Tűz«, *de feledésbe merült, joggal. Ám írtam egyet, amelyik nem merült teljesen feledésbe, mert néha még ma is játsszák a Filmmúzeumban, az volt a* »Dalolva szép az élet«... *(Abban is összeállt a Keleti, Méray, Pongrácz trió. Méray Kossuth-díjat kapott a film forgatókönyvéért – a szerzők.)"*[74]

A *Tűz* tehát – amelynek szerzője ártatlan emberek ellen uszította a nézőket – ekkora inkább elmerült már a „feledés" mély, közös tavában, annál büszkébben említette a *Dalolva szép az élet*et. Pedig csak egy újabb – igaz, szakmailag ügyesen összerakott – propagandalimonádéról van szó:

„Az ötvenes évek kultúréletéről kapunk képet ebből a vígjátékból. A váci gépgyár a helyszín, ahol a gyári munkáskórus vezetője a régi dicsőségének fényében tetszelgő, valójában »reakciós« Réz Győző. Felvonulnak a fiatalok képviselői: a »jampec« Swing Tóni, aki a nyugati tánczenéért rajong és a divatos táncokat majmolja. Ellenpontként mellette megjelennek a fiatal, megújulást akaró munkások, akik a pozitív irányt képviselik zenei téren is."[75]

Látjuk, hogy már ekkor összeállt a Keleti, Méray páros, előbbi háromszoros Kossuth-díjas – ezt *A csodacsatár* elején is büszkén hirdetik – mint a diktatúra talán első számú filmese.

A Puskásékról szóló szatírát 1956-ban forgatták, és éppen az ötvenhatos forradalom és szabadságharc idején akarták bemutatni. Bár összességében igen egyszerű, néhol kifejezetten gügye vígjáték, de fontos céllal született. Ötvennégy után a hatalom valamelyest elengedte az Aranycsapat kezét, a vereség nemcsak fájdalommal és ébredéssel, de lázongással is járt. Ráadásul az egész „kultuszt" a már megbukott Rákosi Mátyáshoz kötötték. Akitől korábbi belügyminisztere, a padlássöprő és svábokat kitelepítő Nagy Imre is igyekezett elhatárolódni. De bárhogyan is alakultak a kommunista belharcok – az első

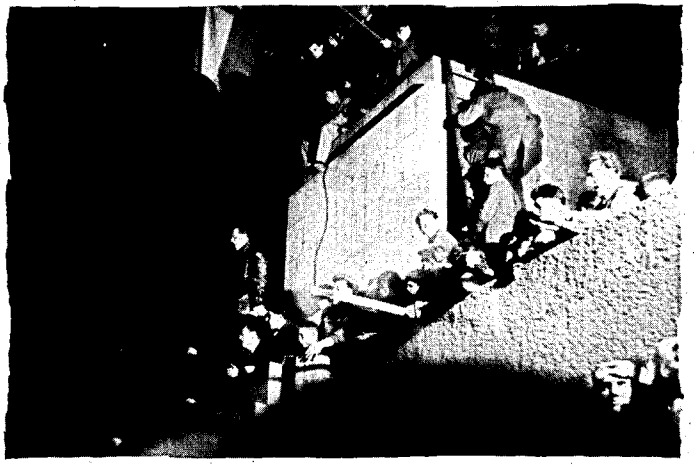

Egy nemzet egyszerre mondta: elég volt. Ötvenhatosok tere (Sztálin tér), a Sztálin szobor maradványa. *(Fotó: Fortepan, ad.: Pesti Srác2)*

titkár '56 nyarától már újra Rákosi embere, Gerő Ernő volt –, a magyar nemzetnek végképp elege lett. Októberben kitört a forradalom, amely hamar átfordult szabadságharccá.

Az MTK melletti másik szupercsapat, a Budapesti Honvéd pár nappal a szovjet bevonulás előtt, 1956. november 1-jén hagyta el Magyarországot azért, hogy felkészüljön az Athletic Bilbao elleni BEK-mérkőzésre. Puskásék több európai városban is felléptek, majd – nyilván távol a csúcsformájuktól – 3:2-re kikaptak az első meccsen, hogy a „hazai", de valójában Brüsszelben lejátszott visszavágón csak 3:3-at játsszanak, és ezzel kiessenek. A sportvezetők később magát a szövetségi kapitányt küldték utánuk, Sebes Gusztávnak kellett volna rávennie őket a hazatérésre. A Honvéd ehelyett – kiegészülve néhány játékossal – inkább Dél-Amerikába

ment túrára, turnéra, hogy Bécsben kettéváljon a csapat. A többség hazatért, Puskás, Czibor és Kocsis (valamint akkor még Grosics is) a szabad életet választotta. Ez alapvetően szíven ütötte a diktatúra vezetését, ráadásul ők voltak az ősszel végül be sem mutatott *A csodacsatár* sztárjai. Mivel Puskás és Kocsis nemcsak feltűnt, de meg is szólalt a filmben, úgy döntöttek, bizonyos jelenteteit újra kell forgatni.

Újabb csapást jelentett, hogy a főszereplő Pongrácz Imre is a szabad világot választotta. Ő játszotta azt az emigráns szélhámost, akiről elhitették, hogy ő maga a csodacsatár, azaz Puskás (a filmben „Puska").

> *„Hárman, akiknek kisebb vagy nagyobb szerepük volt a filmben, Nyugatra mentünk, Öcsi ott is maradt* – mondta erről Méray. – *Nekem megvan a jegyzőkönyve annak az 1957-es, isten tudja, milyen bizottsági tárgyalásának, amelyen szó van arról, hogy ebbe a filmbe nagyon sok pénzt fektetett a magyar állam, de így bemutatni nem lehet, ezekkel a bűnözőkkel, mint Pongrácz, Puskás és Méray... Mit lehetne csinálni? És ekkor jött a zseniális ötlet a Puskás–Hidegkuti cseréről... Pongrácz Imrét, aki végigmegy az egész filmen, mint »ál-csodacsatár«, nem lehet kiírni, mert akkor ki kell dobni az egészet. Akkor nincs film! Pongrácz azonban nem volt politikailag annyira fontos, meg kell tartani. Puskás Öcsi viszont nem játszhat magyar filmen, mert ő hazánk szégyene, Nyugaton maradt, így aztán minden egyes jelenetet, amelyben szerepelt leforgatták újra, Hidegkuti Nándorral."*[76]

Szegény Kocsis Sándor. Még ebből a visszaemlékezésből is „ki lett felejtve". Pedig jóval ismertebb volt Pongrácz Imrénél, a háttérben író Tuschinger elvtársról (*A tanú*ban ez a karakter írta a koncepciós ügyeket), azaz Mérayról nem is beszélve. Utólag sorszerű, hogy a filmet éppen a szabadságharc egyik legfontosabb helyszínén, a Corvin közben mutatták volna be. A ma is működő moziban. Legalábbis erről beszélt az egyik szereplő, Schubert Éva. *„A szétbombázott Corvin közben, a romok között még sokáig látni lehetett a film plakátainak foszlányait."*[77]

Az eredeti film kétségtelenül felfogható a Rákosi-diktatúra kritikájaként is. A történet egy elképzelt banánköztársaságban, Futbóliában játszódik. A nyitójelenetben a válogatott éppen vereséget szenved. A tribünön cilinderes, tipikus „osztályellenség" miniszterek, köztük egy barnító krémmel bekent „idióta" figura: ő a diktátorjelölt, Duca tengernagy. Utóbbit a Ungváry László alakítja, túljátszva, de mégis fantasztikusan (Ungváry *A tizedes meg a többiek*ben is hatalmasat alakít, ott nyilas tisztet). Duca az egyik kulcsszereplő: át akarja venni a hatalmat, és ehhez a futballsikereket kívánja felhasználni. A tengernagyban a néző nyilván ráismerhetett a kommunizmus alatt végig lejáratott, démonizált Horthy Miklósra is, de a neve miatt magára Mussolinire, a „Ducéra" is gondolhatott, illetve az addigra már megbukott, bűnbakká vált Farkas Mihályra.

Miután a film elején Futbólia csapata Rugania ellen vereséget szenved, a szurkolók dühös reakciója megidézi ötvennégyet, és egyben – mintegy előre – ötvenhat őszét is.

Ellenőrzés. Farkas Mihály, Rákosi Mátyás és Hegyi Gyula sportolók között. Farkas mögött két olimpiai bajnok, Gerevich Aladár kardvívó és Németh Imre kalapácsvető. *(Fotó: Fortepan, ad.: Horváth Lajos)*

A dühös drukkerek már a „VIP-szektort", a politikusok páholyát is megdobálják. Duca akár egy pojáca, felháborodva üvölt: *„Ez lázadás, ez káosz, ez forradalom!"*

Később, lehiggadva aztán teljhatalmat kér a politikusoktól egy belsős ülésen, majd átveszi az irányítást, a futballválogatott élére saját emberét, a tökkelütött Venturót nevezi ki. A filmben többször is elmondja, hogy utóbbit a megbízhatósága miatt kedveli, mert különben teljesen ostoba. Ha belegondolunk, hogy Sebes Gusztáv Rákosiék, illetve Farkas Mihályék embere volt, akkor – gondolom – feszengve nézhette ezt a jelenetet. Mert – bár közel sem volt ostoba és a futballhoz is értett – nem ő volt a legnagyobb edzőzseni az országban.

Közben Feleki Kamill és Pongrácz Imre két magyar szélhámost alakít. Mintha a Horhy-korszak filmvilágának ügyeskedőit látnánk (természetesen szándékoltan), a Karády-, Kabos-, Jávor-filmek mellékszereplőit. Felbukkanásukkor éppen elhunyt emberek hozzátartozóira igyekeznek rátukmálni értéktelen, de drága töltőtollaikat, amelyeket elmondásuk szerint még a halottak rendeltek meg tőlük. Az is kiderül, hogy csak „hazafiságból" nem mennek haza, hiszen mégis csak más idegeneket becsapni. Amikor Puskásék (azaz a filmben „Puskáék") Svájcban játszanak, őket is felkeresik a tollakkal. Aztán valahogy odasomfordál a magasabb (Pongrácz) a válogatott csoportképéhez, amely megjelenik az újságokban. Ducáék azt hiszik, ő „Puska". Innen indul a „bonyodalom".

Leszerződtetik a futballozni nem tudó férfit Futbóliához – „menedzsere" társa, a Feleki által játszott karakter –, és az ország legnagyobb csillaga lesz. A történetben felbukkannak a további tipikus szereplők. Egy milliárdos nagyasszony, aki a szeretőjévé tenné „Puskát". Igazi kapitalista, feslett nőszemély. Egy énekesnő (őt játssza Schubert Éva), aki szintén a sztárt akarja. És persze a vele járó sikereket és vagyont.

„Kis ember, kis pénz, nagy ember, nagy pénz" – mondja a szövetségi kapitánnyá tett Venturo a film egyik pontján. Félreérthetetlen utalás ez is a Puskásnak tulajdonított, és később kiforgatott (leegyszerűsítve: csak a pénzt szerette, ezért is „árulta el a hazáját" a „katonaszökevény") mondásra. Ugyanezt a narratívát erősíti az a jelenet, amikor a különböző ügynökök, befektetők körülveszik az „ál-Puskát". A kamera közelről, torzult arccal mutatja a zsíros ajánlatokkal

jelentkező, egymásra licitáló üzletembereket: íme, a kapitalista héják és keselyűk világa.

Vannak azért benne szórakoztató, akár önreflektívnek is nevezhető jelenetek, ilyen propagandafilmbe vágott propagandafilm: a történet szerint „Puska" az Alföldön, gyerekként, sarkantyús csizmában tanult meg futballozni, ezt Futbóliában le is forgatják. De a legérdekesebb a jövőbe mutató kiszólás: *„Gondolták, hogy a magyarok szó nélkül hagyják?* [„Puska", azaz Puskás távozását.] *Ha ez a csillag már nem nekik ragyog, inkább letagadják az égről!"*

Pontosan ez történt ötvenhat után Kocsissal, Cziborral és Puskással. Ezért is kellett a jeleneteket újraforgatni. Hiszen, ha ezek a csillagok már nem nekik ragyogtak, *„inkább letagadják* [őket] *az égről!"* Kocsis és Puskás jelenetét így kivágták a filmből – Méray neve nem szerepelt szerzőként. Tulajdonképpen leradírozták őket, akár a szovjet fényképekről azokat a vezető elvtársakat, akik időközben „árulókká" lettek, vagy addigra már hirtelen „elhaláloztak". Volt, hogy végül maga Sztálin álldogált egyedül a fotón az eredeti négyesből.

*A csodacsatár*ban Puskás és Kocsis helyett Hidegkuthy tűnt fel, természetesen akkori nevén, azaz Hidegkutiként. Az újraforgatott változat gyöngébb és üres, az „Öregnek" becézett csatár „visszafogottan" játszik, és az egész jelenet „fapados" lett.

„[...] *míg az eredeti filmben a két csillag mögött a szállodában a magyar csapat poharazgató-beszélgető tagjait látjuk (a beállítás miatt nem mindenki fölismerhető, de*

például Brúnó és Kocsi párbeszéde nyilvánvalóan nem véletlenül lett úgy fényképezve, hogy a közöttük megnyíló térben jól kivehető legyen Bozsik alakja), addig az újravett jelenetben nincsenek statiszták, nincs a háttérben élet, csak Feleki Kamill és Hidegkuti Nándor – ami egyúttal persze a készítőknek azt a szándékát is elárulja, hogy az utóbbin kívül más labdarúgót nem akartak bevonni a kitörlés és átrajzolás folyamatába."[78]

Ha belegondolunk, Hidegkuthy visszafogott alakítása igencsak érthető: miért is lett volna olyan lelkes egy újraforgatás miatt? Akkor, amikor barátai, játékostársai elhagyták Magyarországot, és meg kellett őket tagadni. Egy már '90 után született cikkben elmondta, hogy *„őt azzal vették rá*

Tájkép csata után. 1957, Magyarország–Szovjetunió. balra Hidegkuti Nándor és jobbra Igor Nyetto csapatkapitányok. *(Fotó: Fortepan, ad.: Faragó György)*

a forgatásra, hogy a Puskás Öcsivel akarták megcsinálni, de ő sajnos kinn maradt. Nagyon meglepődött, amikor megtudta, hogy Puskással ezeket a jeleneteket már fölvették."[79]

A film vége mindenesetre adott. Jön a nagy meccs, a csodacsatár az elején elbotlik, de burleszkszerűen így is befejeli a labdát (1:0). Továbbra is rettenetesen játszik, luftot rúg, szerencsétlenkedik, mégis összehoz egy újabb gólt. Ezzel már 2:0, jöhetne a nagy csavar, de a történet (a tanulság) más kívánt. Az ellenfél fordít, és győz, Duca elbukik, le is tartóztatják. Az álcsatárt és álmenedzserét a lezárásban a két főszurkoló (a filmben ez a szerepük, már az elején is szerepelnek) venné elő, de a népszerű riportert játszó Sinkovits Imre eléjük áll, és megvédi őket: a diktátor már úgyis rács mögött van. Minden megoldódott! Tessék továbblépni. A két drukker egy pillanat alatt lehiggad, majd megfogadja, hogy többet nem járnak meccsre, mert fontosabb a család és az egészség. Ez már az az üzenet, amely Kádáréknak is megfelelő volt '54, s még inkább '56 után. Elég volt a futballbolond létből.

Visszatérve a Sinkovits által alakított karakterre. Nem nehéz ráismernünk a lelkes Szepesi Györgyre, az Aranycsapat „tizenkettedik játékosára", aki sokáig meggyőződéses kommunista, nem mellesleg ügynök is volt. Ő is igyekezett lebeszélni a „rendbontókat", még ötvenhatban. Október huszonnegyedikén a Rádióban éppen ő követelte a sportolók nevében a „rend helyreállítását"[80], amit sokan nem tudtak neki megbocsátani. (Azt, hogy visszaélt a „nevükkel").

A szabadságharc után tulajdonképpen az is kisebb csoda, hogy Sinkovits Imre benne maradhatott a filmben. Ő nem

csak szavalt, de beszédet is tartott ötvenhatban, ehhez képest – a megtorlás kegyetlenségét ismerve – még „olcsón megúszta". Bár kirúgták a Nemzetiből, és hosszabb időre eltiltották a színészkedéstől, így sem panaszkodhatott: színész barátját, Földes Gábort például kivégezték. De Sinkovits így is körön kívüli emberként élt akkor, amikor az újravágott filmet végül bemutatták.

Az ötvenhétben, a megtorlás idején levetített alkotás lezárása kétségtelenül békéltető. Duca elbukott (ahogyan Kádárék is megszabadultak a Szovjetunióba száműzött Rákositól, aki '56 után sem térhetett vissza), de a futballtalanított (varázstalanított, forradalom utáni) élet azért folytatódik. Ahogyan egy elemzésben írták: *„Ha tetszik, a konszolidáció elkezdődött"*.[81]

Kivégzésekkel, börtönbüntetésekkel, az újraszőtt besúgóhálózattal a függöny mögött.

A BESÚGÓK

Ha a kétezres évekre, illetve az ügynökügyekre gondolok, az egyik legismertebb, legszomorúbb eset Novák Dezsőé volt. A Ferencváros, illetve a nemzeti csapat védője minimum Európa-klasszis hátvédnek számított. Játékosként legenda, edzőként pedig – a legnagyobb futballnihil, a kilencvenes évek közepén – a Bajnokok Ligája csoportkörébe vezette a Fradit. Szinte sorsszerű, hogy aztán éppen az a Varga Zoltán váltotta, aki később úgymond „kinyitotta" a „Nemere"-dossziét. Az emigrációba üldözött – itthon disszidensnek nevezett – Varga ugyanis másokkal együtt kikérte a vele kapcsolatos állambiztonsági dokumentumokat, és rájött, hogy a róla jelentő (egyik) besúgó éppen csapattársa, Novák volt. „Nemere" fedőnéven. Emlékszem, nem csupán a sajtó (amelynek számos ismert újságírója nem is ügynök, hanem inkább titkos munkatárs, szt-tiszt, társadalmi kapcsolat volt a rendszerben, nem beszélve az akkor már kihalófélben lévő ex-ÁVH-s tollforgatókról), kis túlzással az egész társadalom két részre szakadt. A „Fradi-öltöző", illetve az egyesület öregfiúk csapata biztosan. Többen Novák mellé álltak és szinte azonnal megbocsátottak (bocsánatkérés, azaz „gyónás" nélkül), mások óvatosan vagy hangosabban, de Varga pártját fogták. A kettéválás persze valahol szürreális volt: egyértelműen

Vargának volt igaza, Novák jelentett róla, nem fordítva. De a folyamat lényege nem ez volt. Ez a törésvonal az egész társadalmat „kettészelte" a felszín alatt.

Én magam is írtam erről még évekkel ezelőtt, és magamban igazán sunyi, ártalmas embernek gondoltam Novák Dezsőt, sőt – ahogyan szoktuk – már jellemében, viselkedésében, a kilencvenes években adott nyilatkozataiban is látni véltem ezt az alakoskodást. Ebben – már abban az értelemben, hogy a személyiségét nyilván megváltoztatta a besúgás – lehetett valami, Novák tényleg ügynök volt, talán mindig is sejtette, érezte, hogy valamikor le fog bukni. De a lényeg nem ez. Sok évvel később a Sportrádióban interjút készítettem Vörös Csabával, aki hozzám hasonlóan kutató-újságíró, és nagyon fontos sorozatot jegyzett a témában a *FourFourTwo* mára megszűnt magyar kiadásában. Novákról, illetve Varga üldözéséről is sokat publikált,[82] és a műsorban felhívta a figyelmünket egy nem mellékes körülményre: valójában mindkét klasszis áldozat volt. Varga tisztán áldozat, Novák egyszerre „bűnös" és áldozat.

Kevesen tudták – és főleg akkoriban, amikor ez az ügy végigsöpört, illetve kisgömböcként végiggurult a magyarországi sajtóban –, tudják, hogy Novák sem magától jelentkezett ügynöknek. Ebben az aljas, az állampolgárokat gyakran sikeresen magához aljasító rezsimben bevett szokás volt – persze sohasem jegyezték le –, hogy a neves sportolók, köztük a labdarúgók (és persze az előadóművészek is) csempészéssel, valutázással, mutyizással egészítették ki amúgy nem túl magas fizetésüket. Ez már Puskásék idején is jellemző volt.

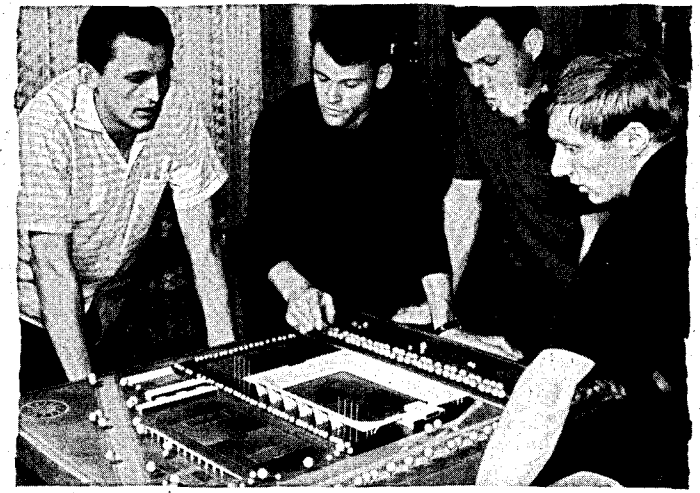

Még együtt. Üllői út, FTC pálya, klubház. Albert Flórián, Szűcs Lajos, Novák Dezső és Varga Zoltán. 1968. *(Fotó: Fortepan, ad.: Fortepan)*

Aztán, ha valakitől akart valamit ez az alattomos szörnyeteg (az akkori állam), akkor azt egyszerűen kiemelte. Megtörtént ez korábban Grosiccsal is, másokkal is.

Ráadásul a vasasos Kádár János sohasem szívelte a Ferencvárost, tartott a csapattól, a szurkolóitól. A nyílt elnyomás – a drukkerek bántalmazása, az együttes átnevezése, a játékosok elhurcolása – eszközei helyett '56 után új módszereket alkalmaztak: a bomlasztást, a beépülést. Kulcsfontosságú volt viszályt teremteni, például azzal, hogy az Albert Flórián és Varga Zoltán közötti, már meglévő ellentétre, ellenérzésre építenek. *„De hát hányszor bajnokok lettek!"* – halljuk ilyenkor. Igen, mert az egy zseniális, kiugróan tehetséges társaság volt. A méreg hatása később jelentkezett, idő kellett ahhoz,

hogy beszivárogjon a talaj mélyére. A végeredményt, azaz a hatást meg lehet nézni a hetvenes évek statisztikáin, vagyis akkor, amikor már Novák is ügynökként dolgozott, Varga pedig már elhagyta az országot. A Fradi egyszer nyert bajnokságot abban az évtizedben.

A lényeg, hogy végül Novákot is elővették. *(„Mért legyek én tisztességes, kiterítenek úgyis.")*[83] Nem sokkal korábban egy ismert operaénekest hasonló ügyben letöltendőre ítéltek (erről majd később), az ekkor már családos hátvédet is ezzel fenyegették. Bár a rosszindulatú (és talán célzott, hiszen a kilencvenes-kétezres években rengeteg dezinformációt, hamis rágalmat terjesztettek a „Cég" egykori alkalmazottai) pletykák szerint éppen a besúgással garantálták a válogatott mezt Nováknak, a valóság sokkal szomorúbb: már nagyon is ismert klasszis volt akkor, amikor börtönnel fenyegették. Beszervezése idején már olimpiai bajnok, bronzérmes, a többszörös bajnok Fradi alapembere. Mi szüksége lett volna arra, hogy besúgjon másokat? Hogy téglaként kettős életet éljen? Egyszerűen megzsarolták. Mennyire más így a történet, nem igaz? Lehetünk mi erkölcsösek, egyenes gerincű emberek, de azért nem árt óvatosnak lennünk: tegyük fel a kérdést, hogy vajon mi, meddig mennénk el? És leginkább tudatosítsuk: maga a rendszer volt rettenetes, az volt belülről rothadt. Csak ez már nem volt olyan látványos Rákosi idejéhez képest.

Novák Dezső a lebukása idején az ország kevés igazán népszerű edzői közé tartozott. A Fradi után rövid ideig az araboknál dolgozott, aztán visszavonult. Még hatvanéves

sem volt. Halála után özvegye elkeseredett interjút adott a *Nemzeti Sport*nak, amelyben férje ügyéről is beszélt.

> *„Láttam szinte minden anyagot, amely vele kapcsolatos. Van egy ügyvéd barátnőm, akinek a segítségével bepillantást nyerhettem a dokumentumokba. Azokba, amelyeket Dezső írt, és azokba is, amelyeket róla írtak. Talán elég, ha az egyik tartótisztet idézem: »Ez a Nemere minket néz hülyének. Csupa olyan dolgot ír le, amelyet már mindenki tud...«*
>
> [...] *Akkoriban rendszeresen hoztak be nyugatról ilyen-olyan cuccokat a futballisták, ez már-már nyílt és köztudott dolog volt. Hol harisnyát, hol orkánkabátot, hol meg órát, amelyet itthon aztán eladtak. Dezső, ha jól emlékszem, Ausztriából harminc darab órát hozott haza. Ezt aztán odaadta csapattársának, Németh Lajosnak. Ő meg valamiért mégsem adta el. Telt-múlt az idő, Dezső kérdőre vonta ezt a Némethet, aztán mondta neki, inkább hozd vissza, így is történt. A férjem utólag mesélte el nekem, hogy egy étteremben találkoztak. Megittak néhány fröccsöt, este Fenyvesi Mátéval és a feleségével mentünk volna színházba. Németh Lajos visszaadta az órákat, és elköszönt. Dezső felöltözött, kilépett az étteremből, és akkor jobbról, balról belekarolt két férfi, és azt mondták neki: »Uram, kövessen, jöjjön velünk a kapitányságra!« Így került a drágám a tizennegyedik kerületi kapitányságra, ahol leültették, és azt kérdezték tőle: »Van magánál óra?« Dezső megmutatta a kezén, hogy persze, tessék itt*

van. Azok meg csak néztek rá, és azt mondták, pakolja ki a zsebeit. Aztán amikor előkerült a harminc darab csempészholmi, kérdezték, honnan van, és Dezső elmondott nekik mindent. Hajnal ötkor engedték haza."[84]

Vörös Csaba kutatása – illetve az állambiztonsági iratok – szerint nem az órák voltak a lényegesek, hanem egy autó, egészen pontosan egy Opel. Azt akarta megvásárolni Novák egy Karl Röck nevű osztráktól.

„Legutóbb 1967 szeptemberében hallottam róla, amikor a magyar labdarúgó-válogatottnak tagjaként egyesületünktől több játékos is Ausztriában járt, pontosabban Klagenfurtban játszottak. Ott a csapat tagjaival beszélt. Katona Sándor játékostársam mondta nekem, hogy beszélt Klagenfurtban Kari Röckkel, aki felőlem érdeklődött. Ez alkalommal Karl Röck katonaruhában volt" – mondta a „vallomása" szerint.[85]

Novák Dezső özvegye később elkeseredetten azt mondta – és ez volt az igazán súlyos állítás –, hogy a férje *„csak egyike volt annak a nyolc szerencsétlennek a Ferencvárosban, akit zsarolással beszerveztek. Volt közöttük játékos, vezető, alkalmazott."* Egy embert nevesített is: *„Lehet, hogy nem kellene elmondanom, de Dezső miatt megteszem: a férjemet például Mátrai Sándor figyelte meg. Ez is szörnyű, igaz? Hogy kik voltak a többiek, a férjem megtudhatta volna, de azt mondta a barátnőmnek, aki segítségére volt ebben az ügyben: »Tudja*

mit, nem érdekel. Már ők is mind nagypapák, ne bolygassuk a múltat!«"[86]

Tegyük hozzá, hogy Mátrai Sándor, a válogatott és a Fradi korábbi klasszisa ekkor már régen elhunyt. Nem tudta volna magát megvédeni. Volt mitől? A bíróság előtt szerintem nem tudnánk bebizonyítani azt, hogy besúgó lett volna.

„A középhátvéd életében 1965 azért is nevezetes, mert a csapat hierarchiájában elfoglalt státusza éppen ebben az évben ingott meg. Történt, hogy a VVK-győzelmet követő amerikai túráról hazatérő játékosokra rászálltak a vámon (meztelenre vetkőztették őket), többek szerint Mátrai dobta fel a társaságot. Az öltözőben a szerelése fölé kiírták: »Itt a tégla.«

Több mint gyanú, hogy a civil életben saját játékostársainak is becsúszott, ám korántsem olyan tisztán, mint a pályán. Elsősorban Albert megfigyelése volt a feladata, s ugyan nem jelenthető ki egyértelműen, hogy Jászsági jelentései mögött Mátrai állt, de tény, hogy a középhátvéd Egyetértéshez távozása, illetve a válogatottból kikerülése (1967) után kellett Nemere ügynököt beszervezni, hogy a hálózat továbbra is figyelje Albertet (és a többieket)" – írta erről Thury Gábor.[87] Tischler János történész szerint *„kikövetkeztethető, hogy kiket takarnak a fedőnevek, ugyanis egy szűk körről van szó. Az említettek közül csupán egy labdarúgó. A többiek a Fradi adminisztrációjával foglalkoztak."*[88]

Nevét nem említett.
Ma már tudjuk, hogy az Aranycsapatban is volt egy „besúgó". Vagyis – bármilyen fájdalmas is ezt leírni – legalább egy biztosan volt. Ráadásul személyes kedvencem: Czibor Zoltán. De legalább nem Puskás – sóhajthatunk.

Még egyetemista voltam akkor, amikor az egyik barátommal és pár csoporttársammal egy átmulatott este után megnéztünk egy Puskásékról szóló filmet délelőtt. A címe: az *Aranycsapat*. Surányi András rendezte. Olyan jó volt, hogy végül be sem mentünk az előadásokra. Akkoriban már régóta szerettem a futballt, de Puskás Ferencről rengeteg rosszat hallottam, olvastam, például Moldova György (ő a rezsim bizalmi írójának számított, egy kitűnően író „szelepnek", aki mestere, Kardos György révén volt „bekötve") könyvét.[89] Erre megjelenik a lejáratás élő cáfolata, maga Puskás. Egy vidám, magyarul jól beszélő, teljesen természetesen viselkedő kövér férfi, aki a könnyekig meghatódik Magyarországra, Kispestre visszatérve. Majd odalép hozzá egy tipikus külvárosi svihák (ránézésre olyan, mint akik a hajnali felesekért álltak sorba a Wekerle-telepi kisboltban, amíg én a kakaós csigámra vártam), egy másik nagydumás, a haverja. Deák „Buci" Róbert, korábbi bokszoló, főállású link, életművész, egy Rejtő-regény mellékszereplője is lehetne.

Elképesztő a jelenet, azok a szövegek, az a nyíltság és felszabadultság. Kiderül, hogy ez a Buci is többször volt a rendőrségen, szerepelt a hírhedt *Kékfény*ben is. Káromkodik, sikamlós történeteket mesél, Puskás felnevet, néha a kamerába, hiszen veszik őket, de kit érdekel? Őket nem. Próbálja néha

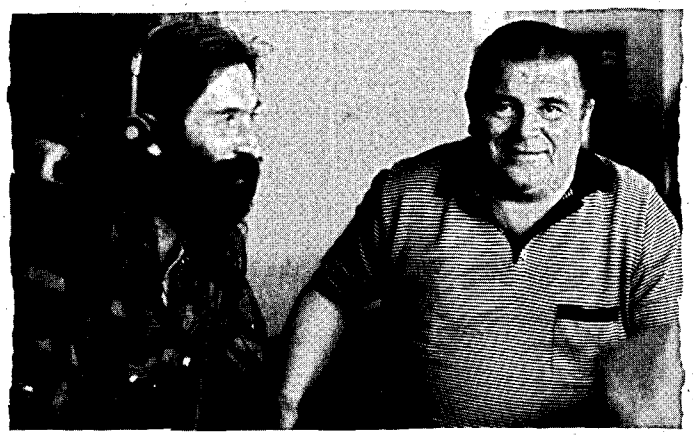

A legenda hazatért. 1982. *(Fotó: Fortepan, ad.: Urbán Tamás)*

csendre inteni a társát, mire „Buci": *„nincsenek már poloskák, megették őket a tetűk"*. Mindezt 1981-ben. Amikor még tele volt „poloskával" az ország. Rendszerszerűen a filmes stábban is lehetett legalább egy. Nem beszélve a mindent felvevő kameráról. *„Jaj, Sváb, megöregedtünk"*, mondja a végén „Buci".

Később a lelátón röhögnek az egykori világklasszisokkal. Grosics Gyula, mint mindig, elegáns, de visszafogott, úgy érzem, talán nem szíveli annyira a hasonló mókamestereket, svihákokat. Valószínűleg jobban is ismeri a múltat. A hazatérő, szívszakadtáig boldog Puskás viszont hangosan nevet az újabb és újabb vicceken. *„Te futottál a legtöbbet, egészen Madridig"* – valahogy így mondja a végén neki „Buci", és ez a tréfa rengeteg fájdalmat takar.

A filmből nem derül ki, de „Bucinak" is megvolt a saját ötvenhatos története. Az általa később – a már a róla írt

'86-os könyvben – elmesélt történet szerint a forradalom és szabadságharc idején géppisztollyal a kezében kereste Csáki Sándort, az Újpesti Dózsa nagy hatalmú vezetőjét, aki korábban elküldte az egyesülettől. Csáki elvtárs rettegett személy volt, a Belügyminisztérium tisztje, talán ÁVH-s, talán nem, de nagyon is hasonló jogkörrel, befolyással. Lesz még róla szó. Ötvenhatban egy pillanatra szabaddá vált az ország, ezért is hihető, hogy egy ilyen kültelki vagány valóban bosszút akart állni önmagáért, illetve másokért. Mondjuk a kivégzett Szűcs Sándorért. A történet szerint persze nem találta a kommunista vezetőt, Csáki sértetlenül túlélte a szabadságharcot, hogy végül, a hetvenes-nyolcvanas években már „állami futballmenedzserként" kérjen sápot a végre Nyugatra is kiengedett klasszisoktól. Amikor később találkoztak, Csáki így szólt a volt ökölvívóhoz: *„Hallom, beszélni akarsz velem, Buci!"* Mire utóbbi: *„Igen, de már nem aktuális!"*[90]

Azon gondolkodom, hogy ez a nagydumás, mindenhol ott bohóckodó, állítása szerint korábban Csákira vadászó ember hogyan úszhatta meg később ezt az egészet? A sportolók mindent tudtak egymásról. Czibor Zoltán azért sem akart hazatérni, mert pontosan tudta, hogy ismerik a múltját. Akkor „Buci" hogyan maradhatott? Milyen áron? Hogyan mondhatta el ezt a történetet később? Persze, senkit sem akarunk gyanúba keverni (már sikerült), de azért nem kerek ez az egész. És ez mutatja a továbbélő mítely erejét: még 2024-ben is ezen gondolkodunk.

A ZSENI

Czibor Zoltán, a „Bolond". Sok minden eszembe jut erről. Az egész személyisége különös, megfoghatatlan, illékony. Hamisítatlan zseni. Gondolatai cikáztak, ahogyan ő maga is a pályán. Egyszóval: a „Bolond". Tudjuk, hogy a Magyar Népköztársaság mindenben a Nagy testvért, a Szovjetuniót követte. Ott Sztálin halála – tehát 1953 – után felhagytak az emberek tömeges megsemmisítésével. Új módszereket találtak ki a „veszélyes elemek" kiszűrésére, megfélemlítésére, tönkretételére, a rendszer fenntartására. Az egyik az őrültnek bélyegzés volt. A magyarázat tulajdonképpen egyszerű: akinek nem tetszett a világ legjobb rendszere, az csak elmebeteg lehetett! És az embertelen intézmények lassan megteltek az áldozatokkal. Kialakult a politikai pszichiátria intézménye. Erről könyvet is írtam[91]. Ezt a levakarhatatlan megbélyegzést nálunk is alkalmazták, ha nem is olyan „ipari mértékben" ahogyan ott, de rendszerszerűen, egészen '90-ig. Tanárok, írók, röplapozók, ismeretlen és ismert lázadók lettek „őrültnek" billogozva.

Ugyanakkor a bolondos, kiszámíthatatlan viselkedés akár a túlélést is jelenthette. A királyok mellett is csak az udvari bolondok lehettek (félig-meddig) őszinték, ahogyan Kádár János mellett mondjuk Hofi Géza. De korábban érdemes

lehetett eljátszani ezt a szerepet. A nagyszerű színész – és örök mellékszereplő – Raksányi Gellért nyilvános lerészegedéseit is felhasználta ahhoz, hogy ne tartsák felhasználhatónak, bevethetőnek. Hogy – ebben az értelemben – a kispadon maradjon.

> *„Igen, az a helyzet, hogy ezeket az időket átittam* – mondta a Rákosi-diktatúráról. – *A nyilas időket és a későbbieket is. Mert aki piás, arra legyintenek, mert az nem beszervezhető, az komolytalan minden egyéb dologban is. És hogy minden féltehetség barackot nyomhatott a fejemre, valahogy megúsztam az egészet. [...] Alapjában véve annyit nem ittam, mint amennyit mutattam. Mert akárhol voltam, megittam a magamét, és bejöttem a színházba. Ha nem volt dolgom akkor is, mert ezt meg kellett mutatni, lássanak. Rendkívül erős színjáték volt. Kivégzések és elhurcolások ideje, s a színház óriási volt, ez rendkívül fonák a sorsunkban. A színpad és az élet tébolyosan összekuszálódott."*[92]

Persze az ivás megfelelő – igen egyszerű, nálunk bevett – eszköz lehetett arra, hogy befogadjuk a befogadhatatlant, dolgozzunk, létezzünk akkor, amikor barátainkat, ismerőseinket elhurcolják. A következő anekdota egyszerre borzalmas és vicces. Utólag.

> *„Egy nap például taxin utaztam régi párommal, aki évtizedekkel ezelőtt elhunyt, s útközben ő kiszállt, búcsúzóul*

> *azt mondtam neki: »Holnap gyere be a kivégzés után!« »Mikor?« kérdezte. »Kilencre lemegy a kivégzés. A kiskapuban várj meg!« köszöntem el.*
>
> *Párom becsukta az ajtót, s a sofőr megkérdezte: »Tessék mondani ügyész úr: milyen kivégzés lesz holnap?« Mondtam: »Nem is egy, több!« »És kik ezek?« »Buckingham, Rivers«, erre ő: »Szent Isten! Ezek nem is magyarok!« »Nem bizony! Angol bárók, hercegek, grófok.« »És mit csináltak?«, tudakozódott tovább. »A hatalom átvételére törekedtek.« »Kérem, ez borzasztó!!« Aztán megmondtam neki az igazat: »Én játszom Erzsébet királyné bátyját, Rivers grófot«."*[93]

Innen, az őrület elől nem ártott menekülni. Gólokba. Számtalanszor megnéztem azt a bombát, amelyet Czibor a Benficának lőtt a BEK-döntőben, természetesen már a Barcelona csatáraként. Ugyanabban a stadionban, ahol 1954-ben „minden egész eltörött". A szélső megindul befelé, megkapja a labdát, ráfordul, irgalmatlanul bevágja. *„Czibor, number eleven... A great goal, a wonderful goal!"* – üvölt a riporter angolul. Tizenegy másodperces, fekete-fehér felvétel. Egy pályafutás esszenciája. Ez a kiszámíthatatlan villanás (majd a kudarc, hiszen ezt a döntőt is elveszítették) maga Czibor, maga az Aranycsapat, maga a befejezetlenség. Mert ezek a játékosok a világ legjobbjai voltak. De. De...

A magyar közvélemény persze nem sokat tudott erről, mármint a BEK-döntőről akkoriban. Legfeljebb egymás között beszéltek róla, megválogatva a szavakat. Hogyan is

mondták Futbóliában? *„Ha ez a csillag már nem nekik ragyog, inkább letagadják az égről!"*

„A Benfica nyerte az Európa Kupát" – írta a *Népsport* a nyúlfarknyi hírben.[94] A szövegből kimaradt néhány apróság. Az, hogy a Barcelona gólját éppen két magyar „disszidens", Kocsis Sándor és Czibor szerezte. A Benfica edzője pedig Guttmann Béla volt.

> *„Szerdán este Bernben 40 000 néző előtt került sor a labdarúgó klubcsapatok Európa Kupájának hatodik döntőjére. Benfica–Barcelona 3:2 (2:1)* – tudósított a sportnapilap. – *Negyedóra után a Barcelona vette át a játék irányítását, vezetéshez is jutott. A 30. percben állt be a fordulat, ekkor a portugálok két perc alatt két gólt rúgtak. A szünet után ismét a spanyol csapat rohamozott, de a gólt mégis a Benfica érte el. Kétgólos vezetés után a portugálok erősen védekeztek. A Barcelona két kapufát, és csak egy gólt rúgott".*[95]

„Csak egyet" – írták a láthatatlan ember bombagóljáról. De a vége: vereség. Pedig a döntőbe jutás során legyőzték a világ valószínűleg legjobb csapatát, Puskás Ferencék sokszoros BEK-győztes Real Madridját.

Vissza a Vasfüggöny mögé. A nyolcvanas években eljött az idő, hogy a megbízhatónak vélt újságírók és írók könyvet írhassanak az egykori „árulókról". Egyáltalán a magyar futball leromlásáról. Csak a legfontosabb tényt nemigen publikálhatták: a foci nem önmagától süllyedt lefelé, ez magából

Czibor Zoltán. 1954. *(Fotó: Fortepan, ad.: Faragó György)*

a rendszerből, a diktatúrából következett. Kádár János fejétől bűzlött ez a hal. Az egyik sztárszerző Bocsák Miklós volt. Ő Cziborról (is) írt. És a következő történet már megjelenhetett:

> *„Én egyszer ebben az Annában* [a legendás, híres, hírhedt, szigorúan megfigyelt, besúgókkal és orgazdákkal, rejtői alakokkal teli presszóban] *találkoztam egy ismerősömmel. Elég sokan voltak akkor este az Annában, ha csak olyanok lettek volna, akik az akkori lehetőségek szerint becsületesen keresték a pénzt, akkor nem sokan ülhettek volna ott... A lényeg az, hogy ülök a zsúfolt presszóban, szemben velem egy olyan kezét dörzsölgető,*

izzadós, kövérkés alak, orgazda-féle, vagy nem tudom, minek nevezitek, hogy miről tárgyaltunk, azt ne kérdezd, én akkoriban már jutalomból is csempészhettem, és ezt a jutalmat valahogy értékesíteni kellett.

Valószínűleg erről tárgyaltunk, szólt közben a zene, amiből csak a dobosra emlékszem, az idegesített a legjobban. Háttal ültem az ajtónak, nem láttam, kik jönnek, kik mennek, azt hiszem, éppen osztoztam, szoroztam és a társamat figyeltem, akinek egyszer csak az ajtóra cövekelt a tekintete, a szeme valósággal kimeredt. Aztán a zenekarra néztem, mert a zenekar közben elhallgatott, és a dobos, az aki olyan idegesítően dobolt – esküszöm, amíg élek nem felejtem el – éppen ütésre emelte a bal kezét és a keze a dobverővel együtt ott maradt a levegőben... a tánc is abbamaradt... És meg sem mozdultak. Mindannyian az ajtóra meredtek...

Hát erre aztán én is odanéztem az ajtóra, merthogy mindenki odanézett, és az ajtóban ott állt csizmában, szétvetett lábbal, tiszti mundérban egy ávéhás főhadnagy és nézett. Jobbra nézett, balra nézett, mindenfelé nézett, merthogy keresett valakit. Aztán a tekintete megállt a mi asztalunknál. Az orgazda elájult és szép lassan lecsúszott a székéről. Én akkor megismertem az ávéhás főhadnagyot, jó barátom volt, engem keresett, ezért nézett körbe... kitört belőlem a röhögés... a könnyeim potyogtak... de lehet, hogy attól könnyeztem, hogy közben sírtam is, érted?

A főhadnagy is észrevett, leült mellém, én egy pillanatra abbahagytam a röhögést, a hátára vágtam egyet és azt

mondtam neki: »Nézz körül, te marha, mit csináltál? Hát hogy lehet így bejönni ide?«

És akkor a főhadnagy szólt a pincérnek, hogy folytassák tovább a zenét, táncoljanak. És az emberek folytatták tovább a zenét, táncoltak. De nem úgy, ahogy addig zenéltek, táncoltak."[96]

Akár egy westernfilmben. Azaz: easternben. Magam már a kilencvenes éveket is vadkeleti világnak látom (nyílt leszámolásokkal, olajszőkítéssel, susogós ruhákba öltözött milliomosokkal), de akkor mit szóljunk ehhez? *„Könnyeztem, hogy közben sírtam is, érted?"* Igen.

„Nahát egyebek között ezért is akartam én olimpiát nyerni, és nagyon megverni az angolokat. Mert én pontosan tudtam, hogy az emberek – orgazdák, meg nem orgazdák, becsületesek, meg nem becsületesek – a mérkőzés napján leülnek majd a rádió elé és amikor elkezdik hallgatni a mérkőzést, mindent elfelejtenek."[97]

Mindent elfelejtenek. Addig a pillanatig. Hogy ki lehetett az ávéhás főhadnagy, az nem derült ki. Talán valamelyik MTK-s csapattárs? Szó volt már arról, hogy a klubot egy ideig Bp. Bástyának nevezték, és a politikai rendőrség, azaz az ÁVH alá került. Utaltam rá, hogy ezt utólag kevesen tudják értelmezni, mintha cinikus döntés lett volna. Nem véletlenül jelezték ennek fonákját akkor Nagy Imréék. A társadalom természetesen tisztában volt azzal, hogy a csúcsvezetők, illetve az

ÁVH jelentős része zsidó származású. Maga Péter Gábor is. Ami persze teljesen logikus. '44-ben el akarták őket törölni a Föld – de legalábbis Európa – színéről, a náci megszállás után a magyarországi vidéki zsidóságot deportálták, közel ötszázezer embert megöltek. Kire építették volna a kommunisták az új rendszert, ha a mozgalom jelentős része – szintén logikusan, hiszen sokan nem tanulhattak, sokan háttérbe lettek szorítva – amúgy is zsidó származású volt? De mit akart ezzel üzenni a hatalom? Nem gondoltak bele, hogy éppen a magyar zsidóság csapatával igazán arcátlan ezt megtenni?

Kényes téma, ezt sem beszéltük ki. Mindig inkább a felszínt kapargatjuk. Novák Dezső kapcsán már szóba került, hogy a kilencvenes, kétezres években is mindenki a volt besúgókra mutogatott. Ez a magát jórészt átmentő elit érdeke is volt, az ügynökök jelentős részét a „társadalmi ellenségek" közül szervezték be. Ha róluk beszélt és írt a sajtó '90 után, annál kevesebb figyelem maradt azokra, akik a jelentéseket olvasták, akik a beszervezésekről döntöttek, akik társadalmi – vagy hivatalos – kapcsolatként önként és dalolva jelentettek. És az ügynökügyekkel – magam is – e rettenetes negyvenöt év maradék kis fényes felületét is könnyen összekormoztuk. Hiszen: még a Czibor is.

Néhány éve derült ki, hogy a „Bolond" ügynök volt. Utólag persze nem meglepő. Nem az ő személye, hanem az, hogy valakit beszerveztek. Nem volt túl nehéz. Említettük, hogy a hatalom ugye hallgatólagosan engedte, sőt támogatta a csempészést. Ha valakit ki akartak vonni, be akarták hálózni, akkor egyszerűen elkapták, lebuktatták. Mint később Novákot.

De kit büntettek még meg csempészés miatt az Aranycsapatból? Például a másik közismerten rendszerellenes személyt: Grosics Gyulát.

Ötvenhat után Czibor a szabadságot választotta, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy sem őt, sem Puskást, sem Kocsisékat nem tudják visszacsalogatni, elkezdődhetett a lejáratás, majd a jóval hosszabb ideig tartó elhallgatás. A Kádár-rezsim főharsonája a *Szabad Nép*ből lett *Népszabadság* volt. Név megcsavarva, némi arculatváltás, és hipp-hopp, még a kilencvenes években is több százezer előfizetője maradt. Abban a lapban jelent meg 1957-ben az a *„Visszatér-e...?"* című cikk, amelyben többen „elmondhatták" a véleményüket a megtorlást levezénylő, de közben új álarcot felvevő, saját hibáiból tanuló rendszerről. Arról, hogy miben lesz más. Például a „csodacsatártalanított" futball.

Szepesi György – ugye maga is ügynök „Galambos" fedőnéven –, a remek rádióriporter éppen Czibort hozta fel intő példának. Róla beszélt, vagyis ahogyan a közcím fogalmazott: *„A sportprimadonnákról"*.

> *„Az, hogy a játékosok a pályán és a pályán kívül azt csinálnak, korlátlanul és büntetlenül, amit akarnak, nem tért vissza. Az biztos, hogy »sztárok« a sportban is lesznek. A közönségnek lehetnek és lesznek kedvencei. És ez nem is baj. Mindenki tudja, hogy az első osztályú sportolók mennyi időt áldoznak, és komoly fizikai erőt fejtenek ki, hogy hazánknak is dicsőségére váló, kimagasló eredményeket, szép játékot produkáljanak. Meg kell*

találni a módot, hogy ezt erkölcsiekben és anyagiakban is honorálni tudjuk. De ez nem vezethet oda, hogy – mint például ilyen Czibor Zoltánnal történt – olyan botrányt csapjon valaki az Emke Grillben, amiért minden más ember megérdemelt büntetést kap, ő pedig a következő vasárnap vígan rúgta tovább a labdát. Ilyenek ma már nincsenek."[98]

Sportriporterként legendává vált. Titkait sajnos magával vitte a sírba.
(Fotó: Fortepan, ad.: Kovács Márton Emő)

Az a híres botrány az EMKE-ben. *„Hétre ma várom a Nemzetinél ott, ahol a 6-os megáll, Szemben az EMKE cigánya zenél"* – énekelték még egy régi operettben. A kávéház a főváros egyik legnépszerűbb helye volt, ma bankfiók van a helyén. A kultikus helyet még 1894-ben nyitották meg.

„A kávéház gyors felfutásában az is szerepet játszott, hogy a Népszínház (később Nemzeti Színház) színészei is ide jártak, köztük Blaha Lujza is, aki a kávézónak otthont adó épületben is lakott. A vendéglátóhelyen gazdag újságkínálat állt rendelkezésre a vendégek számára, emellett a polcokon a Pallas Nagylexikon kötetei sorakoztak és a kávéházban kölcsönkönyvtár is működött."[99]

Aztán sötétebb idők következtek: '45-ben leégett, de már ősszel megnyitott, hogy végül 1949-ben ezt is államosítsák. Ötvenhatban rommá lőtték, és már sohasem lett a régi, bár továbbra is sok ismert művész, író, értelmiségi és sportoló járt oda.

A Czibor-féle ügy még az ötvenes évek közepén történt, mint minden igazán fontos anekdota, ez is több változatban fennmaradt.

„Az a híres EMKE-botrány éppen az első szovjet–magyar meccs (1954) előtt zajlott le, így a mérkőzésen Czibor helyét az akkor újoncnak számító, Fenyvesi Máté foglalta el. A »Bolond« a bárpultnál iszogatott az egyik barátjával. Egyikük sem volt részeg" – kezdődik az egyik változat.[100] A következő már egy évvel későbbre teszi: *„Történt, hogy 1955-ben a Keleti pályaudvarnál találkozott egy régi barátjával, egy volt ludovikás katonatiszttel, akivel beültek meginni valamit a Rákóczi út híres kávéházába, az EMKE-be. Amikor távozni készültek, vette észre, hogy nincs nála pénz, és a pultos hölgy elkezdett*

gúnyolódni vele, mondván, mire való az a sok csempészés, ha így sincs pénze. [...] *Feltehető, hogy a nő nem csupán pultos volt az EMKE-ben, hanem a kor szokásainak megfelelően besúgó ügynök is. Czibor – aki saját elmondása szerint ivott már pár pohárral, de nem volt részeg – így replikázott: ő munkával keresi a kenyerét, nem elég hanyatt feküdnie...*"[101]

Czibor már hazaköltözve, nem sokkal a halála előtt így mesélt erről Szöllősi Györgynek, illetve a magnószalagnak.

„Kilencszázötvenöt tavasza volt. A Keletitől jöttem befelé, hajnal felé érkeztünk haza." Társa valóban régi ludovikás volt – márcsak ezért is „ellenséges" személy. *„Beszélgettünk a múltról, az életünkről. Ott volt egy bácsi, egy ilyen sertésfejű, nézett minket a konyha felől. Odasúgott a pincérnőnek. Ilyen biztonsági ember volt, ismerjük ezeket. Aztán a nő elkezdte, csempészek, meg nem tudom, micsoda. Mondom, hölgyem, mi nem tudunk olyan könnyen keresni pénzt, mint ön: fekve."*[102]

Erre lefasisztázták őket, összeszólalkoztak, aztán kitört a verekedés, Czibor barátját már a pincérek verték, amikor beavatkozott. Mindenki elvesztette a fejét.

„Ilyenkor, amikor láttam egy ilyen ateistát, láttam ugyanakkor azt is, hogy vitték a papokat, meg a Mindszentyt a börtönbe. Kirúgták az állásából, aki Isten nevét

említette. Ha sóhajtott, már azt mondták: ne politizáljon. [...] *Itt mindenkit bűnözővé neveltek vagy tenyésztettek. Mindenkit bűnössé tettek, hogy utána be tudják hálózni, megfenyegetni: »Ezt a vonalat vidd, és kész!«"*[103]

Másnap az edzés után elvitték. Gyakorlatilag házi őrizetbe került, az ügyét senki sem vállalta ügyvédként. A Honvéd segített rajta, illetve a katonaság. Bozsik és Puskás is kiállt érte.

„Farkas Mihály azt kérdezte: szüksége van a magyar labdarúgásnak Cziborra? És állítólag az Öcsi azt mondta, hogy nélküle nincs futball."[104]

Ez így is volt. A komáromi Czibor Zoltán a második világháború alatt a helyi a Komáromi Atlétikai Club játékosa volt, később bevonult, szerencséjére amerikai fogságba került. Magát a várost még Trianon „idején" szakították ketté, és bár 1938 után újra egyesült, később az északi rész ismét Csehszlovákia része lett. Ekkor a magyar lakosságból közel tízezer embert kitelepítettek, így segítve az „elszlávosítást". Czibor a MÁV–KAC néven szereplő csapatnál folytatta. Majd jött a Ferencváros.

Közismert, hogy ő is tagja volt a legendás, 140 gólt szerző bajnokcsapatnak, amelyet a Rákosi-diktatúra tervszerűen szétvert. Ekkoriban Czibor is gondolkodott az emigráláson, de a találkozóra végül ő sem ment el, így „megúszta" a lebukást és az internálást. Az együttestől neki is távoznia kell, végül a Honvéd helyett a vörös Csepelhez, a rezsim egyik

kedvenc csapatához igazol. (Amely korábban szürke volt, hiszen Szálasiék idején a nyilasokhoz sorolták ezt a városrészt). Aztán Farkas Mihály őt is a korszak szupercsapatához, a Honvédhoz parancsolja. Az olimpiai bajnokságot még a Csepel játékosaként nyerte meg a világ legerősebb válogatottjával. Az ország egyik legismertebb, legnépszerűbb embere, de a kommunista államvédelem őt is behálózza.

Czibor ügynökügyét a legalaposabban a „Fradi-szakos" történész, Koós Levente dolgozta fel. Az iratok szerint egy Ferencz József nevű ÁVH-s főhadnagy szervezte be 1953-ban. A körülményeket egyelőre nem ismerjük, mert eredeti dossziéját a „disszidálása" idején megsemmisítették. Bár papíron „elvi alapon" tartott a gyűlölt ÁVH-val, valójában minden bizonnyal megzsarolhatták, későbbi tartótisztje szerint *„nevetséges volt pl. az elvi alapon való beszervezése is, amikor köztudomású volt a rendszer elleni gyűlölete, és ezt nyíltan hangoztatta is. Meg is kérdezte, mi alapján biztunk mi meg benne."*[105]

Az államvédelem, illetve az állambiztonság ekkor és később is rendszerszerűen hamisított, számtalan esetben beírták, hogy „hazafias alapon" jelent valaki, miután rákényszeríttették a besúgásra. Tudjuk, hogy Czibor első számú feladata Puskás megfigyelése volt, akit – az ország legnépszerűbb emberéről, a diktatúra „arcáról" beszélünk – azzal gyanúsítottak, hogy hírszerzőként a főellenségnek, azaz az Egyesült Államoknak dolgozik. Természetesen kíváncsiak voltak a csapattársak levelezéseire, illetve arra, ki, mit csempész be. Így működött az emberdaráló, amely nemhogy az

átlagpolgárt, a legismertebb klasszisokat sem kímélte: mindenről tudni akartak, hogy később megzsarolhassák a következő áldozatot. Cziborral nem voltak elégedettek, mivel *„nem tartozott a legszorgalmasabb ügynökök közé. Első tartótisztjei beszervezése után azonban sok eredményt rajta keresztül nem ért el, mert a csapat tagjaira vonatkozólag jelentést nem adott.* [...] *Második, egyben utolsó tartótisztjének számítása szerint Czibor »közös munkájuk« egy éve alatt hozzávetőlegesen 18-20 jelentést adott, M-dossziéja így összesen mintegy 25 jelentést tartalmazhatott."*[106]

Közben róla is jelentettek, a Honvéd sportorvosa, a „Fodor Jenő" néven dolgozó személy biztosan. Szerinte maga Czibor volt *„a csapaton belüli összetartás legfőbb gátlója Czibor Zoltán, aki mindenből kivonja magát".*[107]

Mindent és mindenkit megfigyeltek. A képen egy állambiztonsági „alkalmazott". *(Fotó: Fortepan, ad.: BM Filmstúdió)*

Összességében az Erdélyi nevű ÁVH-s *„gyakorlatilag eredménytelennek minősítette a tőle szerzett információkat, néhány, Czibornak tulajdonított jelentésre azonban így emlékezett: »Puskás ügyén kívül jelentette meg Kocsis Sándor hazaárulási szándékát, és hogy ebből a célból felesége kiutazását kérte, ezt más is jelentette, így ezt megakadályoztuk. Budai László kapcsolatát a budapesti angol követséggel, innen akart Budai gk-t [gépkocsit] vásárolni. Bozsik József rendszeres levél kivitelét és behozatalát különböző személyek megbízásából. Grosits (sic) Gyula nagyméretű csempész tevékenységét és kábítószer csempészését. Kalmár Jenő disszidálási szándékát, akinek a felesége bécsi nő /1956. húsvétkor/ a húsvéti torna után. Felesége kiutazását megakadályoztuk.* [...]«"[108]

Ezeket az információkat természetesen más forrásokból is megkapta, megkaphatta az államvédelem. Ettől függetlenül tény, hogy Czibor jelentett, azt, hogy ez őt hogyan érintette, hogyan élte meg, sajnos nem tudjuk. Maga Erdélyi sorsa is érdekes. Ő „Eperjesi" fedőnéven a Honvéd elhárítótisztje volt, ötvenhatban az Európa-bajnok kosárlabdázónál, a klasszis Simon Jánosnál „húzta meg magát". Később, már a szabadságharc leverése után őt is letartóztatták, a nyomozás során kiderült, hogy nagy összegekért útlevelet szerzett, maga is csempészárukkal kereskedett, sőt hazavágyó magyarokat is visszaszöktetett az országba. Logikus arra gondolni, hogy Czibor is így került a hálójukba: feltehetően egy csempészési üggyel, esetleg mással. Maga Erdélyi végül tizenhat hónapot

ült. Cziborról már akkor, amikor Spanyolországban élt, és a Barcelonában futballozott, „Vasutas" fedőnéven nyitottak dossziét. Egy irat megerősíti, hogy számos oka volt kint maradni, ötvenhatban *„a HM Ezredes utcai garázs parancsnokát géppisztollyal arra kényszerítette, hogy hagyja el az Ezredes utca területét, a gépkocsikat pedig az ellenforradalmárok rendelkezésére bocsátotta"*.[109]

A dossziéját végül 1963-ban zárták le. Bár komoly sikereket ért el a legendás Barcelonában – kétszer is megnyerték a spanyol bajnokságot, egyszer a Vásárvárosok Kupáját, bár a legnagyobb siker, a BEK-győzelem végül nem jött össze –, itthon a rövid ideig tartó lejáratás után inkább a feledésre ítélés módszerét választották. Nála is. És persze a hamisítását. A *Labdarúgás* magazin 1965-ben „Mi lett belőlük?" című cikkében így írt róla:

„Czibor Zoltán (36 éves) útja előbb a Honvédba, majd külföldre vezetett. Idehaza csak „szeleburdinak" tartották, de külföldön már vándor lett belőle. Sehol sem talált talajra, pedig próbálkozott Svájcban, Spanyolországban, Olaszországban, Ausztriában és legutóbb Kanadában is. Úgy hírlik, pillanatnyilag ott tartózkodik."[110]

Úgy hírlett. Pár évvel később már megengedték leírni, hogy ott volt a Barcelona BEK-döntős csapatában.

„1961-ben már nem a Real vívta a döntőt. Első ízben került a BEK döntőjébe a Benfica, és átvette a Real szerepét.

Az ellenfél a Barcelona csapata volt, amelyben akkor Kocsis, Kubala és Czibor is játszott. A Benfica 3:2 (2:1) arányban győzött a berni mérkőzésen, amely egyúttal a Benfica sikersorozatának kezdetét is jelentette."[111]

Eszerint legalább már játszottak. A góljuk említéséig nem jutottak, nem juthattak el.

A GULAG-RAB

Még az olimpiai sikersorozat előtt, az 1951-es esztendőben mindössze három hivatalos mérkőzést játszott a magyar válogatott. Az összeset megnyerte. Az utolsót Finnország ellen, már novemberben. Hidegkuti három, Puskás és Kocsis kétkét, Czibor egy gólt szerzett. Ugyanebben az évben, egészen pontosan '51 végén megállt egy vonat Záhonynál, leszálltak róla a hazaengedett Gulag-rabok. Köztük egy klasszis, Raduly József. Hamar megértették velük, hogy itthon egészen hasonló világ várja őket.

Koromsötét volt. *„Hirtelen hatalmas reflektorokat kapcsoltak fel, és golyószórókkal a levegőbe lőttek a határőrök. Amúgy se hittük, hogy ez tiszteletünkre történik, de röviddel utána ránk parancsoltak, hogy ne merészeljük elhagyni a vagonokat, mert tüzelni fognak"* – emlékezett már idős sportemberként korábbi kollégámnak, Kovács Attilának.[112] A fegyveresek felszálltak, majd indultak tovább, Budapestre, a Keleti pályaudvarra. Aztán a Mosonyi utcába vitték őket, ahol megkezdődött a vizsgálat. *„Volt, akinél ez a vizsgálódás 3 hónapig is eltartott. El lehet képzelni, milyen lelkiállapotban voltunk valamennyien. Lélekölő volt megélni, hogy ugyan itthon*

vagyunk végre, de továbbra is rabként kezelnek, fogva tartanak. Földön, szalmán aludtunk, nem sokkal volt jobb az élelmezésünk sem, mint a Szovjetunióban. Nem tudnám napra pontosan megmondani, hogy mennyi ideje voltam már itt, amikor egyik reggel benyitott az egyik őr és engem keresett név szerint."[113]

A fiatal futballistának volt annyi lélekjelenete, hogy ne a szüleit keresse fel először. Nehogy szívrohamot kapjanak az örömtől. Gyermekük több mint hat évig szenvedett a Szovjetunióban, nem tudták, mi történt vele, túlélte-e az *örök tel*et.[114] Végül a nővéréhez ment először, sógora vitte haza motorral.

„Kis Csepel-motorjával szinte száguldott, én meg féltem. Furcsa érzés volt, hogy túléltem 6 és fél évet a Gulagon, s most mégis félek. Még egyet fordult a sógor, elhozta a nővéremet is, hogy együtt lehessen a család. Ott álltam kívül az ajtó előtt, amikor a sógorom bement, s miután illendően köszönt a szüleimnek, megkérdezte apámat: »Fater, hazahozzam a Józsit?« Apám lélegzete is elakadt. »Miért, tudod, hogy hol van?« A sógorom ekkor kinyitotta az ajtót, és beléptem."[115]

Akár egy filmjelenet. Összeszorul a szívünk. És ez szinte minden második, harmadik magyar családban megtörténhetett. A hivatalosan hadifoglyoknak nevezett rabok pontos létszámát még ma sem tudják megmondani, magam is több tanulmányt olvastam, az egyik legalaposabb munkában ezt írták:

„a szovjet fogságba kerültek létszámáról is többféle szovjet és magyar adat, számítás létezik a 477 000 főtől a 600 000, a 700 000, illetve több mint 700 000 és a több mint 800 000-en keresztül a 900 000, 1 millió főig."[116] Az elképesztő számok mögött sorsok, tragédiák morajlanak. A meghurcoltak egy része sohasem volt besorozva, nők, fiatal lányok is voltak közöttük. De a volt katonák elhurcolása is törvénytelen volt, azzal nemcsak a számukra már jórészt érdektelenné vált nemzetközi jogot sértették meg Sztálinék, de a saját szovjet törvényeiket is, hiszen számtalan áldozatot már civilként, „leszerelve" vittek el.

Hősünk, Raduly József a szüleivel egyéves korában költözött Budapestről Balatonszárszóra. Ott nőtt fel, kezdett el futballozni, majd találkozott József Attilával.

„Nyolcéves lehettem, amikor el kellett mennünk apám barátjához, aki szabó volt. Viszonylagos jómódban élt ez a szabó, és egy olyan nagy házban lakott, hogy szobákat is tudott kiadni másoknak. A házának udvarán állt egy, amolyan nyárikonyha-szerű, különálló épület is, és ahogy mentünk befelé a házba, ennek az ablakán kinézett egy sovány arcú bácsi. Nekem, az akkor nyolcéves kisfiúnak ő egy felnőtt bácsi volt. Miközben apám a szabóval beszélgetett, én többször is odanéztem az ablakba, és kifelé menet ismét megláttam a bácsit, aki kedvesen integetett nekem. A szabó a kapuban mondta, hogy ne foglalkozzak vele, mert ő egy bolond, ám aztán apám hazafelé elmondta, hogy a bácsi nem volt más, mint József Attila."[117]

A költő halálhíréről már Budapesten olvasott, miután visszaköltöztek. Kőbányán éltek, ott focizott a grundokon, de amikor a kispesti piacra jártak, ő ott is kihasználta az időt a játékra. Hasonló kölykökkel, kamaszokkal találkozott, Puskás Ferenccel, Bozsik Józseffel, akik néha-néha be is vették maguk közé. Felfedezte egy játékos-megfigyelő, és elvitték a Fradihoz. Később neki is be kellett vonulnia, a híres-hírhedt Hunyadi Páncélosokhoz került. A frontot megúszta, a fogságot nem. Bár az amerikaiak elengedték, a szovjetek már nem.

> *„Marhavagonba zsúfoltak bennünket, amelyben egy kis nyílás volt középen, az volt az illemhely. Mondani sem kell, közös. Több napi zötykölődés után szállhattunk le először. Megtudtam, hogy a foksányi gyűjtőtáborba kerültem. Ez volt a szokás, hogy a foglyokat nem egyenesen a későbbi táborhelyére vitték, hanem különböző gyűjtőtáborokban töltöttek el egy kis időt. Ezeken a helyeken fizikailag is felmérték a transzportokkal érkezőket, s általában ez döntött az adott fogoly későbbi sorsáról. Nekem szerencsém volt. Nem azért, mert olyan rossz fizikai állapotban lettem volna, hanem azért, mert a szibériai lágerek nagy része akkorra már megtelt, így a Gulag legborzasztóbb »szigeteit« sikerült megúsznom. Engem végül a Kaukázusba vittek."*[118]

Ahogyan másokat, őt is továbbhurcolták.

> *„Raboskodtam Mahacskalában* [igen, ott, ahol később Dzsudzsák Balázs is futballozott], *Sztálingrádban és Voronyezsben"* – mesélte. *„A hajnali ébresztőt követően ki lettünk vezényelve munkára. A lehető legtöbbet igyekeztek kisajtolni belőlünk, ellenkezni nem lehetett. Az élelmezésünk ehhez képest a legminimálisabb volt. Mintegy 20 dekányi kenyeret kaptunk egy napra, amelynél tudni kell, hogy fekete kenyér volt, nem a nálunk megszokott és közismert fehér kenyér. A fekete kenyér súlyosabb, ami azt is jelentette, hogy abból a 20 deka lényegesen kisebb volt, mint ugyanennyi tömegű fehér kenyér."*[119]

A reményt, a mankót, a túlélés lehetőségét a futball jelentette. A klasszisjelölt bekerült a rabok csapatába, ahol hamar kitűnt, már az első meccsén négy gólig jutott:

> *„gyors voltam, cseleim is bejöttek. Láttam az ámulatot a fogolytársaim arcán, megdöbbentek azon a felfedezésen, hogy jól játszom. Emellett egy másik szerencse is ért: megismerkedtem erdélyi fogolytársammal, Avar »Ricsivel«, aki korábban román és magyar válogatott is volt. Ő akkor már elismert futballista volt a lágerben, amolyan kapitánya volt ott a csapatnak. Mindig számított a játékomra."*[120]

Avar „Ricsi" István a két világháború közötti korszak egyik meghatározó futballistája volt. Akkoriban *„a kor legjobb szabadrúgójának tartották"*.[121] Aradon született, ott is kezdett

játszani, de már akkor, amikor a magyar város Romániához „tartozott". Később a Brassóban futballozott, majd a húszas évek végén Magyarországra költözött, amellyel többször megnyerte a magyar bajnokságot. Ezután mégis visszatért Romániába, ahol Rapid Bukarestben folytatta, hogy a háború alatt már Kaposvári Rákóczi játékosa, majd edzője legyen. „Némi" szünettel... A huszonegyszeres magyar, kétszeres román válogatott Avar „Ricsi" (a románoknál Stefan Auer) szintén futballozott a Gulag után: *„bajnoki mérkőzésen utoljára 1951-ben – negyvenhat éves korában! – szerepelt a Kaposvári Kinizsi együttesében."*[122]

Őt sem sikerült összetörni. De hogyan élt túl Raduly József hat és fél évet? Még egy sportolónak is borzasztóan nehéz volt: *„igazából két fő dolog volt, ami segített átvészelni a borzalmakat. A Jóistenbe vetett hit és a futball. Ez a két dolog tartotta bennem a lelket, és jórészt a futballnak is köszönhető, hogy sikerült túlélnem hat és fél évnyi fogságot."*[123]

A magyar rabok arra is figyeltek, hogy legalább az ünnepeiket is megtartsák.

„A kicsi gyertyacsonkot a papírmasé karácsonyfa elé tettük, így a fa a sötétben hatalmas árnyékot vetett a barakk falára. Énekeltünk, imádkoztuk és sokat sírtunk. Arra gondoltunk, hogy most gyújtják meg odahaza a karácsonyfa gyertyáit, és arra is, hogy jövőre már talán mi is tudunk gyertyát gyújtani. Ez volt az egyik legszebb karácsonyom" – emlékezett a „nép egyik ellensége", a legendás, 101 évesen elhunyt Placid atya,

Raduly József már a Vasasban. 1957. Állnak: Lenkei Sándor, Kovalik Ferenc, Sárosi László, Kaszás László Kárpáti Béla, Szilágyi I Gyula. Guggolnak: Raduly József, Berendi Pál, Bundzsák Dezső, Csordás Lajos Kontha Károly. *(Fotó: Fortepan, ad.: Faragó György)*

aki – Radulyhoz hasonlóan – nyitott, kedves, derűlátó személyiség maradt, aki megbékélt a sorsával.[124]

A huszonnégy évesen hazatérő Raduly József azt gondolta, hogy a Ferencvárosnál folytatja, de az a Fradi akkor csak az „illegalitásban" létezett. A csapatot Kinizsinek hívták, és a vezetés nem kért az egykori Gulag-rabból. Raduly a *Budapesti Szállítási Vállalat*nál állt munkába, annak segítségével a Postához került, amelyben pályára is lépett az első osztályban. Aztán ment volna a Ferencvároshoz, de a klub párttitkár vezetője, Száraz István megvétózta a döntést. *„És Hunyadi páncélos volt? Hát akkor hogyan akar hozzánk jönni?! Még az hiányzik nekünk, nincs elég bajunk maga nélkül is?!"* – kérdezte a későbbi visszaemlékezés szerint.[125]

Kár lenne túl gyorsan ítélkeznünk: Száraznak a maga módján valahol igaza volt. Ő maga ejtőernyősként kerülhetett a klubhoz, az ÉDOSZ sportosztályának vezetőjeként ültették az egyesület elnöki székébe. Állítólag a klubházban is hunyt el, már 1974-ben, és ha jól látom, az FTC „örökös tagja".

Radulyon végül az edzőlegenda, Baróti Lajos segített, aki akkor éppen a Vasast irányította. Bár az egyesület közismerten „baloldali" volt, a klubot az igazán erős szálak az akkor már leszalámizott szociáldemokratákhoz, illetve a szakszervezethez kötötték, és Rákosiék végül a Honvédből és az MTK-ból varázsoltak nagycsapatot. Pedig Kádár – ugye egy ideig ő is Rákosiék belügyminisztere volt – még másról álmodott: *„Azt akarjuk, hogy a Vasas legyen a legnagyobb, legerősebb egyesület az országban!"* – jelentette ki optimistán 1946. szeptember 12-én, akkor amikor a rendkívüli közgyűlésén az egyesület elnökének választották.[126] Kevesen tudják, hogy a diktatúra későbbi vezetője maga is futballozott korábban, ha minden igaz, gyerekkorában a Hársfa utcai SC, majd éppen a Vasas ifjúsági csapatában játszott. Aztán *„felnőttként csak hébe-hóba lépett pályára, például 1946 nyarán a kommunista párt csapatában a Nemzeti Parasztpárt elleni meccsen, illetve a hatvanas évekig az apparátuson belüli mérkőzéseken. Nem maradt neki más, mint a szurkolás."*[127]

A *Szabad Nép* karácsonyi számában így beszélt rövidke pályafutásáról:

„Régi sportember vagyok. A 20-as években mint Vasas-ifi a Hársfa utcai fiúkkal együtt rúgtam a futballt a Népliget bokáig érő homokjában. Jó 3 órás meccseket játszottunk, rendszerint 16:11-es eredménnyel. Később szurkoló lettem, mégpedig, mint vasashoz és öntudatos munkáshoz illő, Vasas drukker. Most a tagok megtisztelő bizalmából a Vasas elnöke vagyok, és büszke csapatomra, a legjobb magyar munkás-sportegyesületre. A futballhoz ilyenformán hivatalból értek. De még sokkal inkább mint szurkoló."[128]

Rendőrségi fotó az illegális kommunistaként letartóztatott Kádár Jánosról. Megmondanánk, hogy diktátor lesz belőle? *(Fotó: Fortepan, ad.: Fortepan)*

Utólag szórakoztató arról olvasni, hogy a „jobbszárny" hiányával magyarázta a Nemzeti Parasztpárt elleni vereséget. De nem elégedett meg ennyivel:

> *„Nem akarom hosszúra nyújtani a dolgot, mert akkor elmondhatnám, hogy a Parasztpárt »rászedett« bennünket, mert azzal a csatakiáltással, hogy ők »fiatal párt«, beállítottak a csapatba kilenc darab jó lábú főiskolai hallgatót. A mi veteránjaink térde ezzel szemben a meccs közben úgy csikorgott, mint egy rozsdás kulcs a zárban. Nem részletezem, de tény, hogy 0:3-ra vesztettünk. (Kérem a szedő elvtársat, hogy az előbbi mondatot nagyon apró betűvel szedje, hátha elkerüli Rákosi elvtárs figyelmét)"* – tette hozzá a kommunista vezetőktől szokatlan humorral.[129]

Igaz, ekkoriban még néha-néha vicceltek, azt erősítve, hogy a „rémhírek" ellenére igenis „emberarcúak".

Magát a mérkőzést a Fradi-pályán rendezték meg.

> *„Kifutnak a csapatok. Az MKP piros ingben. A Parasztpárt zöldfehérben. Kórusok zengik: »Hajrá Em-Ká-Pé ... Hajrá Parasztpárt...« Az MKP kapuját Gallowich szövetségi kapitány védi, a két hátvéd Szirmai és Kádár. A fedezetsor: Apró–Sebes–Széll Béla és a csatársor: Széll II, Köböl, Hidas, Sebes II és Cécei elvtársak."*[130]

Majd a szerző odaszúrt az ellenfélnek:

> *„A Parasztpárt csapatában hatalmas fölény mutatkozik testsúlyban. Hiába, a vidéki rokonság."*[131]

Szóval miközben az ország éhezett, ők csak falták és falták a felcsempészett hurkákat és a töpörtyűt.

Visszatérve az edzőre, Baróti Lajosra. Az Erdélyből származó szakember testvére, Baróti Dezső irodalomprofesszor később a forradalom kevéssé ismert hőse lett. Utóbbi a szegedi egyetem rektoraként ötvenhat egyik szellemi atyja volt (kevesen tudják, hogy az egész nem Budapestről, hanem Szegedről indult). A megtorlás idején börtönbe került, de már 1957 nyarán kiszabadult, állítólag azért, mert az öccse megnyerte a Vasassal a félidényes bajnokságot, és ezzel jóllakatta a vasasos diktátort.

Így lehetett? Az biztos, hogy Baróti Lajos megkereste Kádár Jánost. Levelében arra hivatkozott, hogy a bátyja csak hamis vádaskodások miatt került börtönbe, de baloldali meggyőződésű volt és maradt, még ha hibázott is. *„A Vasas vezetőségi ülésén találkoztam Önnel, amikor ott a labdarúgócsapatunk működéséről és terveiről számoltam be. Ön is mondott kritikát és útmutatást a jövőre nézve"* – írta, arra is hivatkozva, hogy a(z akkor Népköztársasági) kupa után a bajnokságot is sikerült behúzniuk.[132] *„Remélem, ezzel, mint angyalföldi szurkolónak örömet is szereztünk Önnek".*[133] A folytatás homályos, tény, hogy Baróti végül felfüggesztetett kapott, és elengedték. Ebben szerepe lehetett a Rákosi-diktatúra egy másik átmentett, újrahasznosított politikusának, a „népi oldalról" érkező Ortutay Gyulának is, akit maga Baróti

Dezső kért fel tanúnak, hiszen nagyon közeli barátok voltak. Ebből a szempontból érthető, hogy a *„szegedi értelmiségi körök viszont úgy tudták, hogy az egykori rektort nem az öccse mentette meg (vele szóba sem állt Biszku Béla belügyminiszter), hanem maga Ortutay."*[134]

Barótiék édesapja tanár volt Erdélyben, azért jött Magyarországra, mert nem akarta letenni a hivatali esküt Romániában. Gyermekeit is értelmiségi pályára szánta. S bár a későbbi edző *„az egyetemen jogi abszolutóriumot tett"*, végül nem doktorált le, mert bevonult katonának. Közben remek futballistává vált, kétszer is bekerült a válogatottba, amely előbb a németeket, aztán Svájcot is legyőzte.

„Odakerültem Szegedre, akkor igazolt le ifjúsági játékosnak a Szeged Atlétikai Klub, a szegedi profi csapatnak, a Szegedi Bástyának – később lett Szeged FC – az amatőr csapata – beszélt a pályafutásáról később, már jóval a rendszerváltoztatás után.[135] – *Onnan kerültem a profi csapathoz. Első sikerem 1935-ben volt. Budapesten rendezték a főiskolai világbajnokságot, akkor már joghallgató voltam, és nyertünk. Az angolokat és a németeket vertük meg. Szegeden meghatározó játékos lettem, válogatott is voltam kétszer. 1939-ben be kellett vonulnom, végeredményben abban a háborús időszakban ennek így kellett lennie, és '46-ban szereltem le."*

Baróti Lajos már szövetségi kapitányként Egyiptomban. Ő balra, mellette Kotász Antal, jobbról a második Sóvári Kálmán. *(Fotó: Fortepan, ad.: Kotász Antal)*

Végül ő sem harcolt. Fogságba esett, de nagy szerencséjére az angolok kezébe került, ahonnan már 1946-ban hazatérhetett.

„Furcsán hangzik, tudom, de mi magyar ezredként egy német alakulathoz kerültünk. Fiatal gyerekeknek a kiképzése volt, és ott estem én angol fogságba. Hál' istennek nem a szovjetekhez kerültünk. Soha nem szerettem őket, nővéremet megerőszakolták, bátyámat lecsukta az a rendszer '56-ban. Én ráálltam a futballra, soha nem voltam semmilyen pártnak a tagja azóta sem."[136]

Ő is futballozott a rabságban. Egykori csapattársa, Nádori László így emlékezett rá:

> *„Németországban hadifogságba estem a háború végén, s nemegyszer az mentett meg, hogy futballoztam. Legalább tízezer néző előtt játszottunk mi, magyar foglyok az osztrákok ellen. Baróti Lajos volt a balhalf, én a jobb, s úgy ment a játék, hogy felfigyelt rám egy angol főhadnagy."*[137]

Az újrakezdés nehezen ment:

> *„Baróti Lajos hazatérve, mint a »reakció egyik csírája«, elvesztette megélhetését, és B-listásként új munka után sem nézhetett. A futball, csak a futball maradt, a vidéki és romániai edzőmérkőzések lisztért, krumpliért, fél fog méretű aranyért, amelyet tizenegyfelé reszeltek, no és a bajnokság."*[138]

Majd megtörtént a végzetes lábtörés, így már fiatalon, harmincnégy évesen a Győr edzője lett, hogy később a Vasashoz kerüljön. Tulajdonképpen érhető, ha odavitte a csapatához Raduly Józsefet. Megtűrt a megtűrtet.

> *„Nekem minden vágyam volt, hogy a Fradi zöld-fehér mezében játszhassak. Ha mégis engedték volna, hogy odaszerződjek, még akkor sem adatott volna ez meg, ugyanis a Fradit éppen akkor keresztelték át Kinizsire, a zöld-fehér színét pedig piros-fehérre változtatták. Ehhez*

> *képest a párt kirakatcsapatának számító Vasas befogadott, pedig én hívő ember vagyok, és ezt soha nem is rejtettem véka alá. Nemzeti érzelmű, keresztény emberként talán az ellenkezőjét várhatná tőlem mindenki, de én csak jót tudok mondani a Vasasról, amely a második családom lett. Befogadtak, és Baróti Lajos bizalmának köszönhetően a kezdetektől megkaptam a játéklehetőséget is."*[139]

Ebből is láthatjuk, hogy nem volt minden fekete-fehér.

> *„Számos szép sikert értem el a klubbal itthon és nemzetközi színtéren is. Történelmet is írtunk, mert a Vasas labdarúgócsapatának első magyar bajnoki címét a mi csapatunk nyerte meg. Emellett kétszer a Közép-Európai Kupát is elhódítottuk. Az egyik legemlékezetesebb emlék azonban minden kétséget kizáróan az 1957/58-as szezonban produkált BEK-menetelésünk, ahol egészen az elődöntőig jutottunk. A világhírű Real Madrid ellen ugyan összesítésben kikaptunk és nem kerültünk be a fináléba, de a Népstadionban aratott Real elleni győzelem örök emlék marad".*[140]

Raduly József a klubsikerek mellett a nemzeti csapatba is bekerült, de csak kétszer volt válogatott. Emlékei szerint Sebes miatt:

> *„93 éves vagyok, nem fogok kertelni, mellébeszélni. Ha a válogatottról kérdez, kettős érzések munkálkodnak bennem, az öröm mellett a fájdalomról, a keserűségről is*

szólnom kell. Ami az örömet, a büszkeséget illeti, el kell mondani, hogy egy sportoló számára nem lehet felemelőbb dolog, mint a nemzetét képviselni. Állni a kezdőkörben és hallgatni a himnuszt, csodálatos érzés, és a Jóisten ajándékaként tekintek arra, hogy ez nekem megadatott.

Ugyanakkor fájó emlékeket is ébreszt bennem, mert rajtam kívül álló okok miatt nem lehettem annyiszor válogatott, amennyiszer talán lehettem volna. S itt most nemcsak a Gulagra gondolok, bár nyilvánvaló, hogy igazából az törte derékba a focikarrieremet. De történt más is... Amikor vége lett a második válogatott mérkőzésemnek, Sebes Gusztáv utánam kiáltott a folyosón, hogy »Hé, Hunyadi, jöjjön ide!«

Tudtam, hogy miért szólít Hunyadinak, én nem voltam rest, abszolút tisztelettel ugyan, de mégiscsak szóltam neki, hogy ne haragudjon, van rendes nevem, engem Raduly Józsefnek hívnak. Ekkor közölte, hogy ne számítsak több meghívóra, és már a margitszigeti közös vacsorán sem kell megjelennem. Bár oda még elmentem, elvégre azt a csapat tiszteletére szervezték és akkor még én is tagja voltam a csapatnak, később valóban leírtak, nem hívtak többet. Nagyon, de nagyon fájt ez a megalázás, de a Vasassal elért sikerek, és az, hogy klubomban teljes értékű csapattagként és emberként kezeltek, kárpótolt."[141]

„Hé, Hunyadi!" – mondhatta volna ezt Sebes Gusztáv Grosicsnak is. Csakhogy utóbbi – Radullyal szemben – nélkülözhetetlen volt. A Fekete párduc.

AZ INTERNÁLT

A nyolcvanas években – egészen pontosan annak a közepén – már megjelenhetett egy könyv Lóránt Gyuláról is. A címe: *Lóri*. Fölötte egy megjegyzés: *„Jobb volt, mint a híre!"* Amikor megvettem egy antikváriumban, nézegettem ezt a kétértelmű szöveget. Milyen lehetett a híre? A könyvet Somos István és Peterdi Pál jegyezte, összecsapott, összeollózott alkotás, előbbi *„gyűjtötte össze"* a szövegeket, utóbbi *„rendezte sajtó alá"*. A Lapkiadó Vállalat adta ki, a felelős kiadó maga a médiacár, Siklósi Norbert volt, akinek különböző ügyeiről több könyvemben írtam már. Siklósi nyíltan kérkedett a szovjet kapcsolataival, nem véletlenül kötötték és kötjük a KGB-hez.

A lapkiadóvezér az „új idők hajnalán", azaz a nyolcvanas évek második felében létrehozott több leányvállalatot, volt, amelyet konkrétan a katonai elhárítás tisztje vezetett. Ez a céghálózat szinte mindenre rátette a kezét, a publikálás mellett leginkább csempészettel, legális és illegális kereskedelemmel foglalkozott, különféle sötét ügyletekben vett részt. A vállalatok egyike az a Magyar Média volt, amely többek között a hírhedt szépségkirálynő-választást is megszervezte – az ügyből a győztes Molnár Csilla öngyilkossága után dagadhatott (hiszen a sajtó a nyolcvanas évek közepén

továbbra is felülről vezérelve, de látszólag, illetve valójában is szabadabban dolgozhatott, le-lecsaphattak néhány közepesen ismertebb elvtársra) hatalmas botrány.[142] Ez a cég, a Magyar Média is részt vett a *Lóri* megjelenésében.

Az egyik szerző bizonyíthatóan az állambiztonság ügynöke volt, jómagam publikáltam a megbízható humorista-újságíró, Peterdi Pál beszervezését, illetve ügynöki tevékenységét.[143] Peterdit nem zsarolták, úgymond magától írt alá, mert bár ő kiutazhatott Nyugatra, a feleségét is el akarta vinni Bécsbe, és a közös útnak ez volt az ára. Ez azért is érdekes, mert Lóránt Gyulának sohasem sikerült „maga után vinnie" a feleségét és a gyermekét. Nyilván azért, mert „túszok" voltak, illetve azzá váltak. Mivel a könyv jelentős része az első feleségével készített interjún alapul, Peterdiben a „sajtó alá rendezés" közben biztosan átfutott a saját története. A másik szerző, Somos István játékvezetőként kezdte, a másodosztályig jutott, aztán írni kezdett, több könyvet jegyzett, például a *Síppal a világ körül*t.

Peterdi és Somos könyvében az a legérdekesebb, ami kimaradt belőle. Már megtudhatjuk, hogy Lóránt is csempészett, de arról természetesen egy szó sem esik, hogy ez milyen háttéralku következménye volt. *„[...] vaskos kötetet tölthetne meg azoknak a sztoriknak a száma, amelyek a hajdanvolt sztárok üzleti szimatjáról szólnak. Miképpen fürkészték ki, hogy mikor, honnét, miből mennyit érdemes hozni. A kortárs-sporttársak elbeszélése szerint Lóránt mindig is a legjobb üzletemberek közé tartozott"* – jegyzik meg.[144] Majd idézik Puskás Ferencet, aki szerint Lóránt *„volt a nagy magánzó"*.

Az '54-es vereséget követő összeomlásról így írtak: *„Az utójáték jellegzetesen magyar történet"* – fogalmaztak a korszak általános narratívájának megfelelve (lásd még: magyarkodás). *„A labdarúgó-világbajnokság ezüstérmesei, az ünnepelt félistenek egyetlen vesztett mérkőzés után földönfutókká váltak, s az utcára is alig mertek kimenni."*[145]

Tényszerűen persze igaz. Arról viszont egy szó sem esik (Kádár Magyarországában ez még mindig tabutéma volt), hogy milyen út vezetett addig.

A vébé után Lóránt körül kétségtelenül elfogyott a levegő. A világ egyik legjobb hátvédjét már sem a válogatottnál, sem a Honvédnál nem vették figyelembe. Annak ellenére, hogy Sebes Gusztáv szerint szinte végig hibátlan teljesítményt nyújtott a világbajnokságon.

> *„Tény azonban, hogy – jóllehet az 1955-ös bajnoki mérkőzések többségében részt vett –, a Honvéd bajnoki fotóján, a reprezentatív csapatképen, amely a* Képes Sport *címlapján jelent meg, Lóránt Gyula már nem látható. Amilyen csendben jött, olyan csendben távozott. Szinte a hátsó ajtón"* – foglalják össze a *Lóri*ban.[146]

Akár egy rabló, egy erőszaktevő, egy *„Back Door Man"*. Távozott? Kilökték. Lemaradt a képről, írják, de ennek hátterére nem térnek ki. Pedig a kommunisták igazán értettek a múlt meghamisításához, hogy kit kell lehagyni éppen egy fotóról. Egy újabb tanulmányból persze már kiderül a nyilvánvaló, hogy az egész felső utasításra történt.

A kiszorított Lóránt a Bp. Spartacushoz, majd a Váchoz került, és már ötvenhétben visszavonult. Pedig két évvel korábban még a válogatott alapemberének tűnt. Ötvenöt tavaszán Dánia volt az ellenfél, Magyarország 6:0-ra győzött, a védő játékáról azt írták:

> *„Lóránt szilárd pontja volt a védelemnek. Rendszerint csírájában megakadályozta a dán támadások kibontakozását. A II. félidő végén az erősen csúszós talaj többször megtréfálta."*[147]

Nem annyira, mint a sportvezetés. Az volt az utolsó meccse a nemzeti csapatban.

Lóránt Gyula. 1952. *(Fotó: MTI/MTVA, készítette: Seidner Zoltán)*

A KISZÖKŐK

Kádárék alatt, ha finoman is, de már kritizálni lehetett a Rákosi-diktatúrát, ezzel is nyomatékosítva, hogy a rendszer mennyit változott azóta. A nyolcvanas évekre „még vidámabb" lett a barakk, így a *Lóri*ban is megírhatták azt az „internálási ügyet", amely – ha rövid időre is – megtörte Lóránt Gyula pályafutását. Ez még negyvenkilencben történt, a *Világosság* március 12-i cikkében így tudósított a rendteremtésről: *„Példát mutat a Vasas a tisztogatás terén – Kizárták a válogatott Lórántot, két vezetőségi tag lemondott."*[148] Az írás végén hiába keresnénk a szerző nevét, még egy monogramra sem futotta.

> *„Eddig az volt a szokás, hogy az egyesületek élvonalbeli játékosaiknak mindent elnéztek, ami lehetővé tette, hogy egyesek tovább folytassák régi szellemű sportszerűtlen viselkedésüket* – írták. – *Ebben a renitenskedőket egyes vezetők is segítették. A Vasas SC vezetősége mindent elkövetett, hogy a megújhodott, népi demokratikus sportszellemet érvényesítse az egyesületben, de még náluk is akadtak hibák, amit Kubala és Marik ismeretes kiszökése is bizonyít.*
>
> *A piroskékek azonban tanultak a hibákból és a tanulságokat levonva, a helyes útra tértek. A labdarúgó*

szakosztály csütörtök esti értekezletén Sarovetzky, a csapat legrégibb játékosa, valamennyi játékos nevében bejelentette, hogy a jövőben nem óhajtanak együtt játszani Lóránt Gyulával. Éles, antidemokratikus viselkedésével, sportszerűtlen magatartásával és a közösségellenes viselkedésével bebizonyította, hogy nem méltó a Vasas-dressz viselésére. Sarovetzky ezért azt javasolta, hogy Lórántot zárják ki az egyesületből.

A legnagyobb mértékben helyeseljük a Vasas SC kezdeményezését. A magyar sport megtisztítása még nem ért véget, mind a vezetők, mind a sportolók között nagy számmal akadnak még antidemokratikus viselkedésű, a szocializmus építésével szembe helyezkedő, burzsoá szellemtől megfertőzött egyének. Ezeket még akkor is ki kell zárni a magyar sportéletből, ha a múltban érdemeket is szereztek. A Vasas példát mutatott, reméljük, hogy a többi egyesület folytatja a piroskék munkáscsapat erélyes kezdeményezését a tisztogatás terén."[149]

Mások is értettek a szóból:

„A vezetőség két tagja, Sárosi Imre, a labdarúgócsapat helyettes intézője és Sárosi László pénztáros is levonták a konzekvenciákat és lemondottak tisztségükről. Mindkét Vasas-vezető súlyos hibákat követett el egyesületével és a magyar sporttal szemben. Távozásuk minden bizonnyal hasznára válik nemcsak a Vasasnak, hanem az egyetemes magyar sportnak is."[150]

A cikkben említett (még időben) „kiszökők" közül csak az egyik futballista lett világhírű: Kubala László. A kétszeres válogatott Marik György végül Jorge Marik néven lett ismert edző Mexikóban, de az igazán fényes karrier közismerten Kubalára várt. Utóbbi ma is a Barcelona egyik valaha volt legnagyobb legendája, akinek komoly szerepe volt abban, hogy később Czibor, majd Kocsis is odakerülhetett a klubhoz. Mivel kétségtelenül világklasszis játékossá vált, az ő „dobbantása" érzékeny veszteség lehetett a hatalomnak. Persze nagyon fiatal volt még ekkor, de a képességeit ismerve valószínűleg bekerülhetett volna az Aranycsapatba is. És ki volt a Lóránttól nyilván parancsra elhatárolódó csapatkapitány? A nevét mindenesetre elírták: Saroveczky Gyuláról van szó.

A teljes kép megértéséhez menjünk vissza pár hónapot az időben. Az előző esztendőben, még 1948-ban találkozott egymással az akkor még százszázalékos – tehát minden mecscsét megnyerő – Ferencváros a Vasassal. A klasszicscsapatok jó meccset játszottak, döntetlen állásnál éppen Czibor góljával szerzett vezetést a Fradi, majd nem sokkal később kitört egy dulakodás, aminek végén Illovszky Rudolfot és Szabó Ferencet is kiállították. Normális körülmények között ez egy egyszerű futballbalhé, de Rákosiék már egy ideje csak a megfelelő alkalomra vártak. A propaganda fasiszta provokációról írt (természetesen a fradista nézők részéről), először konkrétan kizárták (!) a bajnokságból a Ferencvárost, de Rákosi „nagylelkűen" megkegyelmezett, és megelégedtek az Üllői út betiltásával.

„Rákosi Mátyás mindig ambivalens érzésekkel viseltetett a futball és a Fradi iránt, sok mérkőzésükön ott volt, a nyolcszemélyes fekete autójával. Mégiscsak a legnépszerűbb hazai klubról volt szó, és élvezte, ahogy a B közép rázendített az »éljen a kopasz Matyi« rigmusra" – olvashatjuk e furcsa vonzalomról.[151] A lényeg, hogy a Vasasnál a játékosok lettek a bűnbakok, a remek Illovszky mellett éppen a zseniális Kubala. *„Az Illovszky, Kubala kettőst Marik és a Magyar Teniszszövetség későbbi elnöke, az ekkor már túlkoros és Angyalföldre a nagyváradi Szabadság nevű klubból 1947 nyarán visszatérő Sarovecczky Gyula próbálta pótolni. Bár a visszahúzódó Sarovecczky minden edző kedvencének számított az edzéseken tanúsított odaadó, önzetlen hozzáállásával, a képességek terén azért nem lehetett egy napon említeni a nevét a kiesett labdarúgókéval."*[152]

Kubala megértette, hogy itt a távozás ideje. Nemcsak a Vasastól, az országból is elmenekült. „Szökéséről" így írt Varró Krisztián *Kubala* című könyvében.

„1949. január 22-én még mind Kubala, mind Marik megjelent a Vasas első szabadtéri edzésén, de úgy, hogy már tudták az indulásuk időpontját. A helyben összeverbuválódó szökevények között volt még két további neves futballista: Lami Kálmán és Földi Márton. Sikerült az utolsó pillanatig titokban tartani a tervet, majd 1949. január 28-án egy szovjet felségjelzésű áruszállító

kamionban, lopott katonai egyenruhákba öltözve útnak indultak. Szerencsésen sikerült átcsusszanniuk a magyar–osztrák határon, mert nem ellenőrizték a lakrészt, ahol a menekültek voltak. Ha ez megtörténik, a legroszszabbtól lehetett volna tartani! Onnan aztán kalandos úton jutottak el az orosz zónán keresztül az angol és francia zónáig, majd Bécsbe, ahol újabb viszontagságok után találkoztak azzal az olasz csempésszel, aki egy kisebb vagyonért vállalta, hogy kisteherautón Innsbruckon keresztül Olaszországba viszi őket."[153]

A többi: futballtörténelem. Emigrálásuk másoknak is meghozta a kedvét, 1949 tavaszán több mint egytucat klasszis akarta együtt elhagyni Magyarországot.

„Pár nappal utánuk aztán, a nevezetes »Kálvin téri találkán«, az ekkor már operatív eszközökkel is – így a csepeli Gizi kocsmában – figyelt csoport már lebukott. Grosics Gyula hiába várta a többieket a Vámház körút és a Pipa utca sarkára megbeszélt találkozóra, ezen a március 14-i estén csak egy fekete limuzin érkezett meg érte, benne ÁVH-sokkal. A Lórántot, Egresit, Mészáros Dodót, Kérit, Deákot, Czibort és Hennit, meg még több tucat kiváló játékost magában foglaló csoport tagjai közül az első négyet hetekre internálótáborba küldtek."[154]

Lóránt első felesége is beszélt erről Peterdiéknek (vagyis így jegyezték le):

„Az újságból tudtam meg az ügyet. Annak is csak a végét. Kiderült, hogy néhány játékossal együtt, Kubala és Marik példáját követve Olaszországba akartak szökni. Azt mondta, hogy Évát és engem is magával vitt volna, de nem akart szólni addig, amíg nem rendeződik minden. Most, hogy kizárták, legokosabb, ha késedelem nélkül Pirtóra költözünk. Lélegzetet sem vettem, szinte pillanatok alatt Pirtón voltunk, búcsú nélkül hagytuk hátra most már sashalmi otthonunkat is. De ezzel még nem volt vége.

Néhány nap múlva pontosan 1949. március 19-én egy autó érkezett a házunk elé. Majdnem elsüllyedt, a mély, homokos talajban, százméteres poruszályt vont maga után, de jött, kérlelhetetlenül. Két rendőr és egy civil ruhás ember szállt ki a kocsiból, megbilincselték Gyulát és vitték. Egy árva szó nélkül. Utánuk szaladtam, kérdezgettem őket, mit jelentsen ez, hová viszik? Még csak válaszra se méltattak. Alighanem ez volt a kor divatja."[155]

Lóránt Budaörsre, majd a hírhedt – a kommunisták által újrahasznosított – kistarcsai internálótáborba került.

„Szánalmas látványt nyújtott – mondta szokatlanul erős kifejezést használva a feleség. – *Az örökké határozott, kemény ember most halálsápadt volt, a szemében rémület ült. A kezei kiáztak, akár egy mosónőé. Éppen akkor súroltatták fel vele a tábor helyiségeit. Elcsukló hangon kérdezgetett, mit csinálunk, hogyan élünk, mi lesz velünk,*

haragszunk-e rá? Aztán, hogy próbáljak tenni érte valamit. Menjek, beszéljek a Vasas vezetőivel, rám biztosan nem haragszanak... Azzal már le is járt az időnk, az őr kiabálni kezdett, indulnom kellett. A Vasas vezetői szívesen fogadtak. Rendkívül kedvesek voltak, Gáspár Sándor, Mekis, Szabó...".[156]

A rezsim megbízható embere, Sebes Gusztáv a későbbi visszaemlékezésében szokása szerint eljátszotta a „körön kívüli" embert.

„A bécsi mérkőzés előtt szerkezetileg is változtattam az összeállításon. A hátrahúzódó középfedezet már egyértelműen a két szélsőhátvéd között szerepelt a névsorban. Nagy teherbírású, kemény játékosra volt szükségem, és ezt a Vasas játékosának, Lórántnak személyében véltem megtalálni. Az volt a baj, hogy egy nevelőtáborban bukkantam rá. Már nem volt a Vasas játékosa sem, kizárták az egyesületből.

De hát annyira szükségem volt rá, hogy nem mondhattam le róla, mielőtt magam is alaposan meg nem vizsgáltam az ügyét. Nemcsak Lóránttal beszéltem, aki egyébként nem tudott nyugodtan és világosan beszámolni a történtekről, valamint az azokat előidéző eseményekről, hanem sok más játékossal is, akik semmiféle elítélhető cselekedetet nem követtek el, de mégis ugyanabban a cipőben jártak, mint a Vasas kizárt hátvédje és társai."[157]

Édes álom... Ries István MLSZ elnök, igazságügyminiszter és Sebes Gusztáv szövetségi kapitány a vonaton. 1949. *(Fotó: Fortepan, ad.: Kovács Márton Ernő)*

Sebes eszerint, akár a mesebeli legkisebb fiú járta az országot, és „rábukkant" Lóránt Gyulára egy nevelőtáborban. Miért is ne? Egy lelkes vándor mindenhová bekukkant, hátha akad ott egy klasszis. A valóság máshogy festett.

> *„Sebes Gusztáv szövetségi kapitányt nyomós ok ösztökélte arra, hogy kasztokra szabdalja, »csoportosítsa« a tizenkilenceket, így emelhette ki a slamasztikából a számára fontos futballistákat* – írta már a kilencvenes években Török Ferenc. – *Meg aztán, ha Rákosi Mátyás végigolvassa a csoportos szökés eredeti jegyzőkönyveit, hát azt még Sebes, a makulátlan káder, a focikomisszár sem úszta volna meg. A futballtársadalom már feszesre csévélte népünk nagy vezérének idegeit."*[158]

Minderről Sebes így beszélt:

> *„Legtöbb nagy csapatbeli játékosunk anyagi helyzete rendkívül rossz, bizonytalan és elkedvetlenítő volt. Az edzések miatt sokat mulasztottak a munkahelyükről, és ezért gyakran jelentős összegeket vontak le fizetésükből. Közben egyre többet játszottak nemzetközi mérkőzéseken és látták, mennyit keresnek, hogyan élnek a náluk jóval kisebb képességű külföldi labdarúgók. Egyébként »jó barátaik« is igyekeztek erre felhívni a figyelmüket. Ilyen körülmények között történt, hogy tizennégy-tizenöt játékos összebeszélt: külföldre mennek, Hungária néven csapatot alakítanak.*
>
> *Csak annyit tudtak, 1921-ben volt már példa ilyesmire, de arról nem tájékoztatták őket tanácsadóik, hogy arra a kísérletre az ellenforradalom munkás- és sportellenes légköre késztette a résztvevő játékosokat."*[159]

Az „ellenforradalom" sportellenes légköre... Sebes ezúttal is felmondta a kívánt leckét. Majd bement a Vasas-szurkoló belügyminiszterhez, a még lecsukása előtt lévő Kádár Jánoshoz, és meggyőzte Lóránt nélkülözhetetlenségéről:

> *„Elmondtam, hogyan és miért jutott Lóránt Gyula három társával a nevelőotthonba tiltott határátlépés kísérlete miatt. Hangsúlyoztam, hogy a hatósági intézkedést indokoltnak tartom, és az a meggyőződésem, hogy ha megvalósíthatnám elképzeléseimet, annak nagyobb*

nevelő hatása lenne játékosainkra, mint amit a táborban elérhetnek. Beszámoltam a kiváló labdarúgók helyzetéről, arról, hogy külföldön, de itthon is milyen rossz tanácsokkal tömték meg a fejüket és hogy tulajdonképpen milyen könnyű lenne segíteni rajtuk, már csak a magyar labdarúgósport érdekében is.

Ezek után bevallottam, hogy miért sürgős nekem Lóránt ügyének elintézése. A belügyminiszter csodálkozott, és azt kérdezte: – Nem fél, hogy Bécsben, még a mérkőzés előtt otthagyja magát? Határozottan válaszoltam, hogy ettől nem tartok. A belügyminiszter ezután teljesítette a kérésemet, Lóránt Gyula tagja lett a válogatottnak. Sokan biztosra vették, hogy ez lesz a vesztem. Lóránt tehát játszhatott Bécsben."[160]

Közben a *Népsport* jellegzetes címmel *(„Talán éheztek?")* mondott ítéletet. Az írásból kiderült, hogy mindenki másképpen volt bűnös. Mészáros amúgy is *„antidemokratikus beállítottságú"* volt, Kéri Károly egykori melósként nyilván *„osztályárulói"*, Egresi meg gazdag, *„ráadásul"* sváb származású. Akivel a diktatúra a kitelepítések idején amúgy is *„nagylelkű"* volt.

„Sváb származású családja a kitelepítendők listáján szerepelt, de Egresi-Englerth Béla sportérdemeire való tekintettel megváltoztatták a vonatkozó határozatot. Gazdag ember. Amikor Kispestről Újpestre igazolt, lelépési díjként kertes házat, Mercedes gépkocsit és 47 deka aranyat kapott. Nem dolgozott a foci mellett, a mohósága sodorta a kalandorságba."[161]

Tipikus sváb, nem igaz? Ma már tudjuk, hogy azért éppen négyüket internálták, mert feláldozhatónak vélték őket, nélkülük is éppen erősnek tűnt a válogatott, de aztán Sebes rájött, hogy Lórántra szüksége van. Szegény magára hagyott Grosics Gyulát a megfélemlítés után elengedték. Ő is kellett a kapuba.

„1949-ben – néhány más játékossal együtt – megkíséreltem elhagyni az országot. Az államvédelmi hatóság emberei azonban letartóztattak és az éjszakát a központban töltöttem. Nem bántottak, de egész éjjel fenyegettek és rettegve gondoltam arra, hogy mi vár rám. Attól fogva úgynevezett, »megbízhatatlan személy« lettem."[162]

A legendás kapus utólag elmondta, hogy a *„hajdani MATEOSZ-os klubtársai közül Zsolnai János és Fürjes Imre, a Csepelből pedig Kónya József és Keszthelyi Mihály, sőt a fradista Deák »Bamba« Ferenc is ott álmodozott a Gizi kocsmában a dollármilliókról."*[163] Keszthelyi ezt az információt megerősítette Török Ferencnek, és '90 után már Deák Ferenc özvegye is megszólalhatott:

„Bizony, a Papa is benne volt, de nyakig ám! Nem is értettük, miért kímélték meg Mészárosék pokoljárásától. Később rájöttünk, hogy Sebes más büntetést szánt neki.

A Papát nem hurcolta meg a sajtó, nem internálták, pusztán átlépte őt a szövetségi kapitány. Deák Ferenc, Európa leggólképesebb csatára 1949 ősze után többé nem lehetett válogatott."[164]

Legendák: Szepesi György, Deák Ferenc és Lakat Károly a rádió mikrofonja előtt. *(Fotó: Fortepan, ad.: Kovács Márton Emő)*

Lórántra kétségtelenül szükség volt az Aranycsapathoz, és ezzel Sebes is kényelmetlen helyzetbe került. Az edző valóban kockáztatott ('49-ben már könnyen „áruló" lehetett bárkiből), és minden jel szerint éppen a világklasszis középhátvéd volt a főszervező. Bár az ÁVH-s iratokkal mindig óvatosan kell bánni, Vörös Csaba állambiztonsági kutatása szerint Lórántot és a Vasasnál bűnbakként kezelt Illovszky tervezte meg a közös szökést. A két játékos még egy februári, MTK–Vasas rangadó után kereste meg Kéri Károlyt azzal, hogy nézzen

körbe a Fradinál, ki tartana velük. A nyomozás szerint a Hungária nevű csapat pénzügyeit a Vasas pénztárosa, Sárosi Ferenc kezelte volna az emigrációban. Az ÁVH szerint a következő futballistákról lehetett szó: Henni Géza, Mészáros József, Kéri Károly, Czibor Zoltán, Gyetvai László, Keszthelyi Mihály, Négyesi Frigyes, Rédei József, Grosics Gyula, Zsolnai János, Lóránt Gyula, Illovszky Rudolf, Egresi Béla. A Grosics által később említett Fürjesig és Kónyáig talán nem jutottak el a politikai nyomozók.

Az ÁVH-s iratok szerint a tervet Deák Ferenc mondhatta el, miután őt is beavatták. „Bambát" is fradista csapattársa, Kéri kereste meg.

„Szerepel még az ügyben Deák Ferenc az FTC centercsatára, akit a legjobb magyar játékosnak tartanak. Őt is felszólították, hogy tartson velük, amit színleg el is vállalt, de utána rögtön értesítette csapatának vezetőségét" – írta az ÁVH.[165]

A terrorszervezetet valóban értesítette a Fradi.

„F. hó 4-én délelőtt Nádas Adolftól a Ferencváros ügyvezető elnökétől a következő értesítést kaptuk: Lyka Antal a Ferencváros edzője 3-án délután meglátogatta lakásán Deákot a Ferencváros centercsatárát. Deák közölte Lyka Antallal, hogy 14 játékost – közte őt is – ki akarnak szöktetni az országból. Deák már több ízben volt belekeverve ilyen játékos-csempészési ügybe, fél a következményektől

és nem akar kimenni. A tárgyalásokba csak színleg bocsájtkozott bele."[166]

Ha minden igaz, Lyka Antal és Furmann Károly szólt Nádas Adolfnak, aki az ÁVH-hoz fordult. Közben Furmann Czibort is felkereste:

„Czibor a következőket adta elő: neki csak aznap este szóltak a szökésről. Tudomása szerint 3 autóval különböző irányból hagynák el Budapestet, Kiskunhalason találkoznának 4-én este és Baja irányában lépnék át a határt. Czibor értesülése szerint a határőrök is benne vannak a dologban. A játékosok csomagjaikat Henninél, a Ferencváros kapusánál 4-én délelőtt gyűjtik össze."[167]

Amikor az akkor még alig húszéves csatárt az MLSZ székházában kihallgatták, ott Sebes is megjelent.

„Mi, ferencvárosi játékosok, Henni Géza lakásán találkozunk és este fél 8-kor lemegyünk a Lenke térre, ahol már ott lesz a mi kocsink. A MATEOSZ-játékosok a Vásárcsarnoktól a Pipa utca sarkáról indulnak, ugyancsak fél 8-kor. Hogy a többiek honnan indultak volna, arra nem emlékszem. [...] *Hazaérkezésem után, mely kb. 10 óra előtt néhány perccel volt, felkeresett lakásomon Furmann Károly és Lyka Antal, akik valahonnan értesültek a mi megbeszélésünkről és felelősségre vontak miatta.* [...] *Ma d.u. 4 órakor megjelentem a Gellért fürdőben, ahol Deák*

és Lakat kivételével együtt volt az egész csapat. Henni itt közölte velem, hogy nem lehet elmenni, mert megtudták a dolgot."[168]

Bár a szökést lefújták, az ÁVH – a párt jóváhagyásával – nyilván ügyet kreált belőle. A propaganda is beindult, leginkább Lóránt lejáratására fókuszáltak. A *Népsport* cikkeiből kiderült, hogy természetesen mindig is pénzsóvár volt, aki az inflációs időkben azzal *„árulta el"* a diktatúrát, hogy Romániába, az IT Aradhoz igazolt.

Török Ferenc régebbi cikke szerint a szökés „főszervezői" között volt az a Járay József operaénekes is, aki 1949-ben Torinóba „távozott", de korábban is ismert volt már arról, hogy megpróbált az idegenbe vágyó magyar futballistáknak segíteni. A művész végül '49 nyarán ment el Magyarországról, emigrálása látványos lett, hiszen nem jelent meg az operai előadáson.

„Járaynak eddig is hiányzott a kellő önkritikája, a szép hang nem párosult nála sohasem művészi komolysággal és elmélyüléssel, a múltban sok kilengését nézte el közönségünk, különös szerepe volt a magyar futballisták külföldre való csempészésében is, ezzel a tiszteletlen és lelkiismeretlen eljárásával azonban végképp elvágta az utat további hazai szereplése előtt" – mennydörgött a sajtó.[169]

Járayt tárt karokkal várta Olaszország, már évekkel azelőtt, 1946-ban szerződést kapott Itáliában, akkor ismerkedett meg

az FC Bologna labdarúgócsapatának legendás elnökével, Renato Dall'Arával, valamint a csapat magyar edzőivel, Viola Józseffel, illetve az őt váltó Lelovich Gyulával. Az ő kérésükre több legendás játékost, például magát Deákot, Hidegkuti Nándort és Szusza Ferencet is felkereste. A propagandában ekkor nyilván sajtóhadjárat indult ellene, de komolyabb lépések nem történtek, hiszen ez még a totális hatalomátvétel előtt történt. Török Ferenc szerint Járay később is „próbálkozott":

> *„Hidegkuti Nándor mesélte el nekem, hogy 1947-ben őt próbálta kicsempészni. A Markó utcai rendőrségi fogdában kötöttek ki, így 1949-ben Nándi bácsi már nem kért az operaénekes zseniális közreműködéséből."*[170]

Zseniális vagy sem, Járay valójában hős volt. A második világháború idején már az Operaház népszerű tenoristája volt, rajongói közé tartozott több magyar zsidó lány is, köztük Halmi Ágota, Wiener Marianna és Bársony Judit. Később összebarátkoztak. A német megszállás után Wiener Mariannát Kistarcsára internálták – ugyanoda, ahová később Lórántot –, ott Járay többször meglátogatta, élelmiszert is vitt neki. A nyilas puccs után Járay Halmi Ágnesnek és három barátnőjének nyújtott menedéket, a saját lakását felajánlva. Úriemberként ő maga addig beköltözött az Operaházba, azzal a magyarázattal, hogy ott nagyobb biztonságban van a bombázások miatt.

> *„Halmi Ágnes néhány hét múlva elhagyta a lakást és hamis papírokkal mint keresztény élt egy másik helyen. Az operaénekes többször meglátogatta a lányt, élelmiszert vitt neki és lelkileg is támogatta".*[171]

Járay József operaénekes.
(Fotó: MTI/MTVA, készítette: Jármai Béla)

A kommunista diktatúra később csapott le Járayra. „Devizabűncselekmények" miatt 1964-ben négy és fél éves börtönre ítélték. Ma már tudjuk: koncepciós per volt ez is. Börtönbüntetésével másoknak is üzentek, hiszen bár 1963-ban általános amnesztiát hirdettek Kádárék (ami szokás szerint hazugság volt, számtalan szabadságharcos és politikai fogoly börtönben

maradt), azért jelezni kellett, hogy továbbra is bárkit kiteríthetnek. És ennek a későbbi beszervezésekben is szerepe volt. Mások mellett Novák Dezső is pontosan tudta, hogy mi történt a hozzá hasonlóan ismert és népszerű operaénekessel, így aztán a börtön és a besúgás közül inkább az utóbbit választotta.

A bebörtönzött Járay végül 1967-ben szabadult, amnesztiával. Az Operaházba már nem térhetett vissza, de Aczélék annyit megengedtek, hogy legalább a Debreceni Színházban felléphessen. Pár évvel később egy előadás közben rosszul lett, agyvérzést kapott, a fél oldala lebénult, és még abban az évben elhunyt. Végül szépen, lassan őt is sikerült kikészíteni.

NÉMET FÖLDÖN

Sokáig úgy volt, hogy ötvenhat után Lóránt Gyula is disszidál. Testvére később így beszélt erről:

> *„Legidősebb testvérünk akkor távozott Svédországba, megsúgták neki, hogy jobb, ha elhagyja az országot. Bent volt a Munkástanácsban. Még én sem beszéltem róla, hogy Gyula is tervezte a családjával, hogy külföldre szöknek. De ennek előzménye is volt. Gyulától tudom, hogy kész szerződést küldtek a japánok az OTSB-nek, szövetségi kapitánynak hívták. Kutas István, aki ki nem állhatta Gyulát, persze nem engedélyezte. Ha akkor külföldre távoznak, lehetett volna japán szövetségi kapitány. Én már Kőszegen megszerveztem mindent, de az utolsó pillanatban meggondolták magukat, nem akarták itt hagyni a már megszerzett egzisztenciájukat."*[172]

Említettem, hogy az Aranycsapat egykori középhátvédje már 1957-ben visszavonult, majd megkapta a sötét hátterű MÜTEX nevű vállalat vezetését. Valamiféle strómannak szánták, vagy még inkább baleknek. Fivére szerint több egykori ötvenhatost segített akkoriban.

„Szabadvári bácsi, a kőszegi szappangyáros volt például a személyzetise. De Sinkovits Imre is dolgozott nála, aki 1956 után nem kapott a tehetségéhez illő munkát. Ellenségei lesték a pillanatot, hogy lecsapjanak rá."[173]

„Vitéz Szabadvári Ferenc" 1945 előtt valóban egy kőszegi szappangyár vezetője volt egy akkori közlöny szerint.[174] Őt beazonosítottuk. És Sinkovits? Tényleg jóban voltak: *„Jómagam személyes barátságban voltam az Aranycsapat majd minden tagjával, különösen Lóránt Gyulával, talán mert ő is dunántúli volt"* – mesélte később a színészlegenda.[175] Ötvenhat után is összetartottak:

„Sinkovits ezt észben tartva, s tudván, hogy színészmesterségétől eltiltották, Lóránt Gyula, az Aranycsapat focistájának segítségével elhelyezkedett egy játék fröccsöntő-üzemben, ahol többek között az úgynevezett »kisdoktor-felszerelést« gyártotta.

Ezen időszak alatt esténként jött a színészért az elfüggönyözött, fekete autó, és bekötött szemmel vitték el kihallgatásra. A majd' másfél éven át tartó esténkénti kihallgatásokat a színész felesége, Gombos Katalin szüntette meg: addig noszogatta férjét, míg Sinkovits rá nem kérdezett, hogy mit akarnak belőle csinálni, ügynököt vagy spiclit, mert ő teljesen alkalmatlan ilyesmire. Ezután soha többé nem vitték el, és pár év József Attila Színházban való fellépés után 1963-tól újra felállhatott a Nemzeti Színház deszkáira, ahol haláláig dolgozott."[176]

Lóránt első felesége szerint „fent" nem támogatták abban, hogy edző legyen.

„Gyula arra várt, hogy valaki majd csak felkeresi. Az OTSB-ból, vagy a régi vezetők, társak közül. Reménykedett abban, hogy valaki végül is megkérdezi: ha már itthon maradtunk, mi a célunk, a tervünk, hogyan segíthetnének rajtunk, vagy hogyan segíthetne Gyula a magyar labdarúgáson? Hiszen annyian kimentek! Úgy hittük, az itthon maradók értéke tovább emelkedik! Senki sem csöngetett be hozzánk. Akkor rábeszéltem Gyulát, kezdje ő, jelentkezzék, próbálkozzék."[177]

Hiába.

„Gyula több ízben jelentkezett a TF edzői szakára. Mindig elutasították. Indoklás nélkül. Illetve egyszer mégis megindokolták. »Lóránt Gyula – ez állt a papíron – az előírt követelményeknek nem felelt meg.« Hogy melyek voltak ezek az előírt feltételek és Gyula mennyiben nem felelt meg, arról szó sem esett..."[178]

Csak 1961-re sikerült levizsgáznia. Igaz, akkor már túlvolt egy sötét, később sem feltárt ügyön.

„Gyula a MÜTEX-nél vállalt állást, ahol revízió kezdődött. Gyula ellen is rendőrhatósági vizsgálat indult, ő volt a szövetkezet vezetője, minden visszaélésért őt tették

felelőssé. Ügyét, mint tartalékos tisztét, a katonai bíróság tárgyalta. – Megállapították a bűnösségét és 20 000 forintra, vagy másfél év börtönbüntetésre ítélték. Az ügy 1958 tavaszán zárult le...".[179]

A család mindenét pénzzé tette (eladtak egy női bundát és három svájci órát), majd a maradék büntetésre részletfizetést kértek. Aztán jött a nagy lehetőség, a Honvéd, amelynek vezetést Lóránt 1962 nyarán vehette át. A visszavonult világklasszis a Váci Vasas edzőjeként debütált, onnan került az egykori kirakatcsapathoz, ahol hamar összerúgta a port Tichy Lajossal. Az anekdota szerint a csapat – és a magyar válogatott – egyik legnagyobb csillaga előre nyújtotta a kezét, amit Lóránt nehezményezett, hiszen edzőként neki kellett volna megtennie a gesztust. Valóban ez volt az ok? Olyan banálisnak tűnik. Az biztos, hogy kihagyta Tichyt a csapatból, így hiába vezette a Honvéd félidőben a bajnokságot, Lórántot elküldték. Mi történhetett?

A Lipovics Gyula néven Kőszegen született Lórántot gránitszilárdságú emberré formálták az évek. Már születésétől fogva meg volt jelölve, családi háttere miatt sem lehetett a rezsim kedvence. Apja rendőr volt a Horthy-korszakban, ő maga vallásos, fegyelmezett sportemberként nőtt fel, aki a katolikus elemi iskola után a kőszegi bencés gimnáziumba járt. Futballistaként igazi profi volt, nem ivott, nem cigarettázott, fókuszáltan készült a meccsekre, kőkemény, de nem durva, sportszerű játékos volt. Igazi profi volt a nem csupán amatőr, de félelmetes, egzisztenciális értelemben teljesen

kiszámíthatatlan futballkorszakban. Mintha kora Varga Zoltánjáról beszélnénk. Fiatalon internálták, s bár tudása, játéka miatt az Aranycsapat tagja lehetett, a világbajnokság után elvágták a karrierjét. Hatvankettőben megkapta a nagy esélyt, de akkor azt a Tichyt próbálhatta megfegyelmezni, aki nemcsak a szurkolók kedvence, hanem a klub dédelgetett klasszisa volt: éppen három gólt szerzett a chilei világbajnokságon. Az is biztos, hogy Lóránt sem lehetett könnyű ember. Később több német világklasszis is megszenvedte kérlelhetetlen stílusát. És közben beleszeretett a *„nála húsz évvel fiatalabb Zsófiába, akit a későbbiekben feleségül is vett, és elhatározták, hogy itt hagyják az országot".*[180]

Első felesége, a könyvben is megszólaltatott Ibolya és gyermekei itthon maradtak, és később már hiába akartak utánamenni. Természetesen nem adták meg az engedélyt. Borsi-Kálmán Béla kitűnő, *Kell egy csapat!* című művében idéz egy fontos, ezzel kapcsolatos jelentést:

„Jelentem, hogy Lóránt Gyula Bp. II. ker. Orgona utca 5. sz. alatti lakos disszidálási körülményeit ellenőriztem, melynek során az alábbiakat állapítottam meg: Lóránt Gyula [...] *volt élsportoló és edző. Nevezett azonos az 1954–55. évi válogatott tagjával. Az utóbbi években különböző egyesületekben mint edző dolgozott. 1963. december hónapban turistaútlevéllel külföldre távozott.*

Turistaútlevele 1964. október hónapban jár le, mely időpontig vissza szándékozik térni Magyarországra. Disszidálási szándéka nincs. Felesége Lóránt Gyuláné

/: [H.] *Ibolya* [...] *elmondása szerint Lóránt Gyula és az MLSZ jelenlegi vezetősége között személyi ellentétek vannak. Lóránt Gyula több esetben bírálta Baróti Lajost és több vezetőt, melynek következtében üldözésnek volt kitéve. Több esetben akart külföldre menni edzőnek, melyben mindig megakadályozták. Jelenlegi külföldi útjának az a célja, hogy turistaútlevele érvényességén belül féléves időtartamra labdarúgóedzői szerződést kössön külföldi csapattal és ennek során tudja bizonyítani képességeit.*

Az általa feleségének írt levelek szerint jelenleg Ausztriában akar szerződést kötni, ahol labdarúgóedzői képességeit bizonyítani tudná. Külföldi szerződéskötésének indokaként még anyagi érdekeltségére vetődött fel (sic!), mivel a szerződés megkötése esetén havi 35 000 Ft fizetést kapna. Miután disszidálás, illetve disszidálási szándék nem merült fel, így részletesebb adatok beszerzését mellőztem."[181]

Ez még megnyugtathatta az állambiztonságot. A következő iratrészlet már kevéssé volt derűlátó:

„Lóránt Gyula [...] *tisztviselő, a Sárospataki »Kossuth« Tsz. poharazójának üzletvezetője, nős, két gyermeke van, lakott XIII., Sallai Imre utca 25. szám alatt 1963. október 15-én turistaútlevelet engedélyeztünk részére Ausztriába, ahová* [Sz.] *Zsófiával utazott ki. Nevezett nem tért haza, útlevele 1964. október 15-én lejárt."*[182]

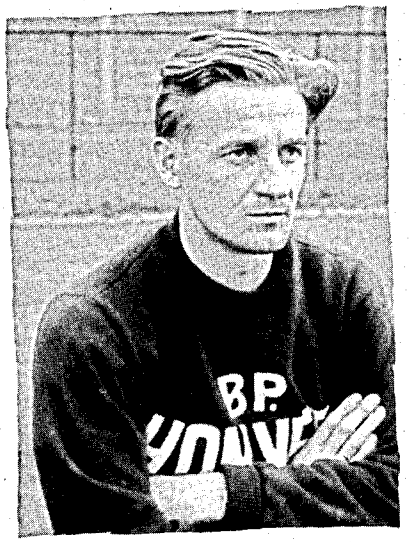

Lóránt Gyula. *(Fotó: MTI/MTVA, készítette: Szécsényi József)*

Lóránt Nyugat-Németországban egy amatőr csapatnál kezdte, aztán a Kaiserslauternhez került, majd megkezdődött egy különös körutazás. Volt, ahol sikeres volt, de a visszaemlékezések szerint több világklasszissal, kulcsjátékossal összerúgta a port. Például Otto Rehhagellel, aztán a kölni Wolfgang Overathtal is. A könyvben megszólaltatott sztárjátékosok közül a frankfurti Jürgen Grabowski nagyon szerette. Ő később azt mondta: *„Lóránt Gyula egyike volt a labdarúgás legnagyobb alakjainak".*[183]

Sejthető volt, hogy a Bayern Münchennél sem húzhatja sokáig. Ott Paul Breitner, a szélsőbaloldali futballcsillag szervezkedett elsősorban ellene. Ő az a futballista, aki arról vált

hírhedtté, hogy ha olyan kedve volt, akkor a kínai diktátor, Mao portréja előtt pózolt. Ezért akkoriban egyébként senki sem vette elő, más lett volna a helyzet, ha a kommunista gonosztevők helyett mondjuk a nácikat ünnepli... Persze nyilván nem a politikai nézeteltérések miatt kellett az edzőnek elmennie. Lóránt egyszerűen túl kemény, megközelíthetetlen volt, igazi „hajcsár" lehetett.

„A csapatait 120 percre készítette fel, a fiúk térden jártak, Lóránt pedig szivarral a szájában szidta őket. Elterjesztette a 4–2–4-et, vagyis a területvédelmet (amit aztán későbbi segítője, Csernai Pál fejlesztett tökélyre Pal-System néven a Bayernnél), rendkívüli figyelemmel kísérte a játékosok technikai-taktikai képzését. Inkább az ösztöneire, a magyar futballkultúrából hozott elemekre épített, mint a hírneves kölni futballfőiskolán szerzett diplomájára, amit az edzőlegenda, Hennes Weisweiler hathatós segítségével kaphatott meg nagy nehezen a német nyelvvel speciális viszonyt ápoló magyar" – írta róla cikkében L. Pap István.[184]

Hogyan is mondta Varga Zoltán önmagáról: valahogy mindig félúton. Ez a róla szóló könyv címe is. De nagyon fontosak azok a megjegyzések, amelyeket Karl-Heinz Heinemann, a legendás *Kicker* főszerkesztője írt Lórántról:

„Lóránt Gyula sosem volt diplomata. Csak a labdarúgás megszállottja, aki fanatikus módon dolgozott azért,

hogy edzőként is olyan magaslatokra jusson, amilyeneket játékoskorában egyszer már megjárt. Ezt megtagadta tőle a sors. Talán csak azért, mert gyűlölte a kompromisszumokat, gyakran rohant fejjel a falnak.

A Bundesliga nyolc klubjában hagyott maradandó nyomokat. És még ahonnét haraggal távozott, ott is nagy elismeréssel emlegetik szakértelmét. Lóránt Gyula kegyetlen volt másokhoz, de kegyetlen volt saját magához is. Különös, hogy ez az ember tudott elbűvölően kedves is lenni. Ám ha a labdarúgás valamilyen szakmai kérdésére fordult a szó, a nyájas csevegő pillanatok alatt acélkemény harcossá változott. Amilyen annak idején volt, játékoskorában, a pályán."[185]

Lóránt a német kaland közben megfordult Görögországban is, ahol 1976-ban megnyerte a bajnokságot a PAOK Szalonikivel. Öt évvel később ismét a görög csapatnál dolgozva kapott végzetes szívrohamot. A kispadon... Akkori játékosa, Salamon József így emlékezett a tragédiára pár évvel ezelőtt:

„Készültünk az év egyik legfontosabb meccsére, az Olympiakosz elleni rangadóra, és az edzőnk úgy, mint mindig, ezer fokon égett. Volt benne valami hihetetlen győzni akarás, maximalizmus. Görög játékostársaim folyton morogtak, hogy agyondolgoztatja őket. Futtatott bennünket, mint a lovakat, de bírtam a tempót. Elmondta a taktikai értekezleten a magáét, biztatott, fanatizált bennünket. Aztán kimentünk, elkezdődött a meccs, s egyszer csak

láttam, hogy a földön fekszik, és próbálják újraéleszteni. Hihetetlen, kitörölhetetlen pillanat volt. De mi játszottunk tovább, miközben az edzőnk az életéért küzdött."[186]

Ugyanarról a kettősségről beszélt, amelyet a német sportújságíró is megfogalmazott:

„A pályán kívül tündéri ember volt, de a futballban nem ismert kegyelmet. Mindig győzni akart. Amikor rosszul lett, s láttam, hogy fekszik a földön, megéreztem, hogy ez élete utolsó pillanata. Nem volt előjele a tragédiának... Félidőben az öltözőben a másodedző fogadott, s azt mondta: Gyulát mentő vitte kórházba, fohászkodjunk a Jóistenhez. Tudtuk, vagy inkább éreztük, hogy nincs remény. Győztünk, ám a lefújást követően azzal fogadtak bennünket az öltözőben, hogy meghalt az edzőnk."[187]

Lóránt Gyula mindössze 58 éves volt. Hamvait később hazahozták, már a szülővárosban, Kőszegen nyugszik. Megérdemelne egy hiteles, új életrajzi könyvet.

CSÁKI ELVTÁRS

Hat évvel a rendszerváltoztatás után, a '90-ben pillanatok alatt és mindenféle valódi szembenézés nélkül „demokratikussá" változó Magyar Újságírók Országos Szövetsége (MÚOSZ) szokása szerint több tagot felköszöntött. Én az elmúlt években is mindig szívesen olvasgattam az efféle szövegeket, tudósításokat, beszámolókat, hogy az adott évben vajon hány kommunista újságírót, nagyon gyakran egykori ügynök-tollforgatót ünnepelnek. Kilencvenhatban éppen Csáki Sándort köszöntötték:

„1996. január 8-án 70 éves, 1947-től MÚOSZ-tag. A MÚOSZ Állam és Társadalom Szakosztályának elnöke volt. Újságírói szakterülete: a belpolitika. Újságírói pályakezdése: 1947-ben, a Szabad Újpest *című lapnál volt. Hét évig a Belügyminisztérium Sajtóosztályának vezetője volt."*[188]

A valamikor még igen híres-hírhedt Csáki elvtársat pár évvel korábban, 1989-ben a *Magyar Hírlap* interjúvolta meg, már a változó időkre hangolódva. A sportvezető akkor így anekdotázott:

„1946-ban a Szabad Újpest *című újsághoz kerültem gyakornokként. Nagyon szerettem a sportot, így aztán senki sem lepődött meg azon, hogy egy évvel később kineveztek Újpest első sportfelügyelőjévé. 1948-ban már az UTE főtitkára voltam.* [...] *Én sem számítottam rá, egyik napról a másikra történt. Egyszer csak behívatott magához Gerő Ernő, és azt mondta: Csáki elvtárs, te leszel az UTE elnöke, holnap meg fognak választani. De, Gerő elvtárs, mondtam, én nem értek a sporthoz. Nem nyitok vitát, mondta Gerő, te leszel az elnök és kész. Éppen ott volt nála Dinnyés* [Lajos kisgazda politikus, később a rendszer ismert kollaboránsa és társutasa] *és Földes* [László] *is, mindketten bólogattak, így aztán nem volt értelme tovább magyaráznom.*

Egyébként Gerő nagyon rendes ember volt, csak úgy nyomta a pénzt a klubba. Elég volt annyit mondani, hogy Gerő elvtárs, szeretnénk, ha... – máris adott egy kalap pénzt. 1948-ban például egyszerre kétmilliót kaptunk. Az nem volt ám semmi akkoriban ... Mondom, rendes ember volt.

[...] *Hogy a politikában mit csinált, az egy másik dolog, a sportba nyomta a pénzt, az biztos. Egy ideig ő volt az UTE társadalmi elnöke, ha jól emlékszem 1950-ig. Nekem tovább kellett maradnom. 1950-ben, amikor az UTE egyesült a Budapesti Rendőregyesülettel, akkor is azt akarták, hogy én legyek az elnök, pedig komolyan mondom, mentem volna vissza az újsághoz."*[189]

Gerő, a rendes ember. Balra. *(Fotó: Fortepan, ad.: Rádió és Televízió Újság)*

A „rendes ember" Gerőt tehát ő követte az Újpest élén. Bár Pilhál György sportújságíró az akkor napvilágra került „Szűcs-ügyről" is megkérdezte Csákit, erről nem szívesen beszélt.

„Ebbe most ne menjünk bele, ennek az ügynek még úgyis lesz folytatása, ugyanis beperelem a cikk szerzőjét. Nem én juttattam kötélre Szűcsöt, sőt, ha lehetett volna, segítek neki."[190]

Az egyszerre dühösnek és segítőkésznek tűnő Csáki Sándor teljes pályafutása ma sem közismert, kimondottan rejtélyes. A *Népsport*ban még 1985-ben ezt írták a kezdetekről:

„Csáki Sándor a Szabad Újpest *című lapnál újságíró, majd a város sportfelügyelője, s ha egy kis ideje van, futballozik, asztaliteniszezik és meccsekre jár. Az illetékesek hamar felfedezik sportszeretetét, s egy nap új munkaterületet ajánlanak fel neki.* [...] *Az UTE új vezetőségének a feladata, hogy tovább szervezze és irányítsa a sportéletet, az építkezést. Az 1948. évi UTE-közgyűlés után, már Gerő Ernő miniszter az egyesület elnöke, Földes László az ügyvezető elnök és Csáki Sándor új beosztása, az UTE sportirodájának vezetője."*[191]

Ismerjük jól a korszakot, nyilván csupán „sportszeretete" miatt lett a kommunista káderek bizalmi embere. Csáki akkor emelkedett feljebb, amikor az Újpest 1950-ben a rendőrséghez került.

„Egyesült Izzó kultúrterme, 1950 márciusa... Közgyűlés amelyen részt vesz és hozzászól Kádár János belügyminiszter is. A lényeg: az UTE és a BRE [Budapesti Rendőr Egyesület] *fúziója. Az új név: Budapesti Dózsa. Főtitkár: Ember József. Főtitkárhelyettes: Csáki Sándor"* – olvashatjuk.[192]

És jönnek az új igazolások.

„A labdarúgók közül például az FTC-ben a válogatott kapus Henni Géza és a gólkirály Deák Ferenc, de Gyarmati vízilabdázótól Bene III ökölvívóig sokan lila-fehér mezt

öltöttek – sorolta '85-ben Csáki büszkén. – *Ugyanekkor felhívtuk a figyelmet az utánpótlás fokozott nevelésére is."*[193]

„Sokan jelentkeztek más egyesületekből azzal, hogy nálunk kívánják folytatni sportpályafutásukat" – tódította Deákékkal kapcsolatban ebben az interjúban. A valóságban inkább Csákiék szóltak. A börtönnel fenyegetett Deákról már volt szó. Vajon milyen lehetett egy ilyen átigazolási tárgyalás? Ijesztő. A Csáki által büszkén emlegetett vízilabdaklasszis, Gyarmati Dezső – aki a Csepeltől érkezett – egy beszélgetésben azt elevenítette fel, hogyan próbálták – szerinte – Csákiék beszervezni. Őt is egy csempészési ügy kapcsán vették elő:

„Valószínű, hogy a rendszer ily módon akart fizetni a sikereinkért, amelyből politikai tőkét kovácsolhatott. Hoci-nesze. Tiltották, de tűrték. Egy bizonyos határig. És oly módon, hogy sose lehessünk túl nyugodtak, mindig érezzük fejünk felett a hatalom Damoklész kardját. És, ha nagyon elszemtelenedtünk, vagy bejelentés érkezett, vagy valamelyikünkre ezért, vagy azért rá kellett ijeszteni, akkor bizony odacsaptak.

[...] *Most egy krimi következik, ha úgy tetszik, újabb történelmi lecke a századvég fiataljai számára. Egy alkalommal sikerült egy nagyobb tétel órát hazánk földjére menekítenem. Lehetett tán száz darab is, Marvin, Cornavin vegyesen, már nem emlékszem pontosan. Volt egy ismerősöm, jóvágású, intelligens ember, megbízható.*

Ő rendelt, én, ha tudtam, hoztam, ő pontosan fizetett, minden a lehető legsimábban ment, egy darabig.

Másnap reggel kapom a hírt, menjek be azonnal a belügyminisztérium nyomozati osztályára, így hívták akkoriban a főkapitányságot, de az ilyen idézés nem jelentett jót. Sőt. Időben jelentkeztem, ott ül Tóbiás őrnagy, a főkapitány helyettese [Tóbiás Sándor vasesztergályos, később a BM magas rangú tisztje, végül a hírszerzés – III/I. embere[194]] *és Csáki Sándor, a Dózsa elnöke* [Gyarmati talán nem tudta, de utóbbi is BM-es volt]. *Szívélyesen fogadnak, foglalj helyet, hogy vagy, mi újság, aztán Tóbiás a tárgyra tér, még mindig kellemes hangnemben."*[195]

Aztán rátértek a jó zsaru, rossz zsaru játszmára. Az emlékezés szerint Tóbiás elvtárs keménykedett. Majd a beszélgetés egyik pontján megtörtént a szembesítés, behozták az „üzlettársat", Gyarmati ekkor sem tört meg,

„Tóbiás erre végleg begorombult. Falhoz vágta a tintásüveget és ordítani kezdett, hogy vannak más módszerek is, majd ad ő az ilyen rohadt csempészeknek... Aztán elengedtek, de ügy nem lett az esetből. Az ismerősömmel többé nem találkoztam. Egyszer ugyan láttam, messziről, nem haragudtam rá. Inkább sajnáltam. Nemsokára kiderült, hogy jó ösztönnel kezeltem ezt az ügyet."[196]

Hogyan került a Ferencváros klasszis kapusa, Henni Géza az Újpesthez? Csáki az ő megszerzésére is határozottan büszke volt. A Fradi-legenda Rudas Ferenc szerint ebben az ügyben is a bevett módszert alkalmazták:

„A szétszedésről [a Ferencvároséról] *nekem sokakkal ellentétben merőben más véleményem van, nem szabad felülni a mendemondáknak. Henni Gézának például minden oka megvolt arra, hogy fejet hajtson, amikor a Belügyminisztérium megkereste ajánlatával. A bátyja politikai okokból börtönben ült, ezzel tudták őt zsarolni. Elmesélte nekem, hogy valamelyik főrendőr kerek perec közölte vele: vagy aláírja az átigazolási lapot, vagy a testvére a sitten rohad meg. Nehogy azt higgye, hogy a többiek dalolva, boldogan hagyták el a Ferencvárost."*[197]

Rudas elmesélte, hogy még a súlyos sérülése előtt, 1949 végén őt is behívta Csáki elvtárs.

„Néhány mondat után arra ösztökélt, hogy menjek át Újpestre. Örömmel fogadnának engem a Dózsában. Röviden lezártam a beszélgetést a következő szavakkal: »Sanyikám, ismersz engem, tudnod kell, hogy rajtam az Üllői úti klub mezén kívül soha nem lesz más egyesületé.«"[198]

Ő a Ferencvárosban maradt, majd a korszak hírhedt politikusával, a szocdemek közé beépült kriptokommunistával, „Buci Gyurival" [*„Nem a zsemle kicsi, elvtársak, hanem a pofátok*

nagy" – szólt a bonmot-ja az egykori péklegénynek], azaz Marosán Györggyel voltak összeütközései. Utóbbi nemigen szívelte Rudast. *„Marosán engem ebben az időszakban a vendéglőm miatt csak úgy hívott a hátam mögött: »Fradista, kapitalista, fasiszta.«"*[199]

Aztán fordultak az idők: Rákosiék árulóvadászatában végül Marosánnak is jutott egy mellékszerep, ekkor börtönbe került, és csak '56 tavaszán szabadult.

„Magányosan bóklászott a Szent István körúton – folytatta Rudas. – *Csodák csodájára épp belebotlottam. Üdvözöltem, de nem hagytam ki a ziccert: »Gyuri úr!*

Rudas Ferenc a mexikói túrán. *(Fotó: Fortepan, ad.: Szabó József)*

Ide figyeljen, én magát okos palinak tartottam és bevallom, még csodáltam is. Lenyűgöző volt a beszédkészsége, amikor egy-egy válogatott meccs előtt bejött az öltözőbe, valósággal tűzbe-lázba hozta a csapatot. A harci kedvtől úgy éreztük, még a láncainkat is széttépjük, mert tényleg képes volt lelkesíteni. Nem lett volna egyszerűbb a Bozsikot és a Puskást áthozni a Fradiba, és akkor hívhatták volna Vörös Csillagnak, vagy Bolsi Barátságnak, egész biztos a közönség ott állt volna a csapat mellett. Ehelyett maguk szétszedték a Ferencvárost, és rögtön szereztek minimum egymillió ellenséget.« Marosán rám nézett, elmerengve mindössze ennyit válaszolt: »Igaza van, Feri, na látja, ezt is elbasztuk.«"[200]

El.

A FELÁLDOZHATÓ...

Szűcs Sándort, az Újpest és a válogatott klasszisát kiválasztották. Nem az Aranycsapat kezdőjébe, hanem arra, hogy áldozat legyen, és az ő tragédiájával, illetve meggyilkolásával üzenjenek a többieknek. Az évszám 1951. Kubala Lászlóék már emigráltak, Lóránték szökését megakadályozták. Mégis úgy érezte a diktatúra, hogy szükség van egy ismert áldozati bárányra. Demonstrálni kellett a kegyetlenséget, a kérlelhetetlenséget. Szűcs sokszoros válogatott, családos ember volt. Sokáig mintaéletet élt, majd beleszeretett a korszak népszerű énekesnőjébe, Kovács Erzsibe. Ez ellentmondott a persze csak szavakban létező kommunista erkölcsnek. A fejére is olvasták.

> *„Hamar kitudódott a vad kapcsolat, és Csáki Sándor, a Bp. Dózsa elnöke ilyesmiben nem ismert tréfát: közölte a belügyminisztériumi csapat védőjével, hogy azonnal vessen véget tiltott viszonyának. Azzal fenyegette meg, hogy ellenkező esetben az énekesnőt internálják, őt meg olyan táborba zárják, ahonnan ki sem teheti a lábát".*[201]

Mai tudásunk szerint Szűcsék eleinte talán nem is akarták feltétlenül elhagyni az országot, egyszerűen elfogyott körülöttük a levegő. Nyomást gyakoroltak, zaklatták őket.

A szovjet pszichiátriai börtönökben vizes pólyával (is) kínozták az áldozatokat. Az miközben száradt, egyre szorosabbá vált. Volt, akit benne felejtettek, így meghalt.[202] Valahogy így kell elképzelnünk ezt is. Lépésről lépésre szorítottak a falhoz, míg végül nem maradt tér.

A futballista ügyében az ÁVH előállt egy tervvel, megbízták az egyik ügynöküket, egészen pontosan egy Kovács József nevű embert azzal, vegye rá Szűcsöt a disszidálásra. *„Kovács Erzsit és Szűcsöt egy zenész kolléga mutatta be az ügynöknek 1951 februárjában az EMKE kávéházban"* – írta a találkozójukról Vörös Csaba.[203] Szóval megint az EMKE. Kovácsnak volt még egy fontos feladata: meg kellett győznie Szűcsöt arról, hogy vigye magával a szolgálati fegyverét az útra. Ezzel aláírta a halálos ítéletét. Hiszen Szűcs is rendőrtiszt volt. Papíron. A róla készült jelentésben így fogalmaztak:

> *„Ő nem igazi rendőr, őt mint sportolót anélkül, hogy megkérdezték volna áttették a Dózsa sportegyesületbe és ezzel együtt rendőrré vált. Őt nem érdekli az egész rendőrség, mert szívből utálja ezt az egész rendszert, ő akkor is ki fog innen menni, ha három ember életébe kerül is, mert ha most nem segít rajta, akkor fog disszidálni, amikor a válogatott csapattal kimegy Ausztriába."*[204]

Kovács Erzsi később így emlékezett a behálózásra:

> *„Ekkoriban kaptam szerződést az EMKE kávéházba. Régi patinájából akkor még nem háborították ki...*

Mindenesetre jelentett némi rangot nekem, hogy ott énekelhettem. Az egyik este megláttam a dobogóról Sanyit – az egyik asztalnál ült. Szünetben beszélgettünk... Sanyi maga elé húzott, vállamra tette a kezét... és megszólalt halkan, nehogy bárki is meghallja. – Nézd, Erzsi, csak egy megoldás van, hogy megszabaduljunk a zaklatásoktól és elkerüljük az internálást, ha elmegyünk külföldre. Kérdőn néztem rá. Folytatta: – Van egy jó ajánlatom a milánói futballcsapathoz. Ha kimegyünk, nem fogunk éhen halni.

[...] *Nem sokkal később egy bizalmas barátunknak megemlítettük a szándékunkat. Mivel az illető zenészkollégám is volt – úgy éreztük, nyugodtan beszélhetünk*

Kovács Erzsi, amikor már újra énekelhetett. 1964.
(Fotó: Fortepan, ad.: Nagy Gyula)

előtte. Titokban számítottunk arra, hogy ad valami jó tanácsot. Adott is. Sőt. Hittünk neki, bíztunk benne – nagy ismeretsége volt az éjszakában, reményünk egyetlen forrása lett. Nem csalódtunk. Leültünk megtárgyalni a teendőket. A kollégánk elmondta, hogy ismer egy férfit, aki sokakat átvitt már Nyugatra. [...] *Két-három nap múlva az EMKE kávéház egyik asztalánál ültünk mindhárman. Az illető Kovács József néven mutatkozott be. Nagydarab, szép szál ember volt, harmincéves ha lehetett, és erős Vas megyei tájszólással beszélt. Elmesélte, hogy Horthy Miklós testőre volt. Természetesen elhittük, és azt is, hogy ellensége a fennálló rendszernek."*[205]

Az ÁVH kidolgozta a pontos menetrendet, az Ausztriába, illetve a halálba tartó utat, a határ előtt fegyveresek várták a „disszidenseket", letartóztatták őket. Kovács Erzsit – a túlélőt, aki később könyvet is írt a tragédiájukról – meztelenre vetkőztették (másról nem beszélt, nem írt, de sajnos igen jól ismerjük az erőszakszervezet módszereit), majd bevitték hozzá azt a hamisított levelet, amelyet elvileg Szűcs írt. *„Mondjál el mindent, én is elmondtam mindent"* – olvashatta. Így is tett. Az írás hamisítvány volt. Az énekesnőt végül börtönre ítélték, Szűcsöt pedig kivégezték.

Az anekdota szerint Puskásék megpróbáltak egykori játékostársukon segíteni, bementek Farkas Mihályhoz, de – szól az egyik változat – már későn. Legalább Szűcs szerelme életben maradt. Kovács Erzsi végül 1954-ben szabadult, addigra volt férje már elhagyta. A rezsim ekkor „nagylelkűnek"

bizonyult, a kikészített művész újra lehetőséget kapott, az énekes Németh Lehellel járta az országot, a *Régi óra halkan jár* című daluk kimondottan nagy siker volt. *„Az óra végre már megáll, pár a párra rátalál. Egy édes csók csattan, s a fiú felpattan: Feleségül veszlek téged már"* – szól a sláger. Vajon hányszor jutott közben Szűcs Sándor az eszébe?

Aztán megint fordult a kocka, valaki megirigyelhette Kovács sikereit, mert a hatvanas években ismét bezárultak az ajtók: több mint tíz évig külföldön kellett vendéglátóznia. Persze ez volt a rezsim lényege: bárkire lecsaphattak (megtörtént ez a futballistákkal is, elég Kocsis Lajos példájára gondolni), hamar átkerülhetett a tűrtből a tiltott kategóriába. Kovács *Rejtély* című önéletrajza csak 1990-ben jelenhetett meg, s ha minden igaz, akkor is torzón. Az átalakuló sajtóban komoly botrányt keltett, hogy a könyvet állítólag meghúzták. Kovács Erzsi szerint pont az a fejezet tűnt el, amely a főkolompossal foglalkozott. A furcsa üggyel még a tévében, a *Napzárt*ában is foglalkoztak:

> *„A vitaasztal körül ott ült a szerző, a kiadásért felelős Nosztalgia Kft. vezetői, a korrektor, a lektor, a Somogy Megyei Nyomdaipari Vállalat kaposvári üzemének vezetői, a reklámszöveg megbízott szerzője. Hívtak még a beszélgetésre egy volt dózsás vezetőt is, bizonyos Csáki Sándort, aki részese volt – így, vagy úgy – az énekesnő és a focista szomorú sorsának, ő nem ment el, még nem nyilatkozik, csak ennyit üzent."*[206]

A *Ring* magazinban a fáradhatatlan antikommunista, a számos bűnöst már akkor leleplező – és sajnos sokszor pontatlan, így többször sikeresen beperelt –, pár év múlva szívrohamban elhunyt Kubinyi Ferenc írt az ügyről:

> *„A táncdalénekesnő életrásában megemlített egy nevet, ki okozója lehetett Szűcs Sándor kivégzésének. Ámde a leleplező fejezet hiányzott a megjelent kötetből. A kézirat ezen oldalait a kiadóban valaki ellopta, majd visszacsempészte a nyomdából visszaküldött kézirat lapjai közé. A* Napzárta *kerekasztalánál a lopás felelőseit igyekeztek felderíteni. Természetesen sikertelenül.*
>
> *A lopást a camorra indikálta, más kérdés az, hogy ki hajtotta végre. A kézirat két oldala veszélyes lett volna a titkos szervezetre. Alátámasztja ezt a hipotézist az a tény, hogy Kovács Erzsit ismeretlen telefonálók fenyegetéssel arra akarták rábírni, hogy mondjon le könyvének kiadásáról. A* Napzárta *műsorvezetője a vitában csupán tájékozatlanul tapogatódzott."*[207]

A *Képes 7* még a megjelenés idején publikált Kovács Erzsi könyvéből. A cikk végén azt ígérték, hogy a 21. számban folytatják, ehelyett a következő szöveg jelent meg:

> *„Egy másik részletet akartunk közölni Kovács Erzsinek, a nagyszerű táncdal-énekesnőnek a visszaemlékezéseiből. Csakhogy... Csakhogy a könyvből hiányzik két nagyon*

fontos rész, s valahogy nem azok, amik a hangképzés nehézségeivel vagy a pályatársakkal foglalkoznak. A Képes 7 *olvasóinak joguk van tudni a teljes igazságot...".*[208]

„Ami hiányzik – mondja Kovács Erzsi –, *a könyv leglényegesebb fejezeteihez tartozik, azokhoz, amikért az egészet megírtam. Nem azért írtam, mert szerepelni akartam, azt szándékoztam őszintén elmondani, hogy milyen szörnyűségek történhettek az ötvenes években, ahhoz akartam én is hozzájárulni, hogy ilyenek ne történhessenek meg újra. S azt akartam, hogy ami Szűcs Sándor futballistával és velem esett meg – őt kivégezték, engem évekre börtönbe zártak egy közös disszidálási kísérlet miatt –, a valóságnak megfelelően legyen végre elmondva, mert sokan elferdítették a ténylegesen történteket.*

Ez nem egy énekesnő töretlen karrierjének a históriája, ez egy szomorú könyv. Vádolok benne két embert, Kovács Józsefet, a provokátort, aki hitegetett bennünket, aztán lebuktatott, és a Dózsa akkori vezetőjét, aki miatt tulajdonképp a disszidálást választottuk, megfenyegette Sanyit, ha nem szakítja meg velem a kapcsolatot, akkor engem internálnak. E fenyegetéstől kezdve zaklattak a nyomozók – és én nem hiszem, bár ő tagadja, hogy ne tudta volna, az ÁHV beszállt az ügybe. Figyelmeztetnie kellett volna bennünket és ezt elmulasztotta. [...] *Ez is hiányzik, de a két fejezet hiányzik a legfájóbban. Úgy érzem, nem értem el a célomat."*[209]

Mi lehetett Csáki szerepe? Egyáltalán ÁVH-s volt, vagy sem? Vörös Csaba felhívta a figyelmem egy érdekes jelentésre. Az iratban azokkal a futballistákkal foglalkoznak, akiket ötvenhat után sikerült rávenni a hazatérésre. Hegyeshalomnál végül hat játékos is megjelent a határsávnál, és a besúgó – fedőneve: „Kajlik Sándor" – szerint akkor már *„több újságíró, barátok, ismerős"* ott várakozott.

„A »mi« a hivatalos küldötteket jelentette, »Kajlikot«, Budai I Lászlót és egy főhadnagyot – tette hozzá Vörös Csaba. – *A hat játékos: Bozsik József, Bányai Nándor, Rákóczi László, Budai László, Faragó Lajos és Töröcsik István voltak. Őket az a Csáki Sándor Újpesti Dózsa elnök kísérte, aki a forradalom leverése után a Hazatelepítési Bizottságnak dolgozott, »amelynek tagjait a BM Politikai Nyomozó Főosztály kémelhárító, hírszerző és belsőreakció-elhárító osztálya, valamint a BM Útlevél Osztálya delegálta.«"*[210]

Csáki alakja egy '57-es *Népsport*-cikkben is feltűnt, akkor két legendás pólóst hozott haza.

„Útközben a határ felé menet azon tanakodtunk Pista bácsival, az OTSB közkedvelt gépkocsivezetőjével, aki Melbourne-ben vált el a vízilabdázóktól, hogy vajon mit is fognak mondani a fiúk, milyen lesz a viszontlátás. Csendes, kihalt a hegyeshalmi határállomás. A várakozás

hosszúnak tűnő kínos percei múlnak-múlnak, amikor végre az Ausztria felől jövő autóbusz megtöri a csendet. Megérkeztek... Egy autóbuszt megtöltő magyar és köztük Kárpáti [György] *és Jeney* [László]. *Elsőnek a hazatelepítési kormánybiztos, Csáki Sándor száll ki az autóbuszból, mögötte feltűnik Kárpáti mosolygós arca."*[211]

Hazatelepítési kormánybiztos. Csáki elvtárs kulcsfigura volt és az is maradt. Világos, hogy miért is vádolta éppen őt Kovács Erzsi, nehéz elképzelni, hogy ne lett volna benne ebben az ügyben. De akad még érdekes kérdés: vajon mi lehetett Sebes Gusztáv szerepe? Vitézy László fekete-fehér tévéfilmjében, *Az énekesnő*ben Szűcs Sándort „Nagy Vincének" hívják (ma sem értem, hogy miért), de mások a saját nevükön szerepelnek, és a szövetségi kapitány is felbukkan.

A film elején egy bizonyos „Bárány" elvtárs (Péter Gábor?) tart eligazítást Sebes Gusztávnak és Csáki Sándornak. Elmondja nekik, hogy valahogy itthon kell tartaniuk a magas fizetéssel csábított futballistákat. *„Olyat kell tennünk, ami sorsdöntő, és olyat kell tennünk, amiről soha nem derülhet ki, hogy mi tettünk"* – mondja, majd kér: *„Sebes elvtárs, írjon egy listát azokról, akik kellenek a válogatottba. Minden posztra kettőt."*

Az edző azt válaszolja, hogy nem kettő-kettő, hanem három-három játékossal kell számolnia, hiszen bármikor megsérülhet valaki. Aztán mond egy példát: a középhátvédeknél Lóránt, Börzsei [János, a valóságban is Lóránt „tartalékja"] és „Nagy Vince" az ő sorrendje. *„Nagy Vince a harmadik?"* – kérdez vissza ekkor a nagyfőnök. Aztán még mindig róla

beszélve kifejti, hogy példát kell statuálni. Csáki elvtárs megígéri, hogy segít. „Bárány" ekkor már kimondja, hogy Nagy Vincét korábban is megfigyelték, és kiválasztották. A kérdés csak az, hogy nélkülözhető-e?

A szörnyű, hogy valóban ez volt a kérdés.

[fent] Kádár János belügyminiszter a Dózsa öltözőjében, balra Szűcs, jobbra Nagymarosi. *[lent]* Meglátni és megszeretni egy pillanat műve volt – mesélte később Kovács Erzsi, Szűcs Sándor pedig nem kért kegyelmet, vállalta a tragikus véget. *(Forrás: Csillag Péter: Egy tragédia utózöngéi, Nemzeti Sport, 2021. 2. 1.)*

Jellemző, hogy a sok titkot ismerő Csáki elvtárs végig, minden időben fontos állásban dolgozhatott. A hetvenes évek végén már az MLSZ Menedzseriródájának a vezetőjeként vált (ismét) ismertté. Amíg ötvenhétben hazahozta, ekkor már kiengedte a megjelölt futballistákat. Persze: hiszen az összeomlófélben lévő államnak kellett a nyugati valuta.

A történet ismert: zömmel az idősebb játékosok mehettek ki, és ők sem oda, ahová szerették volna, hanem azokba a klubokba, amelyekkel Csákiék megegyeztek.

> *„A hivatalos fordulatot a magyar futballban a külföldi profi szerződések terén az első legális fecske, Bálint László 1979-es belgiumi, bruggei szerződése jelentette. Megfelelő életkortól és a válogatottság számától függően ekkor már zöld utat kaphatott a magyar elit, de mert 30 felett már nem kapkodtak az egykori csillagokért, jó ötletnek bizonyult az akkoriban Eb-ezüstig jutó, feltörekvő Belgium. Nemcsak életkorhoz és válogatottsághoz kötötték az akkor még igen keresett magyar játékosok külföldi szerződésének lehetőségét. További, különös feltételeket is szabott az a monopolhelyzetben lévő furcsa képződmény, amelyet MLSZ Menedzserirodának hívtak, és jószerével egyetlen ember kénye-kedve szerint adott vagy nem adott engedélyt, de sosem lehetett szó »végleges eladásról«, és a külföldön kapott »valuta« egy részét le kellett adni. És nem csak a tíz százalékot, amennyi manapság az általánosnak mondható ügynöki jutalék. A mennyországot jelentő külföldi szerződések korlátlan ura egy régi kommunista rendőrtiszt, Csáki Sándor volt."*[212]

Megbízatását az MLSZ akkori elnökének, Szepesi Györgynek köszönhette.

> *„Csáki Sándor is bizalmi ember volt, Buda István tanácsadója s nekem is évtizedes barátom* – mondta róla később Szepesi Végh Antal egyik botránykönyve szerint. – *Tisztakezűnek tartottam, sporthoz értőnek, ezért is támogattam azt az elképzelést, hogy ő legyen az ún. menedzseriroda vezetője. Nemzetközileg is »menedzseltem«, javaslatomra – tekintélyem latba vetésével – az UEFA-ban és az INTERTOTO-ban bizottsági tagságot kapott. Ez is bizonyítja, támaszkodni akartam rá minden területen. S ami még fontos: azt tapasztaltam, szívesen segít a bajbajutottakon."*[213]

Itt cseng a fülemben az utolsó sor. A segítőkész Csáki. Szepesi a könyvben elmondta, hogy csalódott a kádári menedzserben, s persze mások is. A '86-os bukás után ő lett az egyik felelős, a sajtóban – persze csak finoman – már kritizálták is:

> *„Személye kulcsfigura volt labdarúgóink külföldi szerződéseinek intézésében, a közvélemény körében elterjedt: ő az, akire Mezey György kapitány utalt abban a nyilatkozatában, amelyben kifejtette: akadt olyan felelős vezető, aki a Nyilasival kapcsolatos huzavona során nem a magyaroknak, hanem az osztrákoknak dolgozott"* – írták róla.[214]

Ebbe a leszereplésbe – úgy fest – már ő is belebukott. A vébé után, 1987-ben már így beszélt az új időkről Páncsics Miklós, az MLSZ akkori főtitkára:

> *„Ez a menedzseriroda volt is, meg nem is. Kétségtelen, hogy létezett egy ilyen helyiség, iroda tehát volt. A döntés viszont egyszemélyi volt, Csáki Sándor hatásköre, míg az adminisztrációt a személyzeti osztály intézte."* Páncsics szerint világosan látszott a javulás: *„Egyértelműbbé váltak a feltételek, ellenőrizhetőek lettek a játékosokért kifizetett összegek, és pozitívumnak tartom azt is, hogy emelkedett a magyar labdarúgók ára."*[215]

Úgy fest, ezt már az addig érinthetetlennek tűnő, a legsötétebb ügyeket is jól ismerő Csáki sem úszhatta meg. Ágyban, jómódú állampolgárként halhatott meg.

VÁNDORHÉJÁK

Több mint negyven éve már, hogy kiesett – kiugrott?, kilökték?, ahogyan a könyv elején, továbbra is bizonytalanok vagyunk – egy barcelonai kórház ablakán a valaha volt egyik legnagyszerűbb magyar csatár, Kocsis Sándor. Halála még ma is rejtélyes. Övé volt az egyik legtragikusabb sors. Bár egyszer már súlyos betegen hazalátogatott – gyógykezelésre –, végül idegen földön halt meg. Számára tényleg az maradt Spanyolország. Az imádott „Kocka" 1979-ben hunyt el. A rezsim látványos megbocsátása, Puskás Ferenc hazajövetele csak két évvel később, 1981-ben történhetett meg. Ez még jórészt a(z el)hallgatás ideje volt. A tragédiáról – hiszen az akkori szóhasználatot tekintve Kocsis továbbra is disszidensnek számított – alig-alig számolt be a kádári sajtó.

Az újságok – az MTI tudósítása alapján – július 24-én közölték a hírt:

> *„Kocsis Sándor meghalt. Az APP hétfőn reggel Barcelonából jelentette, hogy Kocsis Sándor, az egykori magyar labdarúgó válogatott játékos 50 éves korában meghalt. A hír szerint Kocsist – aki évek óta betegeskedett – az utóbbi napokban a katalán főváros egyik klinikáján kezelték, s az épület negyedik emeletéről leugrott.* [...] *Kocsis*

1956 óta élt Spanyolországban, egy ideig játszott a Barcelona csapatában, aztán végleg visszavonult az aktív szerepléstől."[216]

Milyen óvatos megfogalmazás: ötvenhat óta kint élt Spanyolországban. Odavitte a szél? Persze tényszerűen sem igaz. Puskásékkal együtt Kocsis sem tért haza a Honvéd dél-amerikai túrájáról, de a Barcelona előtt Svájcban, a Young Fellows Zürichben is játszott. A rövid híradáshoz egy publicisztikát is csatoltak, ennek szerzője Vándor Kálmán, a rendszer különösen megbízható újságírója volt, akit csak *„párton kívüli bolseviknek"* neveztek egy őt méltató, már 2012-es *Népszabadság*-cikkben.[217] Természetesen pozitív értelemben – az ilyen jelzőkkel még a kétezertízes években sem volt különösebb probléma a később beszüntetett lapban. Magára a „párton kívüliségre" pedig utólag sok egykori rendszerhű újságíró, riporter külön büszke volt, Vitray is ezt emlegette, mint függetlensége bizonyítékát. Igaz, ő még véletlenül sem mondta volna magáról, hogy bolsevik.

„A budapesti kórház betegszobájában négyen voltak, de mindenki az ablak melletti ágyon fekvő, időnként teljes letargiába zuhanó emberrel törődött – írta Vándor. – *Egyrészt azért, mert nála valamennyi betegtárs egészségesebb volt, másrészt őszinte hálát, ma már talán megfakult tiszteletet éreztek a sokat szenvedő, teljesen letört, egykori olimpiai bajnok iránt. Kocsis Sándor súlyos betegen jött haza gyógykezelésre. Szobatársai lesték a gondolatát, az*

ápolónők végtelen türelemmel teljesítették minden kérését, a kórház dolgozói pedig presztízskérdésnek tekintették, hogy a Spanyolországból teljesen leromlott állapotban hazaérkezett, koránál sokkal öregebbnek kinéző, egykori válogatott labdarúgót meggyógyítják. S a fáradozás eredményei napról napra szemmel láthatóan mutatkoztak.

Csakhogy Kocsis, »Kocka« lelkét nem tudták meggyógyítani. Az elutazása előtti napokban, amikor meglátogattam és az orvosok már kedvező zárójelentést nyertek, ő teljesen letörten beszélt... »Utoljára találkoztunk, én úgysem élek soká... Majd meglátod... Érzem, hogy elfogyott az erőm, nem bírom tovább. Jobb lenne itthon meghalni...«.

Vigasztaltam, hivatkoztam az orvosok véleményére, javuló állapotára. Sőt, biztattam, ha úgy érzi, hogy itthon nyugodtabban élhetne, nem terhelné feleslegesen a barcelonai élethalálharc az anyagi fennmaradásért, maradjon, semmi akadálya.

»Nem... Most már késő! Akkor kellett volna hazajönnöm, amikor a többiek. Ma már tudom... Hiába volt a sok pénz, a taps, nekem soha nem okozott örömet az, hogy másoknak rúgtam a gólt... Tévedtem és fizetek érte!«".[218]

Ki tudja, mi történt valójában? A cikk szerint kivételes bánásmódban részesül a magyarországi kórházban, majd megvallja, hogy kár volt elmenni. Tulajdonképpen minden tragédiát (így a *„barcelonai élethalálharcot"* is) megérdemelte azért, mert elhagyta rablláncra fűzött hazáját. *„Tévedtem és fizetek*

érte!" – emlékszik igen pontosan Vándor az állítólagos „utolsó szavaira", és ez a szöveg azért igencsak beleillett a korszak propagandájába. Valósághű az emlékezés, vagy esetleg Vándor a munkaadóinak megfelelve kiszínezte kicsit a jelenetet? Még arra sem tudunk biztosan válaszolni, hogy valóban öngyilkosság történt-e. Bár a *Népszava* által közölt hír és a hozzáfűzött fejtegetés szerint feltétlenül, Kocsis felesége szerint baleset volt:

> *„Sanyihoz készültem be a Quiron klinikára, de eszpresszónkból, a sok vendég miatt, késve indulhattam. Férjem mindennap nagyon várt. Elmondták, délutánonként az ablaknál állt, leste, mikor érkezem. Amióta levágták lábfejét, bizonytalanul járt és állt. Kihajolt, hogy jövök-e már, kibillent, s így következett be a tragédia."*[219]

Ezt semmi esetre sem könnyű elképzelnünk. Az is érthető, ha egy-egy család nehezen fogadja el a valóságot: ha valaki eldobja a saját életét, abban a környezetének is szerepe van, még akkor is, ha a felelősség az áldozaté. Ráadásul igen nehéz elképzelni egy-egy ilyen végzetes lépést arról, akit igazán szerettünk. Kocsis Sándor szomorú „halálugrása" viszont megfelelt az akkori propagandának. Ekkoriban még sokat és sokan (köztük az emigrációban dolgozó ügynökök) dolgoztak azért, hogy minél több híres magyart visszacsábítsanak Magyarországra. Ezért folyamatosan azt kellett sulykolni, hogy a kint élők nyomorultak, elesettek, magányosak, és

jórészt sikertelenek, tönkrementek. Az emigránsok sikereit, sőt sokszor egyáltalán a létezésüket is elhallgatták, ez így ment hosszú évtizedekig, hogy aztán megszülessenek a következő képmutató írások: *„Sajnos, sokan, gyorsan elfelejtették. Miért?! Szeptember 21-én lenne hatvanéves."*[220] Sajnálkoztak már '89-ben azon, hogy Kocsist „sokan elfelejtették". Miért? Mert ezen dolgozott a propaganda hosszú évekig.

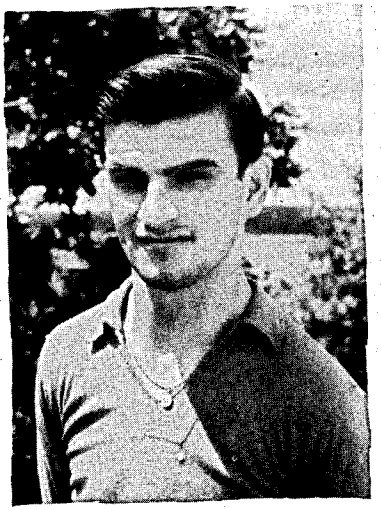

Kocsis Sándor. 1952. *(Fotó: MTI/MTVA, készítette: Seidner Zoltán)*

Maga Vándor, aki 1979-ben – talán önszántából, talán egy cikk miatt, talán felsőbb utasításra – meglátogatta őt a kórházban, közvetlenül ötvenhat után még teljesen máshogy beszélt és írt. Mivel olaszul is beszélt, Itáliában is „szót kaphatott":

„Olaszországban még a konzervatív álláspontot képviselő La Gazzetta dello Sport *is folytatta együttműködését Vándor Kálmánnal, a* Népsport *újságírójával, aki 1949 óta a budapesti kormánypolitika helyességét hangsúlyozta. Az újságíró 1957 januárjától többször is méltatta az olasz lap hasábjain az új magyar kormány munkáját, s bár elismerte a számos sportoló menekülése okozta károkat, utalt arra is, hogy a kormány politikájának köszönhetően sokan a visszatérésen gondolkodnak.*

[...] A »Honvéd-ügyben« Vándornak nem voltak kétségei: az MLSZ a játékengedélyek ideiglenes megvonásával helyesen járt el a sportolókkal szemben, akik hibáztak – hiszen hazatérés helyett brazíliai portyára mentek –, ám ezt maguk is belátták. Vándor egy 1957. márciusi cikkében, a brazíliai alkalmi futballcsapat visszatérése után azt írta: a labdarúgók »soványak, de boldogok, hogy újra együtt lehetnek a családdal és a barátokkal«, és hogy a kiszabott eltiltás »pihenés lesz a hosszú utazás után«".[221]

Tulajdonképpen ugyanazt fújta, csak kicsit másképp. Vándor végigdolgozta a teljes diktatúrát. A *Népsport*nál kezdte, dolgozott a *Magyar Rádió* olasz szerkesztőségében majd 1954-től már a *Képes Sport* munkatársa volt. Állítása szerint hiába szolgálta a rendszert, végül őt is elővették.

„Ötvenkettőben Budapesten járt a híres olasz vívónő, Colombetti. Én tolmácsoltam neki, kísértem ide-oda. A Váci utcában vett egy bundát, amiért nejlonharisnyákkal

fizetett. Valaki azt mondta, hogy tőlem kapta a harisnyákat, ezért aztán majd egy évig Recsken nyaraltam."[222]

Így lehetett? Máshol nem találtam erre bizonyítékot. Az is igaz, hogy ilyesmit furcsa lenne utólag kitalálni. A kommunisták ekkoriban már régen feljelentették egymást is. A Belső Karhatalomnál, azaz az ÁVH-nál szolgáló propagandistát, Lendvai Pált, a ma is a demokráciáért aggódó Paul Lendvait is azért internálták, mert egyik társa, a rendszerváltoztatás előtt és után a *Népszabadság*ot szolgáló Vajda Péter trockizmussal vádolta.[223] Vándor sem sokszor nyilatkozott erről. *„A smasszerfutballcsapat edzője voltam"* – mondta máshol.

„Megérkeztünk hajnalban Récskre, fölsorakoztatták a vagon vendégseregét, kérdezték, hogy ki ért ehhez vagy ahhoz a szakmához. Tudtam, azt nem kérdik, hogy újságíró van-e. Kiléptem, mondván, normás vagyok, így olyan barakkba kerültem, ahová az ottani funkcionáriusokat tették – irodista, asztalos, gépszerelő, miegymás. Már másnaptól kérdezték a smasszerek, hogy mit csináltam. Egy ilyen beszélgetés során én is visszakérdeztem egyet. Mit csinálnak, futballoznak? Láttam, hogy van egy focipálya, mire közöltem, futballedző is vagyok. Szervezzek csapatot? Igen! Megszerveztem tehát Recsken a futballcsapatot, attól kezdve én voltam az edző, a középcsatár, az úristen. Nem részesültem abból a lehetőségből, hogy követ bányásszak, pedig nagyon szerettem volna kipróbálni..." – meglehetősen furcsa emlékezés.[224]

Mintha egy nyári táborozásról beszélne. Saját elmondása szerint azonnal kiemelték és a smasszercsapat mellé került. Az ilyen emberekről a táborlakók általában azt gondolják: besúgók. Az lehetett?

Bizalmi újságíró. Vándor Kálmán. *(Fotó: Fortepan, ad.: Kanyó Béla)*

Rendszerellenességgel mindenesetre nem lehetett vádolni. Közismerten jóban volt a későbbi diktátorral, Kádár Jánossal és hű emberével, a már említett Gáspár Sándorral. Egy ma már elfelejtett fotós, Bauer Sándor így emlékezett barátja kapcsolatrendszerére.

> *„Engem a ruszkik elkaptak, ő meglógott, bevittek a Mária Terézia laktanyába. Persze elvették a Leicát, a fényképezőgépemet. A Vándor Kálmán viszont elintézte, hogy engemet kiengedjenek."*[225]

A visszaemlékezés szerint ez ötvenhat november negyedikén történt. *„Vándor ezt állítólag Kádárnénál járta ki"* – teszik hozzá a cikkben. Kádárnéról, azaz Tamáska Máriáról már korábban megemlítettem, hogy korábban az ÁVH levélellenőrző osztályon dolgozott. Nemcsak férje okán volt befolyásos. Az ötvenhat után intézkedő Vándor a megtorlás és tisztogatás idején a *Népszava*hoz került, ott is maradt. Saját kiemelt szerepéről később így beszélt:

> *„Soha nem fordultak hozzám azzal a kéréssel, hogy ezt, vagy azt ne írjam meg, vagy bizonyos témákról olvasni akarnak. Tudtam, hol állnak ők érzelmileg és melyek az én nézeteim. Ismeri azt a mondást, amely szerint nem illendő dolog oda piszkítani, ahol enni adnak. Sportújságíró lehettem, gólokról, centiméterekről, rekordokról írhattam, azt csinálhattam, ami a hobbim, az életem, és szerelmem volt. Külföldre járhattam, olyan időkben, amikor más lapok Puskás Ferenc nevét le sem írhatták, nekem egy árva szót sem szóltak, amikor Öcsivel interjút készítettem."*[226]

Képzeljük el, hogy mennyire volt „belsős ember", ha a legsötétebb, majd lassan olvadóbb diktatúrában ilyen szabadon dolgozhatott. Bekötöttségéről így beszélt:

> *„Utána úgyis azt csináltam, amit én akartam. Nem lehetett ellentmondani nekem, mert akkor elpanaszoltam Gáspár Sándornak – aki a szakszervezetek főtitkára,*

egy futballőrült, és a Vasas szerelmese volt –, hogy rossz a kedvem. Hát ne legyen rossz a kedvem! Egy idő után rájöttek, hogy a Vándor – miután a sportrovatot vezeti – tud a legtöbb örömet szerezni a Gáspárnak. Vándor Kálmán tíz olimpián, kilenc futball-világbajnokságon, rengeteg Európa-bajnokságon, válogatott mérkőzésen, tornán volt jelen."[227]

Szóval örömet okozott. Vándor későbbi arról az írásáról vált hírhedtté, amellyel a Fradi egyik megmaradt legendáját vette célba.

„Az ismert sportszerkesztő, a népszerű táncdal szövegíró [Vándor számos habkönnyű, butuska slágert írt, jelentős részét olaszból fordítva, átdolgozva] *az ötvenes évek végén nem tartozott éppen a ferencvárosi szurkolók legkedvesebb újságírói közé. Ennek előzménye, hogy a* Népszava *rovatvezetője többször is bírálta, tollhegyre tűzte a zöld-fehér csapat egyik kedvencét, a védelem oszlopát. A Fradi hívei ezt Dalnoki Jenő elleni üldözési kampánynak minősítették. A vérbe mártott pennával írt cikkek után Vándor Kálmánnak, nemcsak az Üllői úti pálya környékén nem volt szerencsés feltűnni, de még a kilencedik kerület határának átlépése is már-már az öngyilkosság kategóriájába tartozott."*[228]

Nem egyszerű kritikáról volt szó. Vándor a diktatúra egyik legfontosabb lapjában, Kádár és Gáspár bizalmi embereként

azt követelte, hogy Dalnokit eltiltsák, visszavonultassák. *„Hónapok óta érlelődött bennem, hogy valamit tenni kell, mert Dalnoki mentalitása kezdte átlépni a tűréshatárt, sok szakembert, szurkolót bosszantott"* – magyarázta később.[229] Nem a vasasos elvtársakat zavarta annyira? Ez annyira logikus kérdés volt, hogy maga Vándor is megfelelt rá:

Vagy a Vasas-szurkoló Kádárt, esetleg Gáspár Sándort?

„Nem. Most arra gondol, hogy a Népszava *a SZOT lapja volt és esetleg Gáspár Sándornak vagy valakinek azokból a körökből kívántam a kedvébe járni. Gáspár valóban a Vasasnak szurkolt – mi egymás között, csak úgy hívtuk, a piros-kék csapat legjobb intézője –, de ilyen alantas módszerekhez soha nem folyamodott volna. A kedvenc egyesületéért rengeteget tett, azt azonban nem tűrte volna el, hogy bármelyik másik klub vagy sportember ellen felhasználjuk az újság tekintélyét, befolyását. Gáspár Sándor a sportot szerette, az aljasságot megvetette."*[230]

Látjuk, hogy bármi is történt velünk, az országot csupacsupa rendes kommunista vezette. Gáspár (és nyilván Kádár is) megvetette az aljasságot, azért építettek fel többek között egy olyan besúgórendszert, amely még a jelent is megmérgezi. (Egy neves irodalomtörténész mesélte, hogy még most sem akar belenézni a megfigyelési dossziéjába, mert nem akarja másként látni az ismerőseit, barátait). Nem gondolnánk, hogy Vándor érte el Dalnoki megrendszabályozását, de nyilván benne volt ebben a játszmában. Végül 1957-ben végén csaptak

le rá (emlékszünk, ekkoriban hirdették meg az új korszakot, a futball megtisztítását), egy kiállítás után *„minden bajnoki, nemzetközi és nyilvános labdarúgó-mérkőzéstől"* eltiltották. Mivel a kőkemény hátvéd még meg is sérült, gyakorlatilag egy egész évet ki kellett hagynia. Hatvanhatban megint rátenyereltek Kádárék.

> *„A Fővárosi Bíróság jogerős ítéletet hozott Dalnoki Jenő, az ismert ferencvárosi labdarúgó bűnügyében. A bíróság Dalnoki Jenőt devizagazdálkodást sértő bűntett, valamint csempészet miatt ötezer forint pénzbüntetésre ítélte, elrendelte a vámellenőrzés alól elvont áruk elkobzását és 3300 forint elkobzást helyettesítő összeg megfizetésére is kötelezte."*[231]

A magyar labdarúgó válogatott indul a Hollandia elleni (3:0) 1961. április 28-i vb-selejtezőre. Fentről: Solymosi Ernő (ballonkabáttal), Sárosi László, Dalnoki Jenő, Göröcs János, Sándor Károly. *(Fotó: Fortepan, ad.: Bauer Sándor)*

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED

Dalnokit Vándorék, utóbbit a fradisták nem szívelték. Később így panaszkodott:

> *„Zsákszámra jöttek a szerkesztőségbe a levelek, a telefonok szakadatlanul csengtek, a Fradi drukkerek nem fukarkodtak a pocskondiázásban. A legkevesebb, hogy a jó édes anyukámba küldözgettek. Az életveszélyes fenyegetések, a családom kiirtására vonatkozó részletes felvilágosítás enyhén szólva aggodalommal töltött* [el]. *Az egészet az tetézte, amikor a* Népszava *előtt az új Renault autómat alaposan megrongálták."*[232]

Hiszen a „pártonkívüli bolseviknak" nyugati autója volt. Érdekes, hogy állítása szerint Kocsis Sándort már 1945-ben is ismerte.

> *„Katonaszökevény* [későbbi karrierjét látva: mi más?] *voltam, amikor a második világháború végén a feleségével, Alizzal vezetett nyolcszobás, Madách téri panziójában rejtegetett. Amikor pedig később a Bp. Honvéd sajtóreferense voltam, a 3 × 30 perces tréningjeik záró fél órájában gyepre hívott, s közelről tapasztaltam, a labda előre köszönt neki."*[233]

Tegyük hozzá, hogy mai tudásunk szerint Kocsis Sándor a második világháború alatt még nem ismerte feleségét. Amúgy meg – ha jól számolok – tizenhat éves volt '45-ben. Ha Kocsisnak kamaszként nyolcszobás panziója, illetve felesége volt,

akkor valóban a korszak egyik legnagyobb mágusa lehetett. Nagyobb varázsló, mint Mario – hogy Kovács Kálmán elhíresült mondását idézzük.

Kocsis Sándor – ahogyan Puskás és Czibor – sokáig nem mert hazatérni. Jogilag katonaszökevénynek számított, így gyakorlatilag „dezertált" a diktatúrából. Ennek huszonöt év volt az elévülési ideje. Végül 1976-ban jött haza (elsőként a trióból), amikor az édesanyját temették. Aztán akkor, amikor a kórházban kezelték. Nem tudjuk, milyen háborúk dúltak a szívében, az biztos, hogy félt.

> *„Azt mondja Sanyi, amikor később, egy vizsgálat után belépek a szobájába. »Hogy jöttél be?« Mondom: miért, ki akadályozhatott volna meg? »Nem szóltak neked? Nem láttad őket?« Kiket? - kérdeztem. »Hát akik meg akarnak ölni!« – nyöszörögte. »Az ablakon akarnak bejönni, meg akarnak ölni!«"*[234]

Fia, ifjabb Kocsis Sándor már 2008-ban arról beszélt, hogy az állambiztonságtól, egészen pontosan a katonai vonaltól tartott.

> *„Az tény, hogy az utolsó időszakban állandóan attól félt, hogy a magyar hadsereg titkosszolgálata a nyomában van. Hogy üldözik őt, eljönnek érte. Képzeletben előlük menekült, és gyakran ment az ablakhoz, hogy megnézze, nem ott akarnak-e bejönni. A harmadik emeleten... Talán*

> *egyszer túlságosan kihajolt. Nem tudom... Én katona voltam, de akkor éppen kimenőt kaptam, és a menyasszonyommal apámhoz igyekeztünk. A megbeszélt időponthoz képest késtünk majdnem egy órát. Talán ha előbb érkezünk, nem hal meg"* – mondta a *Nemzeti Sport*nak.[235]

Több lehetett ez paranoiánál. Bár magyar célpontok esetében csak elvétve fordulhattak a gyilkosság eszközéhez és ezek is nehezen lennének bizonyíthatóak (ugyanakkor számos különös esetről tudunk, Vályi Péter balesetétől Elbert Jánoséig), a szovjetek vagy a bolgárok, románok már kevésbé voltak szívbajosak. Az is biztos, hogy Czibort állítása szerint megfenyegették, és rá is lőttek. És azt is tudjuk, hogy a katonai hírszerzés (vagy elhárítás), az MNVK–2. nagyon sötét, ma is roppant nehezen kutatható ügyek részese volt (a terrorista Carlos támogatásától a különböző kábítószer-csempészésekig), és Kocsis volt katonaként tőlük rettegett. De ennél tovább most még nem juthatunk.

> *„Vajon történt valami, amikor először idehaza volt?* – kérdezi a cikkében joggal Vörös Csaba. – *A titkosszolgálatok nyilvánvalóan figyelték, követték. Annyit tudunk még, hogy utoljára egy »ismerős« járt nála a kórházi szobában, aki Kocsis kérésére kinyitotta az ablakot, majd távozott, egyedül hagyva a beteget. Nem vethetjük el hát a gyilkosságot sem, az öngyilkosságot még kevésbé, legvalószínűbbnek mégis a véletlen baleset tűnik."*[236]

Az biztos, hogy mindörökre magyar és szívében fradista maradt:

> *„Hallottam egy történetet, amit Kű Lajosnak mesélt el a fültanú, Lóránt Gyula. Amikor a szétszedett, meggyengült Fradi 5:3-ra kikapott a Honvédtól, a mérkőzés után Lóránt látja, hogy a fürdőben Kocsisnak potyognak a könnyei. Kérdi: »Miért sírsz?«. Kocsis hüppögve válaszol: »Kikapott a Fradika«. Erre Lóránt: »Édes Kocka, de hiszen te rúgtál a Fradinak hármat«. Mire Kocsis: »Igaz, de vérző szívvel. Bárcsak inkább a Honvédnak rúgtam volna.«"*[237]

A TÖRTÉNELEM VIHARÁBAN

Elfelejtett emberek. A kommunista történetírás sok szereplőt igyekezett úgymond „kitörölni" a történelemből. Ahogyan például új irodalomtörténetet írtak – a kánonból kidobálva a két világháború közötti szerzők nagy részét, a kád vízzel kiöntve például a ma már akár feministának is tekinthető írónőket is –, ezt a tisztogatást a sport területén is elvégezték. Mivel a Rákosi-, majd Kádár-diktatúra is erősen támaszkodott az Aranycsapatra (nyilván főleg az előbbi), abban is érdekeltek voltak, hogy a sikereket maguknak vindikálják. A későbbi csapatokat aztán lesajnálóan mindig Bozsikékhoz hasonlították, hiába voltak később is nagy sikerek, a következő generációk már sohasem érhettek fel hozzájuk. Aztán, amikor már Albert Flóriánék is visszavonultak, már hozzájuk kellett volna felérni. Akkor már ők lettek az elérhetetlen csillagok. Igen jellemző Bocsák Miklós könyvének címe: *A Császár és utána a sötétség.*

Bocsák a könyvében Albert mellett a „disszidált" Varga Zoltánról és két alkoholista, önpusztító zseniről, Kocsis Lajosról, illetve Törőcsik Andrásról írt. De miért lennének a „sötétség" árnyai? Kocsis nem mellékesen olimpiai bajnok volt, világklasszisjelölt, de Törőcsikért is ezrek, tízezrek jártak a stadionokba. A Bocsákok könyveit azért vették meg, mert

róluk szóltak – ahogyan témája remélhetőleg ezt a könyvet is segíti. Ráadásul Törőcsikék a saját jellemhibájuk mellett a közeg miatt sem válhattak azzá, akik lehettek volna. Mindkettejüket kiskirályként kezelték, aztán bűnbakot kreált belőlük a hatalom. Mindkettejükre igaz: vélhetően teljesen máshogy alakul a sorsuk, ha nem egy börtönben élnek, és már fiatalon kiengedik őket egy valóban profi klubhoz. Kocsis pályafutását a honvédos botrány idején gyakorlatilag kettétörték, és az első nagyobb pofont Törőcsikre (és Nyilasi Tiborra) is kimérték a '78-as világbajnokság után. A népszerű „Nyíl" nem hagyta magát, mértékkel ivott és élt, pedig már azzal kivívta maga ellen a sorsot, hogy kiemelkedett. Valójában sem a középszerűségre épülő rezsim, sem maga Kádár nem szerette a zseniket.

Az Aranycsapattal kapcsolatban a kommunista narratíva változatlan maradt, eszerint a Rákosi-diktatúra idején, annak jóvoltából született meg, és jórészt a játékosok emberi gyöngeségei (főleg a „disszidáló" zsenik „erkölcstelenségére", „mohóságára", „önhittségére" célozgattak), a labdarúgásban is eluralkodó „személyi kultusz" és persze az edzői hibák, a különféle összeesküvés-elméletek miatt nem teljesítette be a sorsát. Nem szerettek arról túl sokat beszélni vagy írni, hogy a magyar futball már a két világháború között nagyon erős volt, Puskásék nem a semmiből nőttek világklasszisokká, hanem egy életerős fa legszebb gyümölcsei voltak, Orth Györgyék, majd Sárosi Györgyék után rendszerszerűen érkezett az újabb sokra hivatott generáció. Szerintem ma is számos olyan (fiatal?) futballrajongó él, aki nem is tudja, hogy nekünk két

világbajnoki ezüstérmes csapatunk is volt. Amíg Sebes Gusztáv nevét a fél ország ismeri, vajon hányan hallottak Dietz Károlyról? Nem sokan.

dudával. Azóta nem is dudál vigan a portugál. Ez a német futballnáderő március 15-én bevonul Budapestre, a hungária úti hadastiére, a magyarok elleni gólbalorúra.

Dietz Károly visszont tüpreng, milyen legyen a csapat? Az arc szine pereről-pere változik, borúra derű, derűre ború. A Beszkárt-pálya ásító tribünjén, a játékosok jó vagy rossz akcióját visszatükrözödik Dietz Károly arcáról.

— *Nagyjában már kész volt a csapatom,* — fordul a *Színházi Élet* sportszerkesztője felé — *de a vasárnap délutáni mérkőzések szomorúságával töltöttek el. Egyesek, akikre számítottam, csődöt mondtak. Egész héten át beszéltem nekik, most legalább ők is — mondtak valamit.*

A futballkapitány válogatott csapata vasárnap délután jobboldali szélsőtést kapott. *Nines jobboldala a válogatott csapatnak.* Ez volt hétfőn este a helyzet. Nem volt jobbhátvéd, jobbfedezet, jobbszélső és jobbösszekötő. Végül mégis megszületett a csapat. Ime, itt vannak a gascognei legények: *Szabó—Vágó, Biró —Sebes, Turai, Dudás—Csek, Kardos, Sárosi, Toldi, Titkos.* Ha Toldi nem játszhat, akkor helyére jön *Kardos* és *Vincze*, a jobbösszekötő. Lehet, hogy ez csak a mecsa előtt dől el. Egy szerző keresett tizenegy játékost és — megtalálta.

*

Az Operaházban ékesen cseng kellemes baritonja, de a tribünön *ő a suttogó ba-*

Hlivá; Komáromi, Héri kapus a labdát (Pálhásy felvk)

Dietz Károly válogat. 1. Figyeli a játékosokat. 2. Kem tetszik az egyik kiszemelt játékos. 3. Mosolyog a futballkapitány, kész a csapat (Pálhásy felvk)

Színházi Élet, 1936. március 15–21. *(26. évfolyam, 12. szám)*

Bár sportújságíróként indultam, Dietz neve nekem sem mondott túl sokat. Nyilván azért sem, mert a válogatotton túl sehol sem alkotott igazán semmit. Története akkor kezdett érdekelni, amikor meghallgattam Szekér Nóra előadását, majd elhívtam a történészt a Sportrádióba, a *Prés alatt* című műsoromba. Vendégem is azzal kezdte, amivel most én, könnyű úgy érzékelnünk, mintha Dietz Károly is kiradírozták volna a lapokról. Ennek okát meg fogjuk érteni.

> *„Önmagában az is érdekes, ahogyan én az ő életútjával találkoztam* – kezdi Szekér Nóra. – *Egy olyan szövetségi kapitányról beszélünk, aki a második helyig, ezüstéremig vezette a magyar futball-válogatottat. Ez nyilván hatalmas dolog, ehhez képest még a sportkedvelők között sem annyira ismert a neve. Én is a »véletlennek«, vagyis egy másik kutatásnak köszönhetem, hogy megismertem. Vasdényei István kistarcsai táborparancsnok történetét kutattam, aki nagyon fontos szerepet játszott a magyarországi zsidómentésben. Annak ellenére, hogy éppen egy internálótábor vezetésével volt megbízva a német megszállás alatt."*[238]

Mit írnak róla a lexikonok? *„Dietz Károly (Sopron, 1885. júl. 21. – Bp., 1969. júl. 9.): ügyvéd, budapesti rendőrfőkapitány."* Majd egészen röviden: *„A Magy. Labdarúgó Szövetség szövetségi kapitánya volt 1934–39-ben."* Nem sok. Hol marad a világbajnoki ezüstérem? Mintha meg sem történt volna. Hogyan került a futball világába?

> *„A civil életben jogászként és ügyvédként dolgozott* – meséli a történész. – *Kezdetben még rendőrként. A múlt század elején még fogalmazó volt a Fővárosi Rendőrségen, ahol a »házasságszédelgők« ügyében nyomozott. Onnan került feljebb, 1917–18-ban már az Országos Közélelmezési Hivatal nyomozó osztályán dolgozott. Ez az első világháború idején természetesen kulcsfontosságú terület volt, hiszen a »közélelmezés« a korrupció és az üzérkedés melegágya volt. Ez a munkakör nagyon komoly kihívást, majd szakmai elismerést jelentett Dietz számára. Kétségtelenül helytállt, és kiderült, hogy nem korrumpálható, ugyanakkor nagyon határozott, emberséges személyiség. Amikor kitört az úgynevezett »őszirózsás forradalom«, és maga a rendőrség is Nemzeti Tanács mellé állt, akkor újabb fontos feladatot kapott. Budapesti rendőrfőkapitány lett".*

Tizennyolc, majd tizenkilenc: a történelmi Magyarország éppen a haláltusáját vívta. A különböző felforgató elemek – élükön a kommunistákkal – éppen ezt, a számukra megfelelő pillanatot várták. Hazánk miniszterelnöke egy ma is vitatott személy, Károlyi Mihály volt, akit – ahogyan szinte mindenkit – politikai alapon ítélnek meg a különböző történészek, értelmiségiek. Pedig tárgyszerűen nézve, a tragikus végkifejletet ismerve jórészt menthetetlen. Bár a „Vörös gróf" a baloldalon természetszerűleg ma is egyfajta példakép, objektíven nézve – bár kétségtelenül idealista volt – csak kárt okozott. Ráadásul számos politikai bűnözőt felemelt. Ekkor történt,

hogy egy részeges alak, Linder Béla lett a Károlyi-kormány hadügyminisztere. Ő volt a fő irányítója a frontról hazatérő magyar katonák leszerelésének, amellyel teljesen kiszolgáltatta, kiszolgáltatták Magyarországot. Jellemző, hogy leváltása után a vörös terroristák is felhasználták az ő szempontjukból nagyon is hasznosnak bizonyuló Lindert, aki a Proletárdiktatúra idején katonai megbízott volt. Aztán a bukás után, a teljes zűrzavar idején már a szerbek által megszállt Pécs polgármestere lett – a Pécsi Szocialista Párt tagjaként. Nem volt nehéz dolga, a jobboldali, keresztény pártok részt sem vettek a választásban. Ezután vált minden értelemben hazaárulóvá: az 1921. augusztus 14-én megalakult és 8 napot megért Baranya-bajai Szerb–Magyar Köztársaság egyik vezetője lett. Sokatmondó, hogy a miniállam „kikiáltásakor" éppen az ellenség fővárosában, Belgrádban tartózkodott, hiszen azt akarta, hogy a köztársaság – a szénbányákkal és a vasútvonalakkal együtt – a szerbekhez legyen csatolva... Ott is halt meg, Belgrádban.

Nos, ez a bomlasztó, patriotizmussal, hazaszeretettel még véletlenül sem vádolható személy lett a hadügyminiszter. Szerencsére rövid idő után leváltották, és az a Bartha Albert lett a helyettese, aki később nagyon sokat küzdött Károlyival, illetve a mellé csapódott kriptobolsevikokkal. Utóbbiak ekkoriban jellemzően még szociáldemokratáknak láttatták magukat.[239] Még Linder ideje alatt egy később hírhedtté vált kommunista ügynök, az akkor még újságíróként ismert Pogány József lett a Katonatanács elnöke. Papíron „szocdem",

a valóságban Leninék, majd Sztálinék embere volt. Vele kellett Barthának megküzdenie 1918 végén.

„November közepén némi reményt jelentett, hogy Bartha Albert hadügyminiszter nagy erővel látott munkához. Mindenekelőtt Linder Béla 9 napos miniszterségének züllesztő hatásával kellett szembenéznie – írta Salamon Konrád megkerülhetetlen, a *Nemzeti önpusztítás* című művében. – *Bartha vissza akart térni a minisztérium régi ügyrendjéhez, ezért hozzálátott a Linder-féle változtatások felszámolásához. Meg akarta szüntetni a kormánybiztosi intézményt, amit nem tartott összeegyeztethetőnek a miniszteri felelősséggel, sőt a nemzetőrséget is. Ezt a rendelkezését azonban nem tudta keresztülvinni, ahogy a hazatérő alakulatok lefegyverzését sem tudta megakadályozni. Már minisztersége második napján rendeletet adott ki arról, hogy a hazatérő katonaságot a határon nem szabad szétengedni, hanem zárt alakulatban kell felszerelési állomására vonultatni, s ott szabályszerűen leszerelni, kivéve az öt legfiatalabb korosztályt.*

Jellemző eset, hogy Hegedűs Pál altábornagynak a határt zárt alakzatban elért lovashadosztálya hiába kapott a hadügyminisztertől írásos parancsot, hogy jöjjön Budapestre, Károlyi a tudomására jutott rendelkezést megváltoztatta, elrendelve az alakulat azonnali feloszlatását. Ugyancsak zárt alakzatban érkezett haza az olasz frontról Koncz Győző ezredes tüzérezrede, amit

Bartha azonnal Érsekújvárra, a veszélyeztetett Felvidék védelmére irányított.

A váci vasutasok azonban megtagadták a szerelvény továbbítását, az oda érkező agitátorok pedig szétzüllesztették az ezredet. Szintén zárt alakzatban vezette haza az 5. hadosztályt Stromfeld [Auréll] *ezredes is, de nagy meglepetésre a határon lefegyverezték és szélnek eresztették az egységét."*[240]

Szélmalomharc volt ez.

„Bartha kiemelten fontosnak tartotta a katonatanácsok felszámolását – folytatta Salamon. – *Ezért kinevezése után nem is volt hajlandó fogadni az általa el nem ismert szervezet vezetőjét, Pogány Józsefet, aki válaszul merényletet szervezett a miniszter ellen. A Katonatanács által felbérelt katonák a Gellért téren lőttek rá a lakására tartó Bartha autójára, de szerencsére senki sem sérült meg, sőt a két merénylőt elfogták és bekísérték a közeli Hadik laktanyába, ahonnan másnap a Katonatanács kiszabadította őket. Bartha erre hívatta Pogányt, aki nem is tagadta a merényletet: »meg akartam mutatni az erőmet, hogy fogadjon«. S a miniszter közbevetésére: »csak azt mutatta meg, hogy Ön az orgyilkosságtól sem retten vissza«, azt válaszolta: »Hja, a kommunista nem válogatós az eszközeiben«".*[241]

Mai szemmel egészen szürreális ez a jelenet is. De hiába minden, a teljesen elvakult, gyöngekezű Károlyira nem lehetett számítani.

„A kommunista előretörés miatt aggódó hadügyminiszter megbeszélésre hívta a polgári minisztereket és államtitkárokat, hogy figyelmeztessék Károlyit, legyen már vége a folytonos balra tolódásának. [...] *Károlyit azonban valaki értesítette erről a megbeszélésről, amin sietve megjelent és a már többször elmondott hasonlatával magyarázta a helyzetet: »Kérem én gyorsvonatra ültem és aki nem tud gyorsvonaton utazni, az szálljon le...«*

Bartha így örökítette meg saját válaszát: »Az a baj, hogy ön nem utasnak ült fel a gyorsvonatra, hanem mozdonyvezetőnek... ahhoz pedig úgy látom nem ért. Ha Ön mint utas, kitöri a nyakát, az az Ön baja. De ha mind mozdonyvezető kisiklatja a vonatot, ebben a katasztrófában az összes utas elpusztul és a vonat is tönkre megy.«"[242]

Éppen ez történt az országgal. Ezt a küzdelmet Bartha nem nyerhette meg. Pedig jó páran, mások mellett a szociáldemokrata igazságügy-miniszter, Garami Ernő is megpróbált kiállni mellette:

„kijelentette Károlyinak: »Pogány veszedelmes stréber«, tehát »se mint a kormány tagja, se mint a szociáldemokrata párt tagja én ebbe bele nem nyugszom és

amennyiben ez a fellépés energikus megtorlásra nem talál és Pogány József a helyéről el nem távozik, akkor én fogok a miniszterségről lemondani. [...] *Egy kissé csalódtam.* [...] *Valahogyan az volt az érzésem, hogy bár kellemetlen precedenst lát Pogány föllépésében, alapjában véve szeretné gyümölcsöztetni abban az irányban, hogy Bartha csakugyan eltávolíttassék...«".*[243]

Így is történt:

„A december 12-ei tüntetésen 8 ezer fegyveres katona, köztük két tüzérüteg vonult a hadügyminisztérium elé, Bartha távozásának követelése mellett Károlyit és Pogányt éltetve."[244] Utóbbi győzött: *„A délutáni miniszertanácson Bartha Albert bejelentette lemondását, akinek kényszerű távozása miatt a közigazgatási és kormányzati tapasztalatokkal rendelkező belügyminiszter, Batthyány Tivadar is lemondott – immár harmadszor is véglegesen."*[245]

Teljes volt a zűrzavar. Ekkoriban volt budapesti rendőrfőkapitány Dietz Károly.

„Kiemelten veszélyes és nehéz helyzet volt, főleg a rendőrség részéről – mondja Szekér. – *Akkor úgy gondolták, hogy éppen az ő határozott és kemény, megvesztegethetetlen személyiségére van szükség, rá lehet bízni a főkapitányi pozíciót. Lényegében nem járta végig a ranglétrát,*

ennek a forradalmi eseménynek köszönhette, hogy felemelkedett. Visszaemlékezésében írt erről az időszakról, magáról az őszirózsás forradalomról, majd a Tanácsköztársaságról [én jobban szeretem proletárdiktatúrának nevezni, ahogyan sokáig a kommunisták is tették] *is, nagyon érdekes a nézőpontja. Leírja, hogy szerinte nem politikai, hanem szakmai megbízatást kapott. Azért választották, mert minden tekintetben megfelelő volt, például sportember, fizikailag is erős, és határozottságát ismerve is alkalmasnak találták erre a feladatra."*

Dietz Károly maga is futballozott, és birkózott is. Előbbit viszonylag magas, persze összességében amatőr szinten űzte, a korszak meghatározó csapatában, a MAC-ban, azaz a Magyar Atlétikai Clubban, illetve a MAFC-ban, tehát a Műszaki Egyetem együttesében is játszott.

„Ő ebben a visszaemlékezésében elmeséli, hogy a rendőrfőkapitányi poszt hihetetlenül nehéz és embert próbáló feladat volt – folytatja a történész. – *Már önmagában a rendfenntartás. Ha a rendőrség akkor nem áll a helyzet magaslatán, az könnyen anarchikus állapotot eredményezhetett volna, és összeomolhatott volna a közbiztonság. Az ő olvasata szerint nagyon sokat számított az, hogy a régi apparátus megmaradt. A rendőrség szakmai szinten korábban nagyon magas szinten működött, az, hogy a rutinos munkatársak ott maradtak, már önmagában biztosította a rendet. Könyvében is elmondja, hogy*

a legnagyobb kihívást egyrészt a leszerelt katonák jelentették, de még ennél is komolyabb nehézségeket okoztak a szovjet Oroszországból érkező kommunista mozgalmárok. Elsősorban Kun Béla és köre. [Az említett Pogány és Linder is hozzájuk tartozott.] *Itt arra az elitcsapatra gondolt, akik azt a feladatot kapták, pontosabban azzal a feladattal érkeztek, hogy Magyarországon felbomlasszák a rendet, előkészítsék saját hatalomátvételüket. Visszaemlékezése abban is segít, hogy ne mosódjon össze az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság. Károlyi rendszerének az egyik legnagyobb kihívást ezek a mozgalmárok jelentették."*

Dietz Károly életének meghatározó eseménye Kun Béla letartóztatása volt. Az ügy még a *Népszava* ostromával kezdődött. Az időpont 1919 februárja, Károlyi még hatalmon van, de rendszere éppen összedőlni készül, ő kifejezetten rossz, dilettáns politikusnak bizonyul. Kun Béláék ekkor már nyíltan a baloldali riválisa, a rendszerszerűen leszalámizott (ez '45 után, illetve '90 előtt is megtörténik, utóbbi esetben az illegalitásból felbukkanó párt bomlasztásával, megosztásával) szociáldemokraták ellen uszítják a híveiket, illetve a méltán dühös, kivéreztetett tömeget. Egészen pontosan befolyásos napilapjuk, a *Népszava* szerkesztősége ellen.

Az utcai harcnak – amelyre felfegyverkezve mentek, a tudósításokat olvasva az embernek a *New York bandái* is eszébe juthat – több halottja és számtalan sebesültje volt.

Károlyi Mihály. Már emigrálás után. 1928.
(Fotó: Fortepan, ad.: Francia Nemzeti Könyvtár)

„Az esemény előzménye az, hogy délután a Vigadóban a kommunista munkanélküliek viharos gyűlést tartottak, ahol követelték a proletariátus felfegyverzését. Innen a tömeg a Vörös Újság *szerkesztősége elé vonult, majd kiadták a jelszót, hogy a* Népszavát *hatalmukba kell keríteni. Ekkor a körúton folytonos kiáltozások közben megindultak a Népszínház utca felé, miközben a tömeg folyton szaporodott. Mögöttük rendőrök és a népőrség tagjai haladtak, azonban egyelőre nem avatkoztak bele a tüntetésbe. Minthogy a kommunisták magatartása*

egyre fenyegetőbbé vált, a Conti utca előtt a karhatalom kordont állított fel" – írják egy korabeli tudósításban.[246] *„A tüntetők ezt a kordont áttörték, és ekkor a Népszínház utcának néhány ablakából lövések dördültek el, a népőrség felé irányítva. Kolonics Sándor rendőrellenőr és Vig János őrmester holtan esett össze, mire a rendőrség gépfegyverei és a rendőrök puskái is tüzelni kezdtek. A sötétségben a tömeg rémülten menekült. Közben megérkeztek a tengerészek is és hozzáfogtak a tömeg széjjeloszlatásához. Az utcán sebesültek hevertek, közöttük Billik Károly karhatalmi katona és Nagy Zsigmond rendőr, akik az éj folyamán meg is haltak."*

Bár nem derült ki, hogy kik lőttek az ablakokból, a huszadik század történelmét ismerve lehetnek sejtéseink. *Cui bono?* – teszi fel a kérdést az olvasó, a kutató. Az biztos, hogy csak az egyik tábornak állt érdekében a provokáció. A „tűzgyújtogatók" személye is világos volt:

„Az amúgy is túlfűtött hangulatú tömeghez Kun Béla, Vágó Béla és Szamuely Tibor izzó hangulatú beszédeket intéztek. Vágó Béla beszédében többek között kijelentette, hogy amíg a harctéren voltak a katonák, mindent ígértek nekik és most, hogy hazajöttek és követelték az ígéretek beváltását a Népszava *zsarolóknak nevezte őket. Akinek még nincs fegyvere – mondotta – lássa el magát fegyverrel, ne tűrjük azt, hogy a* Népszava *bennünket piszkoljon. Pénteken délelőtt gyertek el az Országház elé, onnan*

Böhm hadügyminiszterhez megyünk, majd megmutatjuk Böhm »elvtárs úrnak«. A rögtönzött gyűlés tömege erre a Körúton végig, a proletárdiktatúrát éltetve, a Népszava *szerkesztősége elé vonult."*[247]

A tragédia megtörtént, a pohár betelt, Kun Bélát több más bolsevik vezetővel együtt letartóztatták. Maga Dietz Károly ment érte.

„Kun Béláék terrorista akciócsoportként működtek – mondja Szekér. – *Ezt Dietz Károly a visszaemlékezésében részletesen megírta, természetesen egy rendőr nézőpontjából. Dietz folyamatosan ostromolta a feljebbvalóit és a kormányt, hogy itt lépni kell, le kell őket tartóztatni, de a vezetők ódzkodtak ettől a lépéstől, a vezetésnek mások voltak a szempontjai. Végül Dietz Károly többszöri kérésére, nyomására mondtak csak igent. A lényeg, hogy ő már régen, és eléggé határozottan ezt az álláspontot képviselte. És akkor megtörtént a* Népszava *ostroma. Szóba kerül a lefegyverzett katonák szerepe. Gondoljunk bele, hogy olyan emberek jöttek fel, vagy tértek haza Budapestre, akik korábban éveket töltöttek el a lövészárokban. Azt is meg lehet érteni, hogy háborús veszteségként az ő szenvedéstörténetük utólag azért értelmetlenné vált, válhatott. Éveket veszítettek el, a saját fiatalságukat, sok elveszített baráttal, családtaggal, ismerőssel, rengeteg személyes drámával együtt. És akkor felhívták, felparancsolták ide őket, hogy aztán lefegyverezzék a katonaságot. Érthető a düh,*

a harag. Ha így nézzük ez egy könnyen radikalizálható, mobilizálható csoport volt. Nem kellett ide egy nagyobb tömeg a Szovjetunióból, elég volt egy jól képzett elit-csapat. Itt volt a bizonytalanság, a teljes kétségbeesés, harag, fájdalom és düh. Erre tudtak építeni."

Kun Bélát a felháborodott rendőrök megverték a toloncházban (az egyik áldozat testvére volt az elkeseredett „felbujtó"), de egy rendőrorvos és néhány tiszt megmentette a későbbi „fővezér" életét. A sajtó pedig nekiállt a rémhírterjesztésnek. *„Agyonverték Kun Bélát!" „Meglincselték Kun Bélát!" „Félholtra verték Kun Bélát!"* – olvashatták 1919. február 22-én, szombaton.[248] A cikkekben Kun mártírként tűnt fel. És éppen ez volt a cél, ezt a játszmát (provokáció, majd áldozatpóz) a kommunisták az elmúlt száz évben többször is bevetették. A híres-hírhedt bűnügyi újságíró, Tarján Vilmos (becenevén: Vili) drámai hangvételű „tudósítást" írt az esetről.

„A toloncház reggel kilenc órakor azt a telefonértesítést adta le Dietz [Károly] *főkapitánynak, hogy a rendőrök Kun Bélát agyonverték* [...] *Reggel kilenc órakor vagy hatszáz rendőr megrohanta a toloncházat. A szomszédos főparancsnoksági épületből jöttek és követelték Kun Béla kiadatását. A toloncház őrszemélyzete nem állhatott ellent, olyan óriási túlsúlyban voltak a tüntető rendőrök* [...] *A rendőrlegénység az udvaron a fogházhoz vezető lépcsőn állott fel. Mint ahogy szónok jelenik meg*

a hallgatósága előtt, úgy állott fel Kun Béla a lépcső legmagasabb fokán, mögötte pedig Vágó Béla és Rudas László. Rettenetes szitkok közben az egyik rendőr puskatussal fejbeütötte Kun Bélát. Tíz vagy húsz rendőr egymás után felemelte fegyverét s mind fejbeütötte a kommunista vezért. Több ütést kapott Pál István felügyelő, aki védeni akarta Kun Bélát."[249]

Természetesen már a felvezetés is hazugság. Ha „tíz vagy húsz" rendőr valóban fejbeütötte volna a későbbi diktátort, azt nyilvánvalóan nem élte volna túl. A szenzációhajhász Tarján a cikk szerint ezután az orvosi szobában elbeszélgetett Kun Bélával. Akkor – állítása szerint – ismét berontottak a rendőrök:

„Reszkető szívvel azt hiszem e pillanatban, hogy Kun Bélát már csak percek választják el a haláltól. Kun körülnéz, később pedig szánalmat igyekezik maga iránt gerjeszteni. Lassan, mint a hogy halálra ítéltek lépnek a bitó elé, olyan lassúsággal hátrál a szoba azon sarkába, ahol egy drap színű pamlag áll. Összekulcsolja kezeit, lefekszik a pamlagra; kezével eltakarja arcát, majd pedig ismét leveszi onnan. Közvetlen a pamlag mellett köröskörül vagy hat rendőr áll, mögöttük a többiek. A balszélen álló rendőr emeli meg először a puskáját s rettenetes csapást mér a pamlagon fetrengő kommunista vezér arcába. Újabb vér fröccsen elő s ezután, mint ahogy kalapáccsal a szöget

verik a falba, úgy érik egymás után az ütések jobbról-balról, a vállán, arcán, gyomrán a szánalomra-méltó embert. Hiszen mégis csak ember".[250]

Mintha másodszor is agyonvernék. De ezt is túléli. *„Nagy fájdalmaim vannak"* – idézte a cikkben Tarján a későbbi népbiztost, majd az írás valóban drámaivá változik:

„– A fejem zug, lázam van, rettenetesen fáj a karom és a lábam. (Maga elé mereng, majd mintha hegyezné a fülét, hogy hallatszik-e ismét zaj a folyosóról). Tessék megnézni, mi van kinn, nem jönnek? Mit gondolnak, még egyszer fognak jönni? – Nem! – mondja Páll főkapitány-helyettes.

Ez a rövid válasz azonban nem nyugtatja meg Kun Bélát, nagy fájdalmai dacára hánykolódni kezd a pamlagon. Behoznak egy ágyat az orvosi szobába, arra fogják ráfektetni a rettenetesen összeroncsolt embert. Hogy sérülései milyen természetűek, azt eddig a rendőrorvosok a nagy izgalomban nem tudták megállapítani. A főkapitányság vezetőivel elhagyjuk Kun Béla szobáját. Távozáskor arra kér meg, hogy ne közöljem borzalmas megveretését Az Est*ben, mert felesége rémülettel fogja olvasni."*[251]

Igazán nemes lélek: „utolsó leheletével" Kun Béla arra kéri a bulvárfirkászt, hogy ne közölje le a hírt, hiszen a felesége aggódni fog! A valóságban a kommunisták éppen ezekre az ellenreakciókra vártak, erre építettek. Rendszerszerű – ez is

szovjet mintára történt, de ma is használatos technika –, hogy ha nincsenek erőfölényben, akkor addig próbálják hergelni, támadni, ócsárolni, illetve ha kell, fizikailag is bántalmazni a politikai ellenfelet, amíg az reagál. Még jobb, ha túlreagál. Ekkor eljátszhatják az igazságkereső áldozat szerepét. Maguk Kun Béláék is felkészültek a logikus letartóztatásra, a cikkek szerint volt, aki elmenekült (például Szamuely Tibor, a későbbi véreskezű hóhér), de mások – valószínűleg előre kiosztották a szerepeket – vállalták a letartóztatást. Még a táskájukat is összecsomagolták.

Ezután Tarján Vágó Bélát kereste fel.

„Vágó Béla télikabátban, kalaplevéve járkált fel és alá cellájában, a mikor benyitottunk hozzá. Csak arra kért meg bennünket, hogy gondoskodjunk feleségéről, gyermekeiről. Rendes bíróság elé vigyék, mert az életét meg akarja menteni."[252]

Tarján velejéig hazug, valószínűsíthetően megrendelt vagy csupán politikailag motivált tudósítását szinte az egész sajtó átvette. Másnapra kiderült, hogy minden hazugság volt.

„Kun Béla az éjszakát részben alvással töltötte. Orvost akartak melléje hívni, de ő maga kijelentette, hogy erre nincsen szükség. Márkus Soma dr. rendőrorvos ma reggel ismét bekötözte Kun Béla sebeit és megállapította, hogy azok nem veszélyesek" – írta a *Friss Újság* huszonharmadikán.[253]

A *Népszava* viszonylag objektíven összefoglalta a történteket:

> *„»Az* Est« *negyedfélhasábon számolt be Kun Béla »félholtra« vereteséről. Borzalomkeltő részletezéssel írta le a bolseviki vezér megkínzását; szerinte a rendőrpuskák úgy verték a fejét, mintha kalapáccsal szeget vernek a falba; a leírást olvasva, azt kell hinni, hogy a gyilkosságok és rablások értelmi szerzőjéből nem maradt egyéb összetört csontoknál és véres húscafatoknál.*
>
> *A valóság pedig az, hogy Kun Béla gyilkosság- és rablás-szervező úr néhány kemény ökölcsapást kapott, néhány hátbaütést is puskatussal (de legalább annyit, ha nem többet, kapott az őt védelmező rendőrtisztviselő is), – az ütlegek után félórával pedig már igen értelmes és csinosan írt levelet küldött a feleségének és e mellett jobb koszt és cigaretta iránt érdeklődött."*[254]

Kiderült, hogy Tarjánt maga a rendőrfőkapitány, azaz Dietz vitte be automobilon. Mi lehetett az újságíró jutalma? A bolsevik hatalomátvétel után, május elsején már éppen Szamuely Tibornak segíthetett az ünnepségsorozat megszervezésében. *Az Est*től már a bukás után, 1920-ban küldték el.

Jórészt Károlyi Mihálynak köszönhetően a börtönben Kun Béláékkal politikai foglyokként bántak, szabadon mozoghattak, és akár Hitler – aki börtönévei alatt írta meg a *Mein Kampf*ot – felkészültek a hatalomátvételre. *„Dietz Károly visszaemlékezése is megerősíti, hogy ott folytatták*

a szervezkedést. Politikai foglyokként privilegizált, védettebb helyzetben voltak" – egészíti ki Szekér Nóra.

Dietz Károlyt Kun Béláék később letartóztatták, de – szemben annyi áldozattal – őt nem végezték ki.

> *„Ez már teljesen anarchikus helyzet. A Tanácsköztársaságnak is szüksége volt a közbiztonságra, a rendőrségre. Az ő szempontjukból nagyon rossz üzenet lett volna annak, ha a volt rendőrfőkapitányt kivégzik. Másrészről meg szükség volt a kapcsolatrendszerére is. Letartóztatják, de aztán szabadon engedik, lefokozzák és a személyügyi csoportvezető marad. Itt megint előjönnek Dietz személyes dilemmái. Fölmerült benne az is, hogy nem vállalja. De ha így dönt, egyáltalán elhagyja a rendőrséget, akkor vele együtt a hűséges beosztottjai is mennek, és talán összeomlik a rendőrség. Pedig a visszaemlékezésében leírta, hogy pontosan látta, hogy azok kerültek vezető pozíciókba, akiket ő még a háború előtt vagy alatt bűnözőként ismert. Köztörvényes bűnözőkről beszélünk. A memoárt olvasva mintha egy maffiavilágot látna megelevenedni az ember. Dietz Károly új pozíciójában sem marad tétlen, olyan körrel, körökkel veszi fel a kapcsolatot, amely, amelyek a Tanácsköztársaság bukásán dolgoznak. Kétségtelenül együttműködik velük. Újra letartóztatják, már május 17-én, de valahogy, szerintem csodával határos módon sikerül saját magát kimagyarázni. Pedig a Tanácsköztársaság szempontjából az ő letartóztatása*

teljesen jogos volt, és adott esetben a kivégzése is az lett volna, hiszen az ő szempontjukból »összeesküvő« volt.

És utána, amikor a Tanácsköztársaság összeomlik, megbukik, 1919. augusztus 3-án, az új szociáldemokrata kormány ismét felkéri a főkapitányi pozícióra, de ez mindössze párnapos kormányzás lényegében. Ezután véget ér a rendőri karrierje. Alkalmatlannak minősítik, miután együttműködött a két forradalmi rendszerrel. Hiába volt ő szimpatikus mondjuk a szociáldemokratáknak, nem állt mögötte olyan politikai erő, amely kiállt volna mellette, azzal, hogy ugyan már, azért ő tényleg egy nagyon jó szakember, ne küldjük már el."

A KAPITÁNY

Az országot szétszakították, a Horthy-korszak elején megtörtént a rendteremtés, a vöröst követő fehér terrorral, majd a lassú talpra állás. Dietz Károly a civil életben folytatta, elvégezte a jogi egyetemet, majd nyitott egy ügyvédi irodát. És a futball felé fordult. Edző lett, és jogászként a Magyar Labdarúgó Szövetség fegyelmi bizottságának a vezetője. Közben a magyar válogatott részt vesz a 1934-es világbajnokságon, s bár a remek játékosokból álló csapat legyőzi Egyiptomot a nyolcaddöntőben, a negyeddöntőben vereséget szenved Ausztriától. Ezután lesz szövetségi kapitány Dietz Károly, szakmai segítője a futball-legenda Schaffer Alfréd, azaz a Spéci.

A visszaemlékezések szerint Dietz inkább valamiféle menedzserféle lehetett. Feladata – elsősorban a tekintélye miatt – a csapat újjáépítése. A sajtóban már ekkor rengeteget kritizálták, számtalan gúnyos cikk megjelent, de a '38-as eredmények félig-meddig őt, illetve „Spécit" igazolták. A magyar válogatott imponáló teljesítménnyel elmenetelt a döntőig. A Holland-India elleni 6:0 még papírforma, de a negyeddöntőben Svájcot (2:0), majd az elődöntőben Svédországot is legyőzte a csapat. Főleg utóbbi volt komoly eredmény, a svéd válogatott erős ellenfélnek számított, ennek ellenére fölényesen, 5:1-re nyert Magyarország, de úgy, hogy az első percben

rögtön hátrányba került. Egy öngól mellett Titkos Pál, Sárosi György és Zsengellér Gyula is beköszönt. Utóbbi duplázik.

A finálében a címvédő Olaszország az esélyes (miközben az olasz futballban elképesztően sok magyar edző dolgozott akkoriban), Dietz talán meg akarja lepni a riválist, mindenesetre nem nevezi kulcsemberét, Toldi Gézát, a kőkemény, klasszikus centert. A Fradi csillaga megtörhetetlen személyiség, a harcba, a test test elleni küzdelembe beleálló játékos, akit nem igazán kedvelnek, sőt, akitől tartanak az ellenfelek. Toldi váratlan mellőzése miatt két másik fradista, Korányi Lajos és Turay József sem vállalja a játékot. Az eredmény 4:2, azaz a mi szempontunkból 2:4, de úgy, hogy a vége előtt feljöttünk egy gólra. Már akkor elterjedt a hír, hogy Toldi mellőzése olasz nyomásra történhetett. Zsengellér Gyula sportújságíró fia, Zsengellér Zsolt így mesélt nekem erről nem is olyan régen:

„Az apám számtalanszor elmondta ezt, ahogyan öregedett, egyre szomorúbban tette. Én legalább ötvenszer hallottam tőle. Ő nagyon jóban volt a Schaffer »Spécivel«. Utóbbi ott volt azon a megbeszélésen, amikor az olaszok bejöttek, egészen pontosan hárman. A szövetségi kapitány, mellette egy tolmács, meg még egy vezető, és megkérték Dietzet, hogy ne játszassa Toldit. Az olaszoknak vele mindig problémájuk volt, nagyon jó játékos volt, de mellette erős, erőszakos, néha még a verekedésekben, dulakodásokban is benne volt. Dietz elsősorban politikus alkat volt, ő állítólag igent mondott erre, kihagyta

Toldit, és így Korányi, meg Turay, akik szintén fradisták voltak, lemondták a meccset sérülésre hivatkozva. De ez már azért történt, mert az olaszok megpróbálták befolyásolni az eredményt. Ahogy telt-múlt az idő, egyre szomorúbban mesélte el ezt édesapám. Mondom, én sokszor hallottam tőle, nyolcvanéves korában még meg is könnyezte olykor."[255]

Így volt? Vagy mindig szükségünk van a bűnbakokra, az összeesküvés-elméletekre? Ez utóbbi biztosan igaz – amúgy nem csak ránk, de ránk nagyon is. Sárosi György, a csapatkapitány évtizedekkel később így emlékezett élete meccsére:

„Válogatottunk eléggé hullámzó teljesítményeket nyújtott. A világbajnoki évet sem kezdtük jól: januárban 4:0-ra kikaptunk Portugáliától. Érthető, hogy franciaországi szereplésünket nem előzte meg túlzott derűlátás. A közvéleményben élénken élt a négy évvel azelőtti világbajnokság emléke, túlságosan hatottak még az érzelmekre a két világbajnokság között elszenvedett, fájó vereségek. Ilyen előzmények után meglepetésnek számított, hogy egészen közel kerültünk a végső győzelemhez, úgy jutottunk a legjobb négy közé, hogy Holland-India és Svájc együttesétől még gólt sem kaptunk. Utánuk Párizsban ragyogó játékkal, gólzáporral, 5:1-re leléptük a nálunk sokkal esélyesebbnek tartott svédeket.

Így kerültünk aztán szembe azzal az olasz együttessel, amelynek ellenében akkor már 13 éve nem termett

babér a magyar labdarúgásnak, s 1938 után sem tudtuk őket hosszú ideig még legyőzni. Amiről az emlékezetes olasz–magyar döntővel kapcsolatban a legtöbbet beszélnek, az a magyar csapat összeállítása. Mindenki elégedett volt a svédek elleni eredménnyel és a játékkal egyaránt. Senki sem várt változást az összeállításban. Meglepetést keltett ezután, hogy a döntő színhelye felé utaztunkban, az autóbuszon, dr. Dietz Károly szövetségi kapitány, olyan összeállítást közölt, amelyből Korányi, Turay és Toldi hiányzott. Én, mint a csapat kapitánya, azonnal szót kértem és azt mondtam: inkább engem hagyjon ki Dietz Károly, mint Korányiékat, hiszen ők akkor jobb formában voltak. A szövetségi kapitány azonban nem állt el eredeti tervétől.

Miért történt a változás? Akkor sem találtam, és évtizedek múltán, ma sem találom magyarázatát. Sajnos, az indítóok örökké titok maradt, hiszen Dietz Károlyt nem lehet már megkérdezni. Nem bíráltam akkor sem a kapitányt és most sem teszem, hiszen a felelős vezető rendszerint tudja, hogy mit akar. Az olaszok elleni döntőn különben nem játszottunk rosszul és ellenfelünk nem volt nálunk jobb, mégsem tudtuk megakadályozni győzelmét, mert a magyar válogatott egyszerűen képtelen volt nyerni akkoriban az olaszok ellen. Amikor a 70. percben 3:2-re feljöttünk, volt még elegendő erőnk, akaratunk is, jól ment a játék is, mégis 12 perces egyenlítési ostromunk után. Piola rúgott gólt, ezzel eldöntötte a mérkőzést és egyben a világbajnoki cím sorsát is".[256]

Sárosi doktor mindig is úriember volt. A csapattag Balogh I. István érdesebben fogalmazott:

„Akkor már összekovácsolták a »tengelyt«, hivatalosan virulnia kellett a német–magyar–olasz barátságnak. S ebből ugye a sport sem maradhatott ki."[257]

ugyanis ma már Abesszíniában is állig fordul elő. Mindeli azonkívül, hogy ide-oda küldözte csatárainkat, *belekarolt Sárosi vállába.*

A legelégedettebb ember a mecsem *Dietz Károly* dr. futballkapi

A Badétaktika megbeszélése az öltözőben: Dietz Károly futballkapitány, közbeszólni Csoh, Vincze és Sárosi

Csoh lábát a masszőrök beállítják a gólövésre

tány volt. Kitalálta a W-formáció ellenszerét; csapata megverte a svájciakat. A legelégedetlenebb *Kiss* Ferenc, a Nemzeti Színház művésze volt, akinek nem tetszett a játék a főleg a fedezetsor rossz leadásai miatt panaszkodott. A legboldogabb volt

Kezbe és Vincze puszipajtások

egy gyárigazgató 18 éves kislánya, aki a mérkőzés után nem ment haza, megvárta a játékosokat és autogrammot kapott Sárositól, Tolditól és Csehtől. Aztán elsietett a papájával, hogy — *Saljapintól* is autogrammot kérjen.

Gyönyörűséget jelentett nézőnek és szakértőnek egyaránt Budapest és a vidék válogatott amatőr csapatainak a mérkőzése. Főleg Szeged

Kelemen Kornél, a Testnevelési Tanács titkára kijelenti a Színházi Életnek: «Az olimpiászra négy gárdával vesszük ki a magyar sport. Ismeri, kitörök és lesznek, amelyiken ... amennyire csukóg lesz.»

59

Színházi Élet, 1935. november 17–23. (25. évfolyam, 47. szám)

Az biztos, hogy az olaszok nem kedvelték Toldi Gézát. Mai szemmel elképesztő, de egy Ferencváros–Juventus párharc után – amelyet nem sokkal a vb után játszottak – szó szerint a mellőzését követelték. (Gondoljunk bele, ez olyan mintha csak úgy játszanánk a franciákkal, ha Mbappé a kispadon marad.)

> *„Az olasz szövetség a legutolsó Ferencváros–Juventus KK-mérkőzés eseményeivel foglalkozik a levélben és kijelenti, hogy a magyar–olasz futballkapcsolatokat csak abban az esetben tartja fenn a jövőben, ha az MLSZ megfegyelmezi a magyar közönséget. A továbbiakban közli, hogy a jövőben olasz futballcsapat nem áll ki olyan magyar csapat ellen – legyen az válogatott, vagy klubcsapat – amelyben Toldi játszik (!).”*[258]

Az is tény, hogy Dietznek „fegyelmi bíróként” korábban is voltak már csörtéi a csatárral, ez világosan kiderül a korabeli sajtóból. Maga Toldi Géza a vereség után erős nyilatkozatot adott:

> *„Nem mondok semmit, mert ha megmondanám, ami a szívemen fekszik, megbüntetnének.”*[259] Évtizedekkel később már nyíltabban beszélhetett: *„A szövetségi kapitány közölte velem, hogy kimaradok a csapatból, mert az olaszok ezt kérik.”*[260] Más is megerősítette: *„A jobbszélső Sas Ferenc a finálé után 50 évvel visszaemlékezésében már egyenesen politikai bundaként aposztrofálta a*

> *mérkőzést, szerinte Benito Mussolini akaratának megfelelően le kellett adni a mérkőzést.”*[261]

A csere kétségtelenül félresikerült: *„Vincze, aki Toldi helyett került a csapatba, gyengén játszott...”* – írta az elismert sportújságíró, Feleki László.[262]

Miért történhetett? Sohasem tudjuk meg. Bár a magyar szurkolók – és a sajtó jelentős része – már 1938-ban a bűnbakká lett és tett Dietz távozását követelte, a kapitány végül csak 1939-ben mondott le. Azután, hogy újra kikaptunk az olaszoktól. A *Sporthírlap*ban megjelent tudósítás szerint felkészültek a lemondás pillanatára:

> *„Négyen ültünk Tóth-Potya István autójában a csütörtöki mérkőzés után. Tóth István a kormánykeréknél, mellette Takács, a válogatott csapat gyúrója, a hátsó ülésen a szövetségi kapitány és e sorok írója. Irány: az olaszok szállása, ahol a társas vacsora lesz.”*[263]

ELLENÁLLÓK

A kocsiban ülő, akkor már régóta külföldön is elismert, sokáig éppen Olaszországban dolgozó Tóth „Potya" István ekkoriban már Dietz Károly segítője volt. Az edző a harmincas évek végén tért haza Itáliából, ahol legutoljára a Triestinát, azaz a trieszti csapatot vezette. A Potyának becézett Tóth a legtöbb szakemberhez hasonlóan futballistaként vált ismertté, bár alkata messze nem volt ideális (164 centiméter magas, de közel nyolcvan kiló volt), tehetsége és kitartása révén a válogatottig is eljutott. Vérbeli fradistának számított: 1912 és 1926 között erősítette a klubot, közben harcolt az első világháborúban is. Gólmutatója összességében remek: 372 mérkőzésen 128-szor ünnepelt. Tizenkilencszer a válogatottban is szerepelt, majd a kispadon folytatta, állítólag ő vezetett a magyarok közül elsőként edzésnaplót. Tóth a Ferencvárossal egymás után háromszor is megnyerte a bajnokságot, ezután Olaszországba ment, ahol sok más magyar szakemberrel együtt segített felemelni az itáliai futballt. Dolgozott az Ambrosiana-Inter vezetőedzőjeként is.

Tóth a második világháborúban is bevonult, majd részt vett az ellenállásban. Nem csak ő, számtalan korábbi klasszis játékos.

> *„A német megszállás alatt bekapcsolódott a szintén neves labdarúgóedző, Jánosi Béla által szervezett ellenállási mozgalom munkájába, amely hamis papírokkal, élelemmel, ruhával látta el a zsidó üldözötteket. Az ő Telepes utcai házában bujdosott többek között Gobbi Hilda és a Latabár család több tagja. Utóbb ebből a csoportból fejlődött ki a Dallam ellenállási szervezet, soraiban több korábbi híres futballistával és pályatárssal, Schlosser Imrével* [a korábbi korszak talán legnagyobb csatárstárja], *Blum Zoltánnal, Fogl Károllyal* [a klasszis Fogl-gát tagja], *Sós Károllyal, Bodola Gyulával, Kertész Gézával. A Dallam feladata volt a Duna-hidak megmentése.*
>
> *Küldetését nem vihette sikerre. Tóth Potya Istvánt a csoport 47 tagjával együtt hazaárulás vádjával 1944. december 6-án, a nyilasok letartóztatták, és két hónapos vallatás, hányattatás után 1945. február 6-án – az ostromgyűrűből kitörés előtt néhány nappal – a budai Gestapo emberei a Várban agyonlőtték."*[264]

Egy 1938-as cikk szerint a magyar futball legendáját, Schlosser – azaz „Slózit" már akkor letartóztatták. A *Kassai Újság* szerint csupán pénzt akart szerezni, de ha megnézzük a *Napló* alaposabb cikkét, más lehetett a helyzet.

> *„A karikalábú Slózi, a magyar futballsport egykori hőse, aki valaha többet szerepelt a lapokban, mint a legnépszerűbb primadonna vagy akármelyik politikus, ma ismét*

szerepel. A baj azonban az, hogy most nem sportriporterek írnak riportot az egykor tüneményes futball-tehetségről, hanem bűnnel, emberi eltévelyedésekkel foglalkozó rendőri riporterek kénytelenek megírni, hogy Solymosi Imre fővárosi irodatiszt, aki néhány évvel ezelőtt magyarosította nevét s azelőtt Schlosser Imrének hívták, közokirat-hamisítás büntette miatt a rendőrség hírhedt 200-as cellájába került, ahonnan már át is kísérték az ügyészség fogházába.

A bűncselekményt egy kávéházi beszélgetés nyomán leplezték le. Az egyik körúti kávéházban néhány nappal ezelőtt négy férfi ült együtt, egyikük, akiről később kiderült, hogy Braun állástalan magántisztviselő, Braun Csibinek, az ismert futballnagyságnak az öccse, hangosan dicsekedett barátainak, hogy a VI. kerületi elöljáróságtól bármiféle okmányt tud szerezni."[265]

A beszámoló szerint a szomszéd asztaltól azonnal felállt valaki, és telefonált a rendőrségre. Ettől kezdve detektívek figyelték Schlossert, aki később átadott Braun Bélának néhány nyomtatványt. Ezután letartóztatták mindkettejüket. Előbb Braunt, aztán Schlossert. Utóbbi vallomást tett:

„Félévvel ezelőtt jóbarátja, Braun Béla azzal kereste fel, hogy ő szeretne nősülni, de nem akarja, hogy a leány megtudja zsidó voltát, adjon neki egy üres születési anyakönyvi kivonat blankettát, azt majd Braun kitölti,

megmutatja a menyasszonyának s így talán feleségül veheti a leányt."

Ügyes legendának tűnik. Az írásból azt is megtudjuk, hogy *„Schlosser Imre védelmét Dietz Károly ügyvéd, futballkapitány vállalta."*[266]

Schlosser kiszabadult, barátja, Braun „Csibi" József, a magyar válogatott korábbi klasszisa viszont nem élte túl a világháborút. Munkaszolgálatosként a nagykátai hóhérként ismert Murai (Metzl) Lipót kezei közé került.

A különösen kegyetlen tiszt *„tucatnyi különleges munkásszázadot állított össze és küldött a keleti frontvonalra, kimondottan azzal a céllal, hogy tagjai többé ne térjenek vissza. Ő indította útnak a Davidovkánál, borzalmas megaláztatások után odaveszett kétszeres olimpiai bajnok kardvívót, Petschauer Attilát, valamint a Jevdakovónál elpusztult írót, Rejtő Jenőt is."*[267]

A kommunista *Világosság* már 1945 végén született írása szerint[268] éppen fent említett testvére, Braun Béla próbálta megmenteni „Csibit". Állítólag az MLSZ akkori vezetőjéhez, Gidófalvy Pálhoz fordult, aki Braun szerint megtagadta a segítséget. L. Pap István cikke szerint[269] Gidófalvyt előbb a Népbíróság négyéves börtönbüntetésre ítélte '45 októberében, de már novemberben felmentették és kiengedték. Később viszont lecsaptak rá: 1949-ben ismét elítélték.

De térjünk vissza az embermentőkre. Szokolay Domokos történész szerint a laza, hálózatszerű szervezkedés akkor vált valójában „Dallam csoporttá", amikor tagjai „kapcsolatba kerültek" a korábban szintén Olaszországban dolgozó Kertész Géza ottani ismerősével, Kovács Pállal. Utóbbi „Stefan Cora" fedőnéven az amerikai Office of Strategic Services (OSS), azaz a hírszerzés beszervezett, „civil ügynöke" volt. Kovács végül 1944 októberében, alig valamivel a kiugrási kísérlet előtt érkezett Magyarországra. Felkereste Kertészt, aki összehozta őt Tóth Potyával, majd Jánosi Bélával. Kovács tehát a már meglévő szervezkedéshez csatlakozott, azt nem ő hozta létre.

A „Dallam" elnevezés egyébként az amerikai akció nevéből származott, azaz a rádióhívójelből. Ezt az amerikai-magyar csoportot egy Keszthelyi K. Tibor nevű amerikai-magyar főhadnagy vezette, de a rádiós, Steve J. Catlos szintén magyar származású volt. Olaszországban hozzájuk csatlakozott a két Rómában kiválasztott és kiképzett emigráns, a már említett Kovács Pál, illetve Magyary Gyula. Utóbbi „Francis Moly fedőnéven" szállt be. '44 őszén jutottak be Magyarországra, Magyary a fegyverszünet bejelentése előtt még a budai Várba is eljutott, ahol átadott egy rádiókódot az illetékeseknek, valamint magával a kormányzóval, Horthy Miklóssal is tárgyalt. Miután a kiugrási kísérlet meghiúsult, és a nyilas puccs után a nácik hatalomhoz engedték Szálasi Ferencet, az eredeti tervek megváltoztak.

Kovács felvette a kapcsolatot a Kertész–Tóth–Jánosi-féle csoporttal, valamint megkeresték Kudar Lajos csendőr-

A rettegés kora. Tompa utca–Angyal utca sarok, nyilas párthelyiség. 1944. *(Fotó: Fortepan, ad.: Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény)*

ezredest, az Államvédelmi Központ helyettes vezetőjét, aki szintén részt vett az ellenállásban. Szokolay szerint végül egy nőügy lett a csoport veszte, a feltehetően örömlányként dolgozó hölgy a nyilasoknak is jelentett. Először Kovács Pált tartóztatták le december 5-én. Nyilvánvalóan megtörhették, hiszen rövid idő alatt az egész hálózatot felgöngyölítették, közel ötven embert letartóztattak, köztük a legfontosabb résztvevőket.

A nyilasok átadták őket a náciknak, akik végül 1945 februárjában végeztek velük. Kertész Gézát és Tóth Potya Istvánt 1945. február 6-án gyilkolták meg a Gestapo emberei, néhány nappal a kitörés előtt, a budai Várban. Mellettük Jánosi Miklóst és Jánosi Ernőt, valamint Kovács Pált és az embermentő csendőrparancsnokot, Kudar Lajost is kivégezték.

Tóth István özvegye egy későbbi cikkben még így emlékezett:

> *„Javában dúlt már a háború, amikor férjem is megkapta behívóját. Tartalékos főhadnagyként Budán szolgált, s minden este szomorúbban jött haza. Az igazságtalanságot sohasem szerette, mindig lázongott ellene, s akkortájt sok-sok igazságtalanság keserítette az emberek életét. Nem tudtam, hogyan is tudhattam volna, hogy férjem is tagja lett egy ellenállási csoportnak, amely meg akarta akadályozni a dunai hidak felrobbantását. Arról is csak később szereztem tudomást, hogy a rábízott rejtjeles szövegű táviratok szövegét, amelyeket beosztásánál fogva kézhez vett, azokhoz juttatta el, akik megszüntethetik a további vérontást.*
>
> *Negyvennégy december 6-án jöttek érte. Azt mondták a civil ruhás férfiak, hogy csak egy órára kell elmennie. Sohasem láttam többé. Csak holtan... Kivégezték... A BM udvarán hantolták el őt és a csoport másik tagját, Kertész Gézát, a labdarúgót."*[270]

És most nézzük a másik szálat. Vasdényey István az első világháború után Dietz Károly beosztottja volt a rendőrségen. Jó barátok lettek, később is összetartottak. Vasdényeyt 1942 júniusában nevezték ki a kistarcsai internálótábor parancsnokának. A helyzet Kistarcsán is a német megszállással vált tarthatatlanná. A nácik listákkal érkeztek, megkezdődtek a tömeges letartóztatások.

> *„Kistarcsára a március 21–22-én elhurcolt ügyvédek kerültek, megközelítőleg 280 fő. A megszállás a kistarcsai táborban is nagy változásokat hozott. Az eredeti lakók közül a táborban a köztörvényes rabok és a »kétes honos állampolgárok« maradtak, a politikai foglyokat március 19-e után átszállították a garanyi internálótáborba. Az eredendően néhány száz fő befogadására kialakított tábort kibővítették úgy, hogy nagy zsúfoltsággal ugyan, de 1500–2000 körüli rabot el tudjanak benne helyezni."*[271]

Vezetőként Vasdényey ki volt szolgáltatva a náciknak, színleg együttműködött, de titkon sokat tett a foglyok kiszabadításáért. Ebben egyik segítője a korábbi kapitány, Dietz Károly volt. Ő tulajdonképpen mindenhol felbukkant.

> *„Dietz, mint gyakorló ügyvéd, már a zsidótörvények kapcsán és a külföldről menekült üldözöttek ügyében is – sokszor anyagi ellenszolgáltatás nélkül* [ezek szerint máskor meg nyilván azzal együtt] *– segítette a hozzá fordulókat. A megszállás első napjaiban a toloncházakba előállított zsidók közül sokakat szabadított ki, mégpedig Pataky Oszkár rendőrfőtanácsos, a toloncügyosztály vezetőjének közreműködésével. Ők már korábban is összedolgoztak a zsidó emberek védelmében. Ezúttal Dietz az egyes személyekről beszerezte a szükséges igazolásokat arról, hogy munkába menet fogták el őket, ami jogalapot adott Patakynak a szabadon bocsátáshoz. Patakyt ezért,*

valamint a letartóztatottak érdekében tett lépései miatt április végén kényszernyugdíjazták."[272]

Voltak más „trükkök" is: jogi indoklással kiharcolták *„a 60 éven felüli férfiak, 50 éven felüli nők és a 16 éven aluli gyerekek elbocsátását a táborból"*, amibe akkor a németek is belementek. Bródy Sándor – aki az ügyben részt vevő Pártfogó Iroda képviselője volt – Vasdényey szerepéről így nyilatkozott már '45-ben:

„Midőn nagyrészt az ő közbenjárására a belügyminisztérium és a Gestapó hozzájárult a 14 éven aluliak elbocsátásához, illetve az OMZSÁ-nak [az Országos Magyar Zsidó Segítő Akciónak] *való átadásához,* [...] *elősegítette, hogy hamis okmányokkal 20-22 éves embereket is kihozzunk, mint 14 éven aluliakat."*[273]

A kistarcsai internálótábor. 1944. *(Fotó: Fortepan, ad.: Fortepan)*

Persze ők is lebuktak, Dietz Károlyt – ahogyan Tóth „Potyáékat" – is a nyilas puccs után kapták el, a jogász-kapitányt novemberben letartóztatták, és Sopronkőhidára, majd Dachauba hurcolták. Vasdényey viszont kicsúszott a kezükből. Éppen az utolsó hőstette után: bár táborparancsnokként elindított egy deportáló vonatot, Vácnál azt ő maga megállíttatta, és elengedték az utasokat. Akár egy filmjelenetben. Ezután kezdték el körözni a nyilasok Vasdényeyt, de ő sikeresen elmenekült. Később a szovjetek fogták el, és mint ellenséget – az előző rendszer rendőrparancsnoka volt, de tulajdonképpen az is elég volt, hogy nem volt kommunista – a Szovjetunióba hurcolták. Annak ellenére, hogy nemcsak a magyar zsidókon, de a baloldali, illetve kommunista letartóztatottakon is segített Kistarcsán. Egy ügynökjelentés szerint az egykori táborparancsnok még a fogságban is bízott a segítségnyújtásban, vagy abban, hogy valakit érdekel még az igazság. A reményre jó oka volt – a '45 után már igen befolyásos Rajk Lászlón is segített.

„Kint állandóan arról beszélt, hogy a táborban volt nála őrizet alatt Rajk. Ő olyan jól bánt vele, hogy egészen biztosan haza fogja hozatni. Rajk lebukása után [tehát a belsős koncepciós per után] *elhallgatott"* – olvashatjuk egy jelentésben.[274]

Bár Vasdényey 1950. december 1-jén visszatérhetett Magyarországra, gyakorlatilag még levegővételre sem volt ideje, itthon is őrizetbe vették és internálták. Az egykori rabok – már

azok, akikből ekkora befolyásos kommunisták lettek – persze ekkor sem nyúltak a hónuk alá. Ez már 1950, a teljes őrület ideje, a rezsim már bárkiről kimondhatta, hogy áruló. Vasdényey édesanyja hiába is próbálkozott több olyan kérelemmel, amelyekben az egykori üldözöttek a fiát igazolták. Pedig végső elkeseredésében már a rettegett Péter Gáborhoz fordult.

> *„Egy hetvenhárom éves súlyos beteg anya fordul végső kétségbeesésében Önhöz.* [...] *Fiam hatévi hadifogság után* [...] *hazatért, azonban otthonába nem érkezett meg. Hol tartózkodik, nem tudjuk. Feltehető, hogy igazolási eljárás alá vonták. A vizsgálat lefolytatásához szükséges iratokat az ÁVO rendelkezésére bocsájtom.* [...] *A demokratikus igazságszolgáltatásban bízva remélem, hogy az Altábornagy Úr nem utasít el egy fiáért aggódó anyát"* – írta.[275]

Fia ekkor már olyan rossz állapotban volt, hogy az internálása idején el sem hagyhatta a Váci Országos Börtön kórházát. Persze könnyen lehetséges, hogy ez egyfajta mentőöv volt akkoriban, és valamelyik korábbi pártfogoltja, vagy egy emberséges orvos tartotta bent. Végül 1953. szeptember 18-án szabadult. Munkaképtelenül, a büntetés miatt megvont nyugdíjjal. Bár megpróbálta magát rehabilitáltatni, ez nem sikerülhetett. Hiába állapították meg, hogy *„szabotálta Eichmann intézkedéseit"*, és *„jelentős szerepe volt abban is, hogy a táborból több baloldali személy megszökhetett"*[276], természetesen elutasították a kérelmét. Miért? Mert nem volt kommunista. A hivatalos szövegben így fogalmazták meg:

> *„A Bizottság megállapította, hogy Vasdényey István internálása nem kapcsolódik a munkásmozgalmi személyek elleni törvénysértő eljárásokhoz, ezért kérelmét elutasítja. Kelt: 1963 június 26-án."*[277]

A magyarázat egyszerű: nem kommunistaként hurcolták meg és tették tönkre, ezért lemondhatott az igazságtételről. Valószínűleg mindenkinek kényelmesebb volt megszabadulni tőle, így amikor 1964-ben az általa megmentett emigránsok Amerikába hívták, átengedték a Vasfüggönyön, és többé már nem tért haza. Haláláig azok a rabok támogatták, akiken segített. A rendszer '45 után gyakorlatilag kitörölte a történelemből, sorsát csak a legutóbbi években ismerhettük meg.

ISTEN HOZTA

Összességében Dietzre is hasonló sors várt, bár őt végül nem hurcolták el a Gulagra. Sőt, egy darabig még ügyvédként is dolgozhatott. Egy 1947-es igazolásban így írtak embermentő tevékenységéről:

> *„Az ügyvéd urat zsidó jogsegélykeresők 30-40 főnyi tömegekben keresték fel,* [...] *néha annyian voltak a várakozók, hogy nem csak az előszobát töltötték meg, de a folyósóra is került belőlük.* [...] *Ilyen esetből kifolyólag két ügyvédnél is tartottak razziát és előállították őket a náluk talált jogkereső ügyfelekkel együtt, az Ügyvéd úr ennek ellenére rendelkezésére állt mindenkinek.*
>
> *Kevéssel a megszállás után egyízben taxin vittem ki ügyvéd urat Kistarcsára és fültanúja voltam Vasdényey István táborparancsnokkal folytatott megbeszélésének, amikor is arra kérte nevezettet, hasson oda, hogy a németek a csecsemős anyák és a 70 éven felüliek elbocsátásába beleegyezzenek.* [...] *Többirányú hallomásból tudom, hogy ezen az alapon kb. 80 személy tényleg szabadult a kistarcsai internálótáborból."*[278]

Erről persze a társadalom mit sem tudott. Ők csak azt olvashatták, hogy egy újabb reakciós „ügyeskedőről" volt szó:

> *„A nehéz élelmezési helyzetet is kihasználják a »jó összeköttetésű« ügyvédeik. Dr. Vajda Sándor és dr. Dietz Károly 25 százalék jutalékért élelmiszer-kiutalást szereztek a közellátási minisztériumtól öt nagyvállalat munkásai részére. A vállalatokat rávették, hogy a valóságosnál nagyobbnak tüntessék fel alkalmazotti létszámukat. A panamát leleplezték és Vajda Sándor ügyvédet szombaton internálták. Dr. Dietz Károlyt pedig rendőri felügyelet alá helyezték"* – írták az egyik kommunista propagandalapban.[279]

Mi lehetett ebből az igazság? A „panamázás" bevett koncepciós vád volt ekkoriban, boldog-boldogtalant megkínáltak ezzel a sajtóban. Tény, hogy korszakokon átívelő kiállásával Dietz nemcsak a nyilasok és a nácik, de a kommunisták ellenségévé is vált. Fordult a kocka, ekkoriban már nem a magyar zsidókon, hanem a sváb magyarokon próbált segíteni. Akiket ekkor kollektíven háborús bűnösnek bélyegeztek. Dietz azért dolgozott, hogy minél több már régen magyarrá lett német el tudja kerülni a kitelepítést. Amelyet a propagandában előremutató intézkedésként mutattak be. A gyűlöletkeltés ekkoriban már ismét az egész sajtót eluralta. Csak nem a magyar zsidók, hanem a magyar svábok kerültek célkeresztbe. Igen jellemző a következő vicc:

„A szatócshoz benyit egy atyafi.
– Kérek valami jó rovarirtót.
– Minek?
– Svábok ellen.
– Hogyan? Ilyenkor tavasszal már svábok vannak magánál?
– Visszaszivárogtak."[280]

Rovarirtás. A náci időkre emlékeztető „humor". Mindez a kommunista propaganda-lapban, az agymosásban élmunkás, a kevésbé művelt olvasók által is kedvelt *Ludas Matyi*ban jelent meg. Már 1948-ban. A kitelepítés persze az Ideiglenes Nemzeti Kormány szégyene is. Akkor is, ha az egész nyugati és szovjet engedéllyel, illetve nyomásra történt. Az akciót a kommunista kézen lévő belügyminisztérium irányította, felállították azt a Népgondozó Hivatalt, amelyet idősebb Antall József vezetett. A kitelepítési alaprendelet tervezetét a későbbi kommunista „hős" (előtte évtizedekig „árulóként" lejáratott) Nagy Imre terjesztette elő belügyminiszterként a Minisztertanács 1945. december 22-i ülésén. Tehát pár nappal karácsony előtt. Az egész a hazai németség „kollektív bűnösségén" alapult. A jelenlévő tizenhat miniszterből kilencen szavaztak igennel, ketten nemmel, öten tartózkodtak.[281] A végrehajtásra Nagy adott utasítást 1946. január 15-én megjelent rendeletével. Mai tudásunk szerint megközelítőleg kétszázezer német nemzetiségi magyart fosztott meg a kormány az állampolgárságától, a hazájától, valamint ingó

és ingatlan vagyonától, s telepített ki az éhező és romokban heverő Németországba.

A Moszkvából érkezett korábbi NKVD-s besúgó, Nagy Imre vezetésével végrehajtották azt, amit már novemberben megígért:

„A közrend és nyugalom érdekében erélyes intézkedésekkel a volksbundisták és svábok kitelepítésének kérdését is megfogom oldani. A sikeres munka feltétele, hogy azok a szervek és közegek, amelyekre a feladatok végrehajtása vár, hivatásuk magaslatán álljanak."[282]

A *Szabad Föld*ben is összefoglalták az üzenet lényegét:

„Sok szó esett már eddig a svábok kitelepítéséről. A háború után világossá vált, hogy a nemzet ellen annyit vétkező sváboknak nincs többé helyük Magyarországon, a magyar kormány azonban a nagyhatalmak nélkül a svábok kitelepítéséről mindezideig nem intézkedhetett.

A svábok kitelepítésének ügye a napokban fordulóponthoz érkezett. A Berlinben székelő Szövetséges Ellenőrző Tanács határozatot hozott, mély szerint Magyarországról kitelepítik a németeket. A magyar hatóságok most már csak a nagyhatalmak erre vonatkozó végrehajtási utasításait várják. A svábok kitelepítése meggyorsítja nemzeti életünk tisztulását."[283]

Egy évvel korábban még a nyilasok és a nácik beszéltek így a magyar zsidóságról. Hogy aztán a német feljegyzések szerint '44 július kilencedikéig több mint négyszázezer magyar zsidót hurcoljanak a haláltáborokba... Ahogyan akkor, a magyarországi németek kitelepítése ellen is igen kevesen emelték fel a szavukat, igaz, ez a kiállás akkoriban is életveszélyes lehetett. Az akció végül 1948-ban „zárult le", az utolsó vonatok szeptemberben hagyták el az országot. A német származású magyarok mintegy fele végül maradhatott. S bár jogaikat 1949–50-ben jórészt visszakapták, elkobzott birtokaikat többnyire nem.

Említettem, hogy Dietz Károly ekkor is segített. Társaival megszerezték a Statisztikai Hivataltól az 1941-es népszámlálás jegyzőkönyveit, amelyekben azokat keresték, akik

Nem számított, kinek, hol a hazája. Ezeket a magyarokat a Felvidékről „telepítették" át. *(Fotó: Fortepan, ad.: Csorba Dániel)*

szerencséjükre magyarnak vagy magyar anyanyelvűnek vallották magukat. Maga a rendszer is ezt az irategyüttest használta, csak ők a svábok ellenében:

> *„A titkos adatokat felfedve, település, utca házszám, név, életkor, nem szerint kigyűjtötték belőle azokat, akik megváltották származásukat, és átadták a listát a kitelepítésben vezető szerepet játszó »Népgondozó Hivatalnak«. A népszámláláson egyébként 475 491-en vallották magukat német anyanyelvűnek és 302 198-an német nemzetiségűnek. Jellemző, hogy e statisztika alapján fosztották meg 1953-ig választójoguktól a magukat német nemzetiségűnek valló magyar állampolgárokat."*[284]

Ha minden igaz, Dietz Károlyék rajtuk nem tudtak segíteni. De másokat sikerült lehúzniuk a listáról. Róluk kiállítottak egy-egy igazolást, és Szekér Nóra kutatása szerint sokaknál sikerült azért a mentesítést kiharcolni. Aztán lecsaptak a szervezkedőre: 1948-ban eljárás indult Dietz ellen „irathamisítás" miatt. Az ügyvédet végül csak később, 1951-ben telepítették ki, a családjával együtt Bodrogkeresztúrra került. A „vendéglátó" a korábban jómódú, ekkorra természetesen már teljesen kifosztott Löwe Henrik korábbi kőbánya-tulajdonos családja volt, amely megkedvelte a rájuk kényszerített Dietzéket. Lányuk már a kétezertízes években így emlékezett:

> *„Megállt a ház előtt az autó, amely júliusban Dietzéket hozta. A kitelepítettek szerény, húszkilós cókmókjukat*

éppen csak leemelték az autóról, apám, Lőwe Henrik tálcára tett likőrrel fogadta őket, és az volt az első mondata: »Isten hozta önöket!« Már akkor majdnem elájultak. Nem tudok meghatottság nélkül gondolni erre a pillanatra."[285]

Az idős asszony elmondta, hogy csupán egy nappal korábban tudták meg, vendégeik érkeznek.

„Nekünk szerencsénk volt, mert utálatos embereket is kaphattunk volna, mint ahogy akadt is példa erre a faluban, de Dietzékkel nagyon jó barátságba kerültünk. Mindenben segítettük egymást. Dietz Károly művelt ember volt, hosszasan mesélt az életéről, az igazat megvallva nagyon szeretett beszélni. Ő tartóztatta le például 1919-ben Kun Bélát. A felesége gyakran rászólt: »Hagyd már abba, Karcsi, mert unják a történeteket!« Egyáltalán nem untuk! Remekül megértették egymást apámmal, aki osztrák származású volt, és egy szót sem tudott magyarul, amikor 1939-ben Bodrogkeresztúrra kerültünk. Ha beszélgetni akart valakivel, a rabbihoz ment el. Porcelánnal kereskedett."[286]

A helyzethez képest jól éltek.

„Közösen főztek az anyámmal, ami azért volt nagyszerű, mert tudvalévő, hogy a konyhában nehezen fér meg két asszony. De ők remekül kijöttek egymással. Volt egy

kis háztájink, csirkék, tyúkok, disznó, ez jelentette a biztonságot, még akkor is, ha a beszolgáltatás sok mindent elvitt. Egyébként Dietzék azt csináltak, amit akartak. A falut azonban nem hagyhatták el. Még az öt kilométerre lévő Tokajba se mehettek. Karcsi bácsi szívesen barátkozott volna a többi kitelepítettel, de a felesége nem engedte. Ő dirigált. Ezzel együtt az »öreg« sokat sétált, és gyönyörködött a vidékben. Délutánonként és esténként Dietzék kártyáztak a szüleimmel. A partikhoz csatlakozott néha a katolikus pap, és eljött egy tanító barátunk is. Megtartottuk a névnapokat, az ünnepeket, nyáron szépítettük a kertet, a sok állatot is etetni kellett, akadt itt tennivaló bőven."[287]

Az asszony szerint Dietz Károlynak volt pénze, amit még ügyvédként tett félre.

„Havonta egyszer két rendőr ellenőrizte őket, de nem voltak ellenségesek velük. A kitelepítettek is tudták, hogy ki az a Dietz, ezért néhányan felkeresték, és arra kérték, írjon kérvényt a nevükben, mert szerettek volna visszamenni Pestre."[288]

Szekér Nóra szerint Dietz a futballtól sem szakadt el. A Bodrogkeresztúr kérte fel edzőnek a világbajnoki ezüstérmes kapitányt. És láss csodát: amíg korábban sohasem sikerült legyőzni a helyi riválist Tarcal és Mád csapatát, ez a kitelepített szakember segítségével összejött. Szívderítő pillanat lehetett,

amikor a kiscsapat közösen megünnepelte és elbúcsúztatta a mestert a kitelepítés záróakkordjaként. Már Sztálin halálának évében, 1953-ban, amikor a svábokat elüldöző belügyminiszter átvette a hatalmat Rákosi Mátyástól...

Azt is tudjuk, hogy a kalandos életű Dietz Károlyt utolsó éveiben a Löwe család ápolta. Bár Budapestre ő sem mehetett vissza, Piliscsabára költözve időskorában éjjeliőrként, majd segédmunkásként dolgozott. Kun Béla letartóztatója, a világbajnoki ezüstérmes, a magyar zsidók és svábok megmentője. Ahogyan sok neves, illetve névtelen hős, meghurcolva, teljesen elfeledve halt meg. Történetét tulajdonképpen Szekér Nórának köszönhetjük.

ÁBEL OLASZORSZÁGBAN

Emlékszem, a nagyapámnak hiába emlegettem Puskás Ferencet és az Aranycsapatot, az ő kedvence Orth György volt. Megvettem hát a róla szóló régi könyvet, a címe: *„Orth és társai..."*. Zseniális futballista, igazi „all-round" játékos volt. Ha most körbekérdeznénk, alig-alig ismerné valaki a nevét. És hány embert tudnánk felsorolni a '38-as világbajnoki ezüstérmes csapatból? A Dietz vezette válogatott egyik legnagyobb csillaga Zsengellér Gyula volt, azaz „Ábel", a csak „agytröszt-nek" nevezett nagy hármas (mellette Sárosi György és Cseh II „Matyi" László alkotta a legendás triót) tagja, amely meghatározta a magyarok futballját. Zsengellér a franciaországi vb-n összesen öt gólt szerzett (négy meccsen), ezzel a nyolcgólos brazil Leónidas mögött éppen Sárosival és Silvio Piolával holtversenyben a góllövőlista második helyén végzett.

A világklasszis csatárt egy török lap a futball Paganinijének nevezte, de nemcsak legendás gólvágó, önzetlen játékos is volt. Puskás Ferenc a háború végén, 1945. augusztus 20-án, az Üllői úton megrendezett magyar–osztrákon mutatkozott be. Az első gólját éppen Zsengellér passza után szerezte, az ismert anekdota szerint a rutinos csapattárs azt mondta: *„Öcsi, lődd be!"*

„Nagyszerűen értett társainak tervszerű foglalkoztatásához, helyzetbe hozásához. Villámgyors cseleivel, robbanékony kiugrásaival és jó helyezkedésével maga is gyakran eljutott a kapu elé. Gólképessége Schlosser [Imre], *Takács II* [József], *Deák, Kocsis és Puskás eredményességével vetekszik"* – írták róla az *Alberttől Zsákig* című ismert könyvben.

Zsengellér jóban volt a Puskás családdal, az öreg Purczelddel egymás ellen is futballoztak, és mindketten szerették a fröccsöt. Ezt a gyerek is eltanulta. A visszaemlékezések szerint a kispesti Gödörben iszogattak. Egy szórakoztató anekdota szerint Zsengellér 1939-ben a saját kapujára támadt a Beogradszki elleni Közép-európai Kupa-meccsen.

„A tizenhatos előtt járt, amikor Sziklai, az Újpest kapusa kétségbeesetten kiáltott: »Ábel, ne lőj, ezek mi vagyunk!« Zsengellér valami olyasmit válaszolt, hogy »Most már mindegy, lövök, de fogd meg a labdát, ne üsd ki, mert akkor az ellenfél szöglethez jut.«"[289]

Vicces, bár nem életszerű (futballszerű) párbeszéd, ennyi ideje és levegője csak nem volt. Pedig – állítólag – Zsengellér is megerősítette:

„Így volt, kár is lenne tagadni. Meccs előtt és a szünetben is kellett nekem egy kis tüzes ital. Edzőim dörögtek miatta, de nem vették észre. A szertáros volt a rendező.

Akkor fröccs helyett rumot töltött. Az első mérkőzést a jugók nyerték 4:2-re. Gondolta, a tét nagyságának megfelelően emeli az adagot, és változtatja a minőséget. A második félidő elején azt hittem, arra a kapura játszunk, mint amelyikre az elsőben. Sziklai kivédte a lövést, ez a lényeg."[290]

A rumdopping mégis hatott. Zsengellér a visszavágón öt gólt szerzett, az Újpest végül 7:1-re nyert. Ha minden igaz, a csatár már fiatalon hozzászokhatott az italozáshoz.

„Cegléden éltünk, szép, nagy családban. Mozdonyvezető apám szőlőnkből bort készített. El kellett fogynia.

1985. Zsengellér Gyula lemegy a pályáról, miután elvégezte a kezdőrúgást az újpesti centenáriumi ünnepségek keretében rendezett Újpesti Dózsa–Dinamo Tbiliszi barátságos meccsen. *(Fotó: MTI/MTVA, készítette: Wéber Lajos)*

Segítettem... Négyéves lehettem, amikor apám először koccintott velem. Mások szerint ez a tévedés, mert lehettem már négy és fél is... Szóval, megszoktam. Később dél-amerikai, olasz, görög és ciprusi csapatokban edzősködtem. Valószínűleg, kizavarom az öltözőből azt a játékost, aki félidőben szittyózik, igaz, nem is rúgott közülük egy sem negyvenöt perc alatt öt gólt...".[291]

„Zsengellér Gyula 1947. október 19-én még főszerepet vállalt a Ferencváros elleni 5:1-es győzelemből, aztán az AS Romába szerződött. Immár 43 éve él távol a hazától, ciprusi állampolgár. Szívében, telkében, gondolkodásában, azonban magyar maradt. Ezt mindig hangoztatja, magyarságára hihetetlenül büszke" – zárul a már 1990-ben megjelent cikk, amelyet az ismert sportújságíró, Boskovics Jenő jegyzett.

Boskovics a régi rendszer megbízható embere volt, hosszú ideig a Magyar Távirati Iroda sportszerkesztőségét vezette. Jellemző, hogy ő hívta fel Albert Flóriánt azzal, hogy megkapta az Aranylabdát.[292] Amit aztán méltatlan körülmények között, szinte titokban vehetett át. A legendás Fradi edzője, Lakat Károly egy jelentés szerint igen-igen feldúlt volt:

„1968. V. 8-án megtartott Labdarúgó Szakosztály vezetői értekezleten elhangzott Lakat Károlytól, hogy a Dózsa mérkőzésen feltétlen át kell adni valamit, amivel oda tudnak ütni ezeknek a szaroknak, hogy nem engedték

a nagy nyilvánosság előtt átadni az aranylabdát. Nem kell senkinek szólni, csak kérni egy mikrofont és meglepetésként átadni valami ajándékot."[293]

A *„szaroknak"*, azaz Kádár Jánoséknak, illetve a sportág vezetőinek. Nem örült Kádár, ha elolvasta ezt a jelentést, hiszen pontosan ismerte orrfacsaró becenevét: *„szarjancsi"*. Az anekdota szerint akkor kapta, amikor a sajátjai letartóztatták, és túlságosan hamar megtört, majd fecsegni kezdett. A rendszerrel igen jó viszonyt ápoló és sok belsős történetet ismerő Moldova György szerint *„Révai József egy Politikai Bizottsági ülésen még azt is megengedte magának, hogy szemtől szembe szarházinak, szarjancsinak nevezze őt"*.[294] Így volt? Az tény, hogy Kádár életét és az általa irányított rendszert is meghatározta a gyávaság, a félelem, a paranoia. Ebből a szempontból kötelező olvasmány az angol Roger Gough *Kádár János, a jó elvtárs?* című könyve.

Vissza Zsengellérhez. A korszak egyik legnagyobb futballsztárja még legálisan hagyhatta el az országot. A „fordulat évében" '47-ben. Ekkor még az ország egyik legjobb csatárának számított. Egy évvel korábban, 1946-ban csak azért nem lett gólkirály ötvenegy góljával, mert Deák Ferenc hatvanhatig jutott. Zsengellért az AS Roma sportigazgatója, Senkey Imre hívta a csapatához. Kimehetett. De a családját „természetesen" itthon hagyva. Most már tudjuk: túszként. Jó oka volt a döntésre, bár erről nemigen tud ma már senki, de nyíltan politizált, ráadásul éppen a kisgazdák mellett, akiket éppen akkoriban daráltak be, semmisítettek meg Rákosi

Mátyásék. Miután a Kisgazdapárt fölényesen megnyerte a '45-ös választást.

Nem is olyan régen interjút készítettem a csatár fiával, a '38-as döntő kapcsán már idézett Zsengellér Zsolttal, aki mesélt édesapja döntésének hátteréről.

> *„Apám testvére csendőrparancsnok volt. Apámat talán azért is engedték ki, mert egy kicsit beleártotta magát a politikába, főleg a bátyja miatt, a Jóska bátyja miatt, aki előzetes letartóztatásba is került. Aztán mivel az érintettek csupa jót mondtak róla, hogy mindenkit inkább segített, végül szabadlábra helyezték, azt hiszem, '48-ban. Hamar meghalt, gyerekként többször találkoztam vele, akkor még gyerekfejjel láttam őt. Aztán valamitől, nem tudtam mitől, nagyon hirtelen meghalt. Lehet, hogy a szomorúság okozta."*

Arról a Zsengellér Józsefről lehet szó, akiről a kommunista *Magyar Szó* 1945-ben így írt:

> *„A népbíróság hétfőn tárgyalta Zsengellér József ny. csendőrőrnagy volt nyilaskeresztes párti országgyűlési képviselő háborús bűnügyét. Kétévi börtönre ítélték. Az indokolás szerint nyomatékos enyhítő körülményként mérlegelte a bírósság, hogy egyetlen egyszer sem szólalt fel a pártban, amellyel összeütközésbe is került, de egyébként is az üldözötteken segített, amennyire ez módjában*

> *volt. Az ítélet nem jogerős. A védelem indítványozta szabadlábra helyezését, de a bíróság a fogva tartás mellett döntött."*[295]

Ez megerősíti azt, amiről az unokaöccse beszélt. Zsengellér József az 1939-es választáson került be a parlamentbe, de két évvel később kizárták a nyilaspártból. Egy jól értesült újság a következő beszámolóval jelentkezett:

> *„A mozgalmi hírek között leadtuk, a párt hivatalos közlését, amely szerint Szálasi Ferenc vezetőtestvér Zsengellér József képviselőt a Nyilaskeresztes Pártból kizárta. Ezzel kapcsolatban azt kell leszögeznünk, hogy a Nyilaskeresztes Párt a nemzetiszocialista mozgalom abszolút elvi és erkölcsi alapon áll és harcát tiszta emberekkel harcolja meg. Sajnálattal kell tudomásul vennünk, hogy Zsengellér József képviselő egy kárpátaljai fakitermelési vállalkozásban vett részt, amikor is zsidó kereskedőkkel, vállalkozókkal, került kapcsolatba. Ez a körülmény lehetetlenné tette számára, hogy a Nyilaskeresztes Párt tagjai között továbbra is szerepeljen."*[296]

Valóban nem tarthatott a felelősségre-vonástól, hiszen 1945-ben maga jelentkezett Cegléden:

> *„A polgármester további tájékoztatójában elmondotta, hogy bár Cegléd népe mindenkor szabadságszerető volt,*

a város mégis jó talaja volt a reakciónak – tudósított erről egy másik lap. – *A város volt országgyűlési képviselője, Zsengellér József, akit annak idején »elvtársával«, Antal Istvánnal szemben választottak meg, visszajött Ceglédre, jelentkezett a polgármesternél, de a politikai rendőrség letartóztatta és Kecskemétre szállíttatta.*"[297]

A családról – egy helyi újságból – ennyit tudhatunk:

„Zsengellér Gyula tanító feleségével, Asztalos Terézzel egy harangot adományozott a református egyháznak. A Zsengellér családban több tanító, tanár volt. A Zsengellérek közül a legnevezetesebb Zsengellér Gyula volt, a világbajnoki ezüstérmes labdarúgó csapat tagja, harminckilencszeres válogatott, többszörös gólkirály. József bátyja kitűnő dobóatléta volt. Zsengellér József csendőr százados volt, a háború után börtönbüntetésre ítélték."[298]

Bár Zsengellér Józsefet a bíróság '45-ben szabadlábra helyezte, egy 1946-os cikk szerint a Politikai Rendőrség újból internálta. Öccse, Zsengellér Gyula pedig 1947 nyarán már a Kisgazdapárt képviselőjelöltje volt[299]. A helyzet vészjósló volt: Kovács Bélát, a párt főtitkár-helyettesét már az év elején a Szovjetunióba hurcolták, a Katonapolitikai Osztály pedig elkezdte felépíteni a Magyar Közösség ellen indított koncepciós ügyet (az egészet Kardos György, a Magvető későbbi vezetője irányította a Katpolnál), amelynek célja a politikai

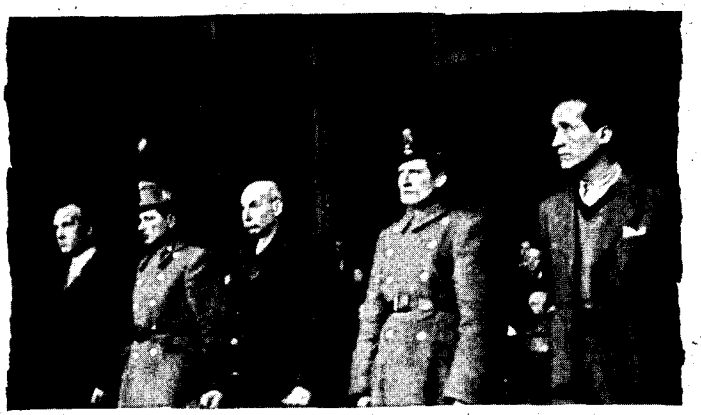

Bűnük, hogy végig hazafiak maradtak. Donáth György, Dálnoki Veress Lajos egykori vezérezredes és Szentmiklóssy István volt vezérkari őrnagy a koncepciós per tárgyalásán, a Budapesti Népbíróságon. *(Fotó: MTI, készítette: Szécsényi József)*

ellenfél szétverése volt. A per „csúcspontján", már októberben kivégezték a hősies utolsó beszédet mondó Donáth Györgyöt.

A hírhedt „kékcédulás", elcsalt választást 1947. augusztus 31-én tartották. Bár a szovjet megszállók által támogatott kommunista párt hihetetlen erőfölényben volt, és a becslések szerint több mint százezer hamis szavazatot is szerzett, így is csak szűken győzött. A kommunisták a Baloldali Blokk többi pártjával együtt sem szereztek abszolút többséget, ezért be kellett venniük a megfélemlített, tönkretételre ítélt Független Kisgazdapárt maradékát is a bábkormányba. Sokan nem várták meg a börtönt vagy a halálos ítéletet, vagy egyszerűen nem akartak megalkudni, és még „időben" elhagyták Magyarországot. Közéjük tartozott Zsengellér is. Utolsó

válogatott meccsét Albánia ellen játszotta, 3:0-ra győztünk még a választás előtt, nemzeti ünnepünkön, augusztus huszadikán. Fia, Zsolt a *Nemzeti Sport*nak beszélt erről:

> *„Apám 1947 októberében az egyik nap még bajnokin lépett pályára a Megyeri úton a Fradi ellen öt egyre nyerő csapatban, másnap pedig Rómába utazott. Senkey Imre, az AS Roma technikai igazgatója segített neki, hogy odaigazoljon."*[300]

Az októberi nagy rangadót tehát 5:1-re megnyerte az Újpest: Külföldre igazolásáról pár nappal korábban így beszélt:

> *„Tizenegy éve játszom a lila-fehér csapatban. Voltam 38 ízben nagyválogatott, voltam hat bajnokság gólkirálya, lőttem több mint 300 bajnoki gólt és más 300-at egyéb mérkőzéseken. És lám, kénytelen vagyok vándorbotot venni a kezembe, 31 éves »öreg« fejemmel. Igazán csak anyagi okok késztetnek a távozásra. Még van talán két-három évem, az alatt szeretném a jövőmet megalapozni. Megkaptam az AS Roma roppant kedvező feltételű ajánlatát és elfogadtam. Az Újpest hozzájárult a távozásomhoz és úgy tudom, az MLSZ sem gördít akadályt utam elé. Hiszen én már a válogatott szempontjából nem jövök figyelembe. Úgy tudom, ezen a héten minden problémám elintéződik, és akkor el fogok búcsúzni a közönségtől. Úgy tervezem, hogy az október 19-i Újpest–Ferencváros-mérkőzésen búcsúzom el."*[301]

Zsengellér még 1979-ben is arról beszélt, hogy csupán a pénz motiválta:

> *„Nem politikai okokból. Szerettem a pénzt, úgy éreztem, hogy külföldön jobban megfizetik a labdarúgókat."*[302]

Gyorsan tegyük hozzá, hogy a családja akkor is Magyar Népköztársaságban élt, fia már ismert sportújságíró volt, éppen annál a *Képes Sport*nál dolgozott, amelynek Zsengellér nyilatkozott. Egy őszintébb mondattal csak neki, nekik okozott volna problémát. Nem beszélve arról, hogy amúgy is kiszedték volna a szövegből. Ha így nézzük, könnyű értelmezni ezt is:

> *„Fia, Zsolt információja alapján hangsúlyozzák, noha az 1948-ban a hatalmat megkaparintó kommunista rezsim a második világháború után külföldre távozó magyarokat egy kalap alá véve disszidensként kezelte, Zsengellér sem tartotta magát annak – mint hogyan nem is volt az –, ezért sem nyilatkozott soha a* Szabad Európa Rádiónak."[303]

Ismétlem, a családja itthon élt. Fia nekem már őszintébben beszélhetett erről:

> *„Igen, jobboldali volt a család, és nekem meggyőződésem, hogy ha az apámat nem engedik ki hivatalosan, akkor komoly problémái lettek volna itthon. Azt gondolom,*

hogy ez esetben Szűcs Sándor helyett talán ő lett volna a koncepciós ügy áldozata."

Ha belegondolunk, lehet benne valami. Így, hogy ismerjük a családi hátterét, politikai próbálkozását. Ki lehetett volna még Szűcsnél is megfelelőbb áldozat? A nála jóval ismertebb, szintén az Újpestben futballozó zseniális Zsengellér.

„Ábel" tehát nem Amerikába, hanem Olaszországba ment. Pár hónappal később a családja is meglátogathatta, de csak úgy, hogy itthon hagyták túszul az egyik gyermeket.

„Volt egy kishúgom, ő '46-ban született. Engem édesanyámmal kiengedtek '48 februárjában. Rómában látogattuk meg, egy hónapra szólt az engedélyünk, de ő elintézte, hogy még egy hónapot kapjunk. Én öt és fél éves voltam, nem sok mindenre emlékszem azon kívül, hogy láttam néha futballozni. Meg persze én is játszottam, nagyon szerettem futballozni, játszottam a római gyerekekkel. Eszembe jut, hogy anyám meg az apám azon vitatkoztak, sőt később veszekedtek is, hogy mi is maradjunk kint. De édesanyám nem akart, itthon volt a kishúgom, Annamari, akit túszként kellett itthagyni, a nagynénémék vigyáztak rá. Apámnak is nagyon fontos volt a családja, szeretett minket, és azt mondta, ő biztos el tudja intézni, hogy Annamari is utánunk jöhessen."

Az édesanya – érthető okból – nem engedett, a családot kettészakították. Zsengellér Gyula a Roma után Kolumbiában

futballozott, majd edző lett. Sokáig csak a levelezés maradt – amit nyilván megfigyelt az állambiztonság.

„Amikor volt pénze, akkor azt is küldött. Amikor leérettségiztem, elküldött egy autót az én nevemre. Azt hiszem, Újpesten a legfiatalabb autótulajdonos voltam 18 és fél évesen."

Már a hatvanas években találkoztak újra.

„A húgommal együtt kiengedtek '64-ben, akkor éppen Görögországban dolgozott. Látogató útlevéllel mentünk, a húgom visszajött egy hónap múltán, de én kint maradtam körülbelül két évre. Éltem Olaszországban is, meg Svájcban is, fociztam is, de aztán mégis visszajöttem. Találkoztam több száz emberrel kint, voltak közöttük milliomosok is, de szinte mindegyiknek erős honvágya volt. Volt valamiféle zavarodottság bennük, többet között apámban is. Ő nem vallotta be, ő nem vallotta be ezt még saját magának sem. Azt szerette volna, hogy kint maradjak, és mindent elkövetett ezért. Szerintem ez valamifajta visszaigazolás lett volna az ő számára is."

Zsengellér Zsolt itthon ismert sportújságíróvá vált, a *Képes Sport*nál Kutas István volt a főnöke.

„Igazi, neki tetsző újságírót akart belőlem faragni, pedig egyáltalán nem illettem bele a rendszerbe – bohém

voltam, bajuszos és nagy hajú, sohasem volt könyökvédőm, zakóm, de még egy rendes nyakkendőm sem. Mégis, valamiért elviselt, sőt az 1978-as argentínai világbajnokságra, majd a két évvel későbbi olaszországi kontinenstornára is engem küldött ki tudósítani..."[304]

„HULLJON A FÉRGESE"

Már a hatvanas évek közepén, a hatvanhatos vébé évében – amikor a magyar futball ismét elkápráztatta a világot – megjelent egy lejáratő könyv. A címe: *Az aranycsapat és árnyai.* A félelmetes, hogy ezt kamaszkoromban már olvastam, meg nem mondom, hogy mikor, de bevillant a borítója. A szerző, Rejtő László. Feltehetően semmi köze nem volt a zseniális íróhoz, azon kívül, hogy mindketten zsidó származásúak voltak. P. Howard eredeti neve Reich volt, a propagandistát Rothnak hívták.

Rejtő műveit – sok millió, de legalábbis sok százezer magyarhoz hasonlóan – én is gyerekkorom óta imádom. Amikor a haláláról olvasok vagy írok, újra és újra összeszorul a szívem. Kevesen tudják, hogy nem csak úgy nevezett „ponyvát" írt, de volt egy nagyon komoly, sajnos jövőbe látó regénye: a *Csontbrigád.* Amely tulajdonképpen egy koncentrációs táborról szól. Említettem, hogy később ő maga a „nagykátai hóhér" kezei közé került. Munkaszolgálatos „fogolytársa", Rajna János artista visszaemlékezéséből ismerhetjük a következő „jelenetet". A szóhasználat persze nem megfelelő. A haláláról van szó.

„Rajna 1942. szilveszter napján reggel elhagyja a fagyos, fűtetlen helyiséget, estig foglalkoztatják. Ma is legalább negyven fok hideg van. Több fordulóval viszi ki a hullákat egyesével, estig. Este pedig fáradtan, és barátja iránt érzett mély és reménytelen aggodalommal tér meg a Rejtő melletti ágyra.

»– Rajna..., te fogsz kivinni?

– Én.

– Nehéz leszek.

– Nem baj.«

Jóval később:

»– Hanem... a Nagy Regényből nem lesz semmi. Pedig... készen van. Itt bent, érted – ujjával a homlokára bök. – Csak hát... hiába, ... te is tudod, hogy hiába.«"[305]

Rejtő Jenő nem élhette meg a nyilas, náci világra sajnos kísértetiesen emlékeztető új korszakot, Rejtő László viszont éppen ekkor emelkedett fel.

„Újságírói pályája a felszabadulást követően bontakozott ki. 1945 áprilisában a meginduló Kossuth Népe *c. napilaphoz került sportrovatvezetőnek. 1948-tól 1961-ig, nyugdíjazásáig vezette a* Népszava *sportrovatát, írásai gyakran megjelentek szovjet és német lapokban is. Különösen emlékezetes átfogó sporttörténeti cikksorozata. Jelentős közéleti tevékenysége is. 1919-től vett részt a munkásmozgalomban."*[306]

Híres-hírhedt könyvét szinte az összes sportújságban ismertették, máshol kritikákat írtak róla. Jellemző, hogy Kő András *Bozsik* című könyve (szintén itt van a polcomon) is számtalanszor idézi. Az Aranycsapatról Rejtő így írt, mintegy összefoglalásképpen:

„Erkölcsi kárt a magyar sport mintegy százesztendős története alatt még egyetlen egy csapat sem okozott ilyen méretekben. Csak nagy vonásokban mutatunk rá ezekre, hiszen az elmondott, leírt eseményekből – ha részleteiben is, ha csak elszórva is – bőven rámutattunk már. Nos, törvényen kívül helyezték magukat! Erkölcsi botrányaik, gazdasági csempész-tevékenykedéseik újat építő világunk hitelét látszottak megingatni. Magatartásuk, életstílusuk visszatetsző módon használta ki a korszak néhány sajnálatos hibáját, helytelen politikáját, téves szemléletét. Szakmai kártevésük is legtöbbnyire emberi gyengeségeik, erkölcsi hiányosságaik következménye."[307]

Rejtő „elemzése" szerint a romlás már a 6:3 előtt bekövetkezett:

„Ez a jó korszak azonban hamar lezárult. Még előbb, semmint azt a híres, önteltségfokozó londoni mérkőzést lejátszották volna, így azután időben is hamar megállott fejlődésük üdvös folyamata. Ezután már szakmailag is csődbe vitte az aranycsapatot megromlott erkölcsisége.

Az edzések kezdtek elmaradozni, a megtartottakat hanyagul végezték, szembekerültek edzőikkel, akik – olykor kenyerüket féltve – mindig deferáltak a játékosok esztelen kívánságai előtt. Az önteltség minden további tanulást fölöslegesnek tartott, sőt kártékonynak bélyegezte a sok gyakorlást, mint ami már csak ronthat »fokozhatatlan«, »tökéletes« művészetükön. Az önteltség, az ellenfelek lenézése, no, meg a saját kialakult klikk-érdekeiknek önös érzése, az új erők tudatos kirekesztése, lenézése, sértegetése – kizárt minden haladási lehetőséget."[308]

Bűnbakok. 1952, a Helsinki olimpia. Az előtérben Puskás Ferenc. *(Fotó: Fortepan, ad.: Bojár Sándor)*

Pedig milyen felemelően kezdődött. Először is – a szerzőt idézve – meg kellett szabadulni a „férgektől".

„A válogatott csapat 1948 végén Bulgáriában kikap. És ezek után következett 1949. április 10, a prágai 2:5... Vereség! És milyen szánalmas játékkal! A csatárok önzősködtek, sehogy sem értették meg egymást.

A pályán lélek nélküli, fölényeskedő, kényelmeskedő játék, veszekedés, idegeskedés, szitkozódás, erőszakoskodás (Deákot kiállították), a pályán kívül egyenetlenkedés, kvalifikálhatatlan viselkedés, mosdatlan beszéd, durva viták. Volt azonban, amiben egyetértettek. Az üzletelésben... No, meg a késő éjszakába nyúló kártyázásokban...

Mikor Prágából hazafelé menet az újságírók megkérdezték Sebes Gusztávot, hogy ezek után mi a véleménye és mi a szándéka, Sebes kimondta a nagy szót: – Rendet csinálok!... – és hozzátette: – Hulljon a férgese! Hulljon a férgese... Talán ez a mondat jelentette az aranycsapat megalakításának alapkövét. Ha később Sebes is sokat engedett, és gyakran került a játékosok bűvkörébe, mégis csak ő volt az, aki igyekezett rendet teremteni, s aki eleinte tudott is rendet teremteni."[309]

Hulljon a férgese! E könyv lapjain is olvashattuk, ez hogyan történt meg a valóságban. Rejtő az Aranycsapat kialakulásáról ezt írta:

„Megsérült egy-egy bajnoki meccsen Deák, a legeredményesebb csatár és Rudas, a kor egyik legnagyobb játékosa. Deák még később sokáig játszott ugyan, de sohasem nyerte vissza többé csodálatos góllövő formáját."[310]

Így volt? A Ferencvárostól Újpestre kényszerített, ott a helyéért Szusza Ferenccel megküzdő csatár gólmutatója összességében azért „nem olyan pocsék": 107 meccsen 109 gól. Szódával még éppen elmegy. Persze a folytatás is tele van hazugságokkal, csúsztatásokkal, elhallgatással:

„Azt vallotta: nagy, egységes válogatott csapat csak úgy alakulhat ki, ha egy nagyszerű klubcsapatra épül. Ez más nem is lehetett, csak a Honvéd SE, az akkor legkedvezőbb anyagi és erkölcsi [miért is?] *helyzetben levő, a legmagasabb támogatást élvező együttes. Nyilván tudta, hogy átszervezési terveivel érzékenyen érint egyeseket, haragot és ellenállást vált ki.*

Viszont éreznie kellett, hogy egy nyomon következő óriási siker mindent elfeledtet, minden sebhelyre ír, minden cselekedetre igazolás... Nagy klubcsapat kialakulásához és kellő szinten tartásához legalábbis egy méltó vetélytársra, nagy ellenlábasra is szükség van! Eleinte mindenki úgy vélte, hogy ez csak a Vasas lehet. Vagy legfeljebb a Dózsa. Ám meglehetős váratlanul más csapat nőtt nagyra, az MTK. (Illetve – koronként változtatva nevét, az egykori MTK, Hungária, Bástya, Textiles, Vörös Lobogó...) Ez nőtt naggyá, nem is idegen erőkből,

hanem saját erejéből. 1950-től 1956-ig ez a két csapat vetélkedett az élen, kizárólag kettejük között dőlt el a bajnokság kérdése."[311]

Szóval az MTK valóságos rendszerhibaként csupán a saját erejéből nőtt naggyá. Puskásról csak ennyit jegyzett meg:

„No, melyik mondásban tetőzött a Puskás-dölyf? Abban, amit a magyar–román után szúrt oda a román fiúk felé: – Irigylem ezt a Serfőzőt! Ez a fiú semmit sem öregszik! Ma is éppen olyan rosszul játszik, mint tíz évvel ezelőtt!..."[312]

Ez a „gőg" (még véletlenül sem egy teljesen általános „zrikáról" van szó) természetesen általánosan is jellemző volt Öcsire:

„Puskás elsütötte a már szállóigévé vált dölyf mondást: – Irigylem a török játékosokat!... A világ legjobbjaitól fognak kikapni!"[313]

Rejtő szerint ezúttal is a rendszernek kedves Bozsik volt a csapat legjobbja, megmentette a nagyképű Puskást is, hiszen:

„Cucu nagyszerűen feltalálja magát ezen a mindenkit becsapó talajon is. Vezérletével lassanként magára talál a csapat. Már 4:0-ra vezetünk, amikor Grosics elnéz egy szabadrúgást. (Mennél nagyobb formában van ez

a Grosics, annál biztosabb, hogy csinál egy szarvashibát!) Végül is 7:1 az eredmény."[314]

Látjuk, hogy Grosics is megkapta a magáét Rejtőtől. Persze a propagandista sem ostoba teremtmény, mindenki tudta, tudja, hogy Puskás volt a csapat legjobbja, a világtörténelem egyik legkiválóbb játékosa. De a többieket jóval könnyebben „le lehetett százalékolni". Bozsikhoz képest mindenki kezdőnek tűnt:

„Annyi jót elmondtak már róla, amennyit csak lehetett. Most csak egyet mondunk még: Bozsik és Puskás jelentette az aranycsapatot. A többiek, még Kocsis is és Grosics is, lényegében véve csak – zseniális – kiegészítők voltak. A játékot Puskás és Bozsik irányította, a tempót ők szabták meg, a helyzeteket ők alakították ki, ők voltak »a« taktika, »a« stratégia, »a« technika, ők voltak az aranycsapat pillérei, a kezdet és a vég."[315]

Gáncstalan lovag csakis a későbbi országgyűlési képviselő, Bozsik lehetett. A többiek sokszor csak csaltak a futballt.

„Tíz tüneményes perc után – és ez elsősorban Puskásnak megváltozott, egy kicsit opportunistává szelídült játékát jellemezte – tíz perc »szundítás« következett. Ezt a játékmodort, ezt az indokolatlan »takarékoskodást« átvette még Kocsis Sándor is, sőt az idősebbek egyikemásika, még Szusza is, a kisebbekről nem is szólva."[316]

S persze az egész romlás Puskástól származott, bár a lejtmenetben Rejtő szerint Sebes is partner volt. Áldozatként.

„Végül pedig olyan méretekben állott a válogatott csapat – főleg a kiválasztott szűkebb keret tagjainak – rendelkezésére, mint eddig még nálunk senki. Nem lehetett kedvenceinek olyan kívánsága, amit Sebes el ne intézett volna, vagy legalábbis a lábát ne koptatta volna az elintézés érdekében. Ekkor vált jelmondattá az éljátékosok között az, hogy »Majd a Guszti bácsi!...« [Tesz azért, hogy Szűcsöt mégse végezzék ki...] *És ennek a jelmondatnak nagyon is kézzel fogható volt a tartalma. Csakhogy, amiként egybekapcsolt, egybeforrasztott játékosokat Sebes – éppúgy elvetette a csíráját az elkapatottságnak, a sztárkodásnak, a visszásságoknak is. Az ő ideje alatt született meg az a jelszó is, amelyet főleg Kispesten hallott az ember, ott is Puskás Öcsi, a valóban kivételes tudású és nagyszerűen fejlődő balösszekötő szájából: »Kis pénz – kis foci, nagy pénz – nagy foci!«"*[317]

Puskás ezek szerint a mester fejére nőtt:

„Mert megtörtént, hogy megtartva szokásos, sokszor bizony egy kicsit hosszúra nyúló taktikai értekezletét, egyszerre csak Puskás közbevágott, félbeszakította, mondván: – Hát köszönjük, Guszti bácsi, ne is folytassa, ez nekünk már elég!

És Sebes nagyot nyelve abbahagyta, letörölte a fekete tábláról az általa oly nagy gonddal, szeretettel és fontosságuk tudatában felrajzolt taktikai ábrákat, vagy a később bevezetett mágneses tábláról letépte a kis figurákat, nem magyarázta tovább a megoldásokat, terveket és kombinációkat."[318]

E narratíva szerint az '54-es világbajnoki kudarc, az elvárt aranyból kifakult ezüst mintegy előre elrendeltetett volt. Aztán jött ötvenhat – amin a kommunista szerző természetesen átlépett –, és a szomorú folytatás:

„Amikor 1957 elején a labdarúgó-szövetség szétnézett, hogy miképp is állíthatna össze egy válogatott csapatot, amely eleget tehetne a skandináviai meghívásoknak, akkor már elveszett Puskás, eltűnt Kocsis, elkallódott Czibor, sőt nem tért haza még az ifjúsági válogatott sem! ...Az arany után futottak. Nem volt többé aranycsapat. Sem arany, sem csapat."[319]

Elveszett Puskás, elkallódott Czibor, eltűnt Kocsis is. Hiszen a pénz után futottak. A valódi futballtörténelmet ismerjük. De a legkülönösebb a szerző állítólagos meglepettsége, nem érti, hogy 1958-ban a válogatott miért nem az igazi.

„1958 júniusában rendezték meg a soron következő világbajnokságot, Svédországban. Barcs Sándor, az MLSZ elnöke egy pár nappal később érkezett meg Sandvikkenbe,

a mieink tanyájára, mint a többiek. Ebben foglalta össze benyomását: »Egy nappal a VB megkezdése előtt – vert sereget találtam...«

Senki sem kívánta vissza Puskásék hangoskodó önteltségét, a lármás »én vagyok én«-t. Ám ilyen csüggedt, lélektelen, meghunyászkodó, a vereségébe eleve beletörődő csapat láttára az elnök méltán döbbent meg."[320]

Barcs és a többi vezető persze sokat tett azért, hogy ez így legyen.

Szóval: *„Kis pénz, kis foci"* – a kommunista propaganda mindent elkövetett azért, hogy ez a „mondás" elterjedjen. Már 1969-ben így sopánkodtak a KISZ-es *Magyar Ifjúság*ban:

„Amikor még mutatvány volt minden hazai futballmérkőzés, megteltek a klubok kasszái; a művészi élmények előidézői megfogalmazták a »kis pénz, kis foci, nagy pénz, nagy foci« elméletet. Aztán eltűntek a zsonglőrök a süllyesztőben. [Ismét egy szimpatikus megfogalmazás.] *Szürke, kiábrándító mérkőzések következtek, így van ez ma is. Nem csoda tehát, hogy a klubok elővették a lomtárból, leporolták és átalakították a már klasszikus mondást. Az üres lelátókra és a karcsú páncélszekrényekre nézve fogalmaztak az egyesületek gazdasági vezetői: »Kis foci – kis pénz!«"*[321]

De honnan jött ez a szöveg? Szepesi György 1998-ban igen bizonytalannak tűnt:

„Van egy szólásmondás, ma már népnyelvi fordulat. Kis pénz, kis foci, nagy pénz, nagy foci – Puskásnak tulajdonítják az eredetét. Állítólag az 1952-es svájci–magyar mérkőzésen történt volna, amikor a házigazdák már 2:0-ra vezettek, hogy Puskás kiszólt Sebesnek a kispadra: – Guszti bácsi, még mindig nincs pénz a győzelemért? Sebes állítólag bólintott: – De van! Ezt a jelenetet »zenésítette meg« Hofi Géza... Nos, bármi történt is, tény, hogy a meccset 4:2-re megnyertük. Öcsi mindig huncutul mosolyog, amikor felhozom neki ezt a sztorit. Nem cáfolja, de nem is erősíti meg."[322]

Billeg az egész idézet, nem igaz? Ki ismerhetné jobban a történet vélt vagy valós igazságtartamát az állandó riporternél, az Aranycsapat úgy nevezett 12. játékosánál, a rezsim megbízható emberénél, a Puskásékról „Galambos" fedőnéven jelentő Szepesinél? Elkezdtem megnézni, mikor említették ezt a bonmot-t a sajtóban először. Még a közös „disszidálás" előtt, 1955-ben egy gyár kapcsán került szóba:

„A gyár pártvezetősége azonban felismerte, hogy ezen a területen is nagyon sok munka vár a párttagokra. A labdarúgó csapatban rossz, sportszerűtlen szellem uralkodott, csúnyán beszéltek egymással, klikkeket alakítottak a játékosok. A csapaton belül a »kis pénz – kis foci, nagy pénz – nagy foci« közmondás járta".[323]

Ötvenhétben a *Népakarat* már egy másik sportág, az úszás kapcsán emlegette: *„félő, hogy az ilyen felfogás később a »kis pénz – kis foci, nagy pénz – nagy foci« elmélethez vezet."*[324]

Nem véletlenül kezdtem ezzel a két cikkel, korábbi forrásokat – főleg Puskás nevét – nem találtam. Szintén ötvenhétben, már októberben tűnt fel elsőként az „áruló" neve az állítólagos mondás kapcsán. Ez is a *Népakarat*ban. A szerző nem nevezte meg magát, annyit tudhatunk: *„tai"*.

„A Világraszóló Balláb tulajdonosa, egykor annyira dédelgetett öcsikénk megint megszólalt odakint. Egyem a lelkét. Ha egyszer egy csatár megindul, akár gólt akar lőni, akár nyilatkozni akar, nem nélkülözi a lendületet. Most se. Aszongya a bécsi Bildtelegraf, hogy Puskás Ferenc kijelentette az újságírók előtt: 1954-ben a jó formában levő magyar labdarúgók készakarva vesztették el Nyugat-Németország válogatottjával szemben a világbajnokságot.

A csapat – Öcsi szerint – meg akarta akadályozni, hogy a magyarországi kommunista rendszer a VB megnyerésével propagandaérvhez jusson. Na de öcsi, ki mondta annak idején, hogy a tigrisként harcoló és fáradt magyar válogatott azért nem bírt a nyugatnémetekkel, mert azok doppingolószereket vettek be? (Amiből a doppingolószerek: hazugság volt. A magyar csapat derekas harca pedig igaz. S és ezért Grosics, Lóránt, Hidegkuti, Buzánszky és a többiek aligha köszönik meg a »lefekvés« rágalmát egykori kapitányuknak...) És azt ki mondta

annak idején, hogy »kis pénz – kis foci, nagy pénz – nagy foci«? Valahogy úgy fest az ügy, hogy új szállóige született odakint. Kis pénz – kis duma, nagy pénz – nagy duma.«

Ez, mi tagadás, nagy duma volt. Nyilván nem kis pénzért."[325]

Mi lehet az igazság ebből? Egy évvel később, '58-ban a *Vas Népé*ben jelent meg egy lejáratócikk.

„Munkakerülő, tiszteletlen, anyagias, jampec, iszákos. Ilyen és ehhez hasonló jelzők köré tömörülnek általában azok a jogos bírálatok, amelyek sportolóink egy részének magánéletével foglalkoznak. [...] Emlékezünk még nagyon jól, hogy az ellenforradalom előtti években szinte az egész magyar közvélemény felháborodva tárgyalta és ítélte el Puskásék életmódját, magatartását. Nem volt véletlen, hogy bár a »vágtató őrnagy« és társai a világ legjobb labdarúgói között voltak fémjelezve, a nagyközönség szívébe mégsem tudtak beférkőzni, mint emberek."[326]

Hogy ezt honnan veszi a propagandista, az teljes rejtély. Megkapta feladatként.

„A pályán végzett ördöngös mutatványaikat, egy-egy remekbe szabott góljukat ugyan megtapsolták, de utána semmi. Puskásról és néhány társáról csak úgy beszéltek, mint a magyar sport parazitáiról."[327]

Ez már a megbocsátás ideje. Budapest Sportcsarnok, középen Puskás Ferenc, balra Hámori Tibor a *Puskás – Legenda és valóság* című könyv írója. Nem mellesleg besúgó. *(Fotó: Fortepan, ad.: Urbán Tamás)*

Ennek a cikknek még szerzője „sincs". Már a monogram is lemaradt. Pedig Puskás a propagandista szerint az egész sportot megfertőzte.

„Ha szabad Puskáséknak, miért ne legyen szabad nekünk is? – mondották egyre többen, és ha nem is olyan nagystílűen, mint a »menők«, de igyekeztek ők is ki-kibújni a normális társadalmi élet szabályai alól. Szállóigévé vált a »nagy pénz – nagy foci, kis pénz – kis foci« elmélet, amely átvitt értelemben szinte minden sportág életében megtalálható volt."[328]

A rágalom kicsit másképp, finomítva a *Csongrád Megyei Hírlap*ban is megjelent még szintén '58-ban:

> *»[...] bizonyára sokan emlékeznek még arra a Puskás Ferenc »Összes Műveiből« idézendő megállapításra, hogy – »kis pénz, kis foci, nagy pénz, nagy foci«. Sajnos, ez a megállapítás még mindig bír némi érvénnyel sportéletünkben. [...] Hát ennek meg kell szűnnie egyszer, s mindenkorra, s a »kis pénz, kis foci, nagy pénz, nagy foci« szellemét végérvényesen száműznünk kell sportéletünkből."*[329]

A propaganda más területekre is kiterjesztette a rontást:

> *„Mindjárt nagyot akarnak. Olyasféle véleményen vannak, mint a rosszemlékű futballkirályok: kis pénz, kis foci, kis szerep, kevés lelkesedés"* – írták a *Vidám Színpad*ról.[330]

Ott is rendet kellett teremteni. Pár évvel később odaérkezett vezetőnek a volt ÁVH-s Róna Tibor, aki a hatvanas évekre az ország egyik legismertebb humoristájává vált, korábbi munkatársával, a szintén az államvédelemtől érkező Komlós Jánossal együtt, akivel egy visszaemlékezés szerint a terrorszervezetnél még egy asztalnál dolgoztak... Komlós a „szelep" szerepén (azaz, hogy finoman, de kritizálhatja a rendszert) kívül a Mikroszkóp Színpadot kapta meg, majd „tanítványául": Hofi Gézát. Ahogyan ezt *A kultúra megszállás*ában részletesen megírtam.

Mi most még mindig ötvennyolcban, a „puskástalanított" világbajnokság előtt járunk.

> *„Több helyen jelentkezett olyan helytelen hangulat, hogy mindent csak a labdarúgókért. A többi szakosztályoknak semmit, azokra ráfizetnek, mondják egyesek. Ez nem más, mint a labdarúgás imádata. Egészen fiatal játékosoktól ilyen szavakat lehet hallani: »kis pénz, kis foci, nagy pénz, nagy foci«. Edzők, sportköri elnökök, szakosztályvezetők, és intézők feladata tehát: megszabadítani a becsületes fiatalokat a burzsoá nézetektől."*[331]

Egy kosárlabdázónő pályafutása kapcsán is az új irányt hirdették:

> *„Aratóné eddigi másfél évtizedes sikeres pályafutásából az a tanulság a fiatalabbaknak, hogy a sportot magáért a sportért szeressék, és nem azon elv alapján, hogy: »nagy pénz, nagy foci, kis pénz. kis foci«. Tudjanak lelkesedni. Talán furcsa egyeseknek, de az igazi játékos a szívét is a pályára viszi."*[332]

Ha akart, ha nem, Baróti Lajosnak is be kellett állnia a sorba:

> *„Hangsúlyozta a szövetségi kapitány: az 1959-es jó szereplés titka a helyes nevelőmunka volt, amelyen keresztül elértük, hogy megszűnt a »kis pénz, kis foci, nagy pénz, nagy foci« káros nézet, válogatottjaink már nem az anyagi előnyökért, hanem a mellükön feszülő címeres mez becsületéért küzdöttek."*[333]

Tudjuk, hogy '58-ban sajnos a csoportból sem jutottunk tovább, míg '62-ben végül Csehszlovákia jelentette a végállomást a negyeddöntőben. Puskás ekkor megöregedve a spanyol válogatottban szerepelt, amelynek kudarca után így írt az ismeretlen szerző kárövendve:

> *„Ismeretes, hogy Öcsi kedvenc szavajárása volt: »Nagy pénz – nagy foci, kis pénz – kis foci!« Madridban, ahol nyilván nem virágerdő várja a leszerepelt torreádorokat, Öcsi valószínűleg magyarázatot ad a csapat gyenge szerepléséről. Azt fogja mondani: »Hja kérem, kis pénz – kis foci«. De ezt már spanyolul. Biztosan úgy jobban is hangzik."*[334]

Volt, aki a lejáratást tekintve Rejtő meglehetősen primitív szintjén dolgozott, mások azért finomabban, viccesebben fújták ugyanazt a nótát. Ismert a zseniális művész, de Kádárék zsebében üldögélő (első Mercedesét konkrétan a diktátor intézte el)[335] Komlós-tanítvány, Hofi Géza fellépése, amelyben az egyik nagy vicc az volt, hogy Puskásék csak a pénz miatt voltak hajlandóak hajtani. Bár Rejtő könyvét is sokan olvashatták, Hofi révén a propaganda az egész országhoz eljutott. E narratíva szerint amíg a vezetők és udvari bohócaik, krónikásaik csak a „népért éltek", Puskásékat csak a haszonszerzés motiválta igazán. A pénzt illatától megtáltosodtak. Nézzük csak a teljes jelenetet:

> *„Egyszer volt egy Magyarország–Svájc találkozó... Mennek ki a fiúk: brillantin, konfetti, szerpentin, minden szépen bedobva... Azt mondja Guszti bácsinak Puskás: »Guszti bácsi, valami kis pénzt nem lehet kapni? Egy málnára... Az ember futkos, aztán csak kimelegszik. Nem, nem. Pénz nincs, jól van.« Indul a mérkőzés... Támadnak a Doxáék: 1:0. Azt mondja a Puskás: »Guszti bácsi, nézze már, hát ezek berúgják!? Hát ember az ilyen... Nincs még mindig pénz? Nincs! Na jó.« Megy tovább a mérkőzés. Doxáék: 2:0.* [...] *Na, kérem... megint a Puskás: »Guszti bácsi, nincs még mindig valami kis...« Azt mondja a Guszti bácsi: »Öcsi, van! Van!« Erre a többieknek mondja a Puskás, hogy: (fütty). Intett, hogy: »Mehetünk!« Na, kérem, ez az intés a taktikai megbeszélés volt. És mindegyik értette! Hoppá!"*

Hoppá.

CSAK A PÁLYÁN LEHETTEK SZABADOK

(Utószó helyett)

Mialatt ezen a könyvön dolgoztam, elgondolkodtam azon is, hogy vajon milyen címet adjak végül? Ekkor jutott eszembe ez: hogy Puskásék csak a pályán lehettek szabadok. Kicsit pátoszos, persze, de így volt? Olyan felvetés ez, amelyre nincsen egzakt válasz, de talán érdemes rajta eltűnődni. Lehetséges, hogy az emberellenes diktatúra, a terrorisztikus lépések, az internálások, a megfigyelések, az emberi sorsokkal való játszmázás, ez az általános üldözöttség, hol észrevehető, hol csak érezhető „létrontás" segített a csapategység megerősítésében? Ha arra gondolunk, hogy a legtöbb játékos részben politikai okokból a Honvédban, illetve az MTK -ban játszott, így a zsenik többsége a hétköznapokban együtt készült, együtt futballozott, ez kétségtelenül segíthette a játékot, az összeszokottságot. Megpróbáltam összefoglalni, hogy mi volt ennek az ára.

Nem elemeztem külön Sebes Gusztáv szerepét, hogy mit adott és mit (kit, kiket) vett el az Aranycsapatból, azt gondolom, az ő élettörténete, életművének értő és alapos vizsgálata is megérne egy külön könyvet. Voltak, akikről kevés szó esett, elég Zakariást, Buzánszkyt vagy Lantost említeni, ha

a klasszikus Aranycsapatra gondolunk. Igazságtalan? Lehet. De ez nem hivatalos krónika, csupán egy könyv. Amelyet le kellett zárnom.

Végül nem tettem bele a kötetbe azt a fejezetet, amely Puskás Ferenc lejáratásáról szólt, arról, hogy a valóságban hogyan született meg a Hámori Tibor-féle híres könyv (a szerző maga is az állambiztonság titkos munkatársa volt), miért volt mérges a hoppon maradt Moldova György, aki dühében egy igen ócska, de a lejáratásra tökéletesen alkalmas könyvféleséggel jelentkezett, hogy miért haragudott Puskás Ferenc Vitray Tamásra, aki a visszaemlékezések szerint megvágta, megvágatta a Puskással készített interjút, amelyből így úgy tűnt, hogy a legenda alig beszéli már a magyart, ráadásul a híres 6:3-at is szinte elfelejtette. Fontos, hogy ez még a hazalátogatása előtt született, az amúgy is érzékeny, a diktatúra szemében „katonaszökevény" Puskásnak nem hozta meg a kedvét a hazatéréshez. Más kérdés, hogy pár évvel később mégis megtörtént.

Amúgy is igyekeztem Puskásról kevesebbet szólni, azokra próbáltam fókuszálni, akik valamelyest az árnyékában voltak, akár Iniesta, Xavi és Puyol és a többiek a Barcelonában Messi „mögött", de gondolom, sokáig folytathatnám más példákkal a sort. Puskás „kezelése" külön érdekes és rendszertipikus. Az, ahogyan ötvenhat után „ejtették". Majd miután évtizedekig nem beszéltek róla, a Kádár-diktatúra a nyolcvanas évek elején már úgy látta, talán jó lenne őt is felmutatni, hogy ezzel is legitimálják ezt az egyre vidámabb, de az összedőléshez egyre közeledő barakkot. Megtörtént.

És mit láttak az emberek, a rajongók, a sokáig megvezetett nézők (akiknek többségét szerintem nem sikerült átverni, nem lehetett tőlük még Puskást is „ellopni"), hogy hazajött egy csupaszív emigráns, a hazalátogatástól meghatódó, vidám, kövérkés úr, a mi Puskásunk, mindenki Puskása, a sváb származású magyar zseni, aki úgy lett a politika, illetve az átalakuló diktatúra hőse, majd ellensége, hogy Cziborral ellentétben még a pálya mellett, a kocsmákban sem politizált. És a Népstadionban ott ültek azok az ismeretlen öregek vagy fiatalabb urak és asszonyok, akik még látták őt, biztatták őket az ötvenes évek elején, és ott voltak velük a gyermekeik, unokáik, akiket elvittek, hogy megnézzék, itt a legenda, itt van, hazatért!

Ne gondoljuk, hogy a kommunista lejáratás lezárult a rendszerváltoztatás pillanatában, a kilencvenes években még bőven olvashattuk azokat a rágalmakat, amelyeket ma már a névtelen hozzászólók hoznak csak elő, hogy Puskás tulajdonképpen „áruló", „katonaszökevény". És ez jó. A múlt idő. Mert ez mára már megszűnt. Ahogyan ötvenhat is a miénk lett, minden magyaré, úgy Puskásról sem engedheti meg magának egyetlen újságíró sem, hogy a régi rágalmakat, rossz ízű bélyegeket előhozza. Nem is igen teszi már senki sem.

Ötvennégyben veszítettünk, és talán már sohasem lesz esélyünk a világbajnoki címre, de mégis, annyi örömöt, boldog pillanatot adtak ők nekünk, elsősorban szüleinknek, nagyszüleinknek, hogy csak egyetlen szót találhatunk: köszönöm. Mert azt a visszahúzós cselt, az ollózást, azt a számtalan

sima győzelmet, a veretlenséget már nem veheti el tőlünk senki sem. A varázslatos magyarokat.

Azt gondolom, hogy akinek nem fáj Trianon, nem fáj a Holokauszt, nem igazán tudja, mit jelent magyarnak lenni. Az ötvennégyes vereség más, ott talán úgy lehet kiegészíteni, hogy aki szereti a futballt és nem fáj neki az a vereség, az nem tudja, mit jelent magyar szurkolónak lenni. De ez a könyv sem csak a fájdalomról, a széttört álmokról, a rettenetes huszadik századunkról szól. Van egy rejtett üzenete: itt vagyunk. Beszélhetünk erről is. Beszéljünk. Minél többet. Hogy egyszer Szoboszlai Dominikék, ez a generáció is megértse, hogy mitől volt igazán nagy az a válogatott, hogyan születhetett meg a legnagyobb sötétség idején örömünk, bánatunk, magyar sorsunk, mi magunk: az Aranycsapat.

JEGYZETEK

1 Azaz Hofi Gézának.
2 *FourFourTwo*, 2020/2. szám.
3 *Budapest XVIII. kerület – Városkép*, 2002/10. szám.
4 *Nemzeti Sport*, 1994. július 26.
5 *Nemzeti Sport*, 1994. július 26.
6 *Napló*, 2006. február 5.
7 bunteto.com/politikai-oka-volt-hogy-szusza-ferenc-nem-keruelhetett-be-toebbszoer-a-valogatottba
8 *FourFourTwo*, 2013/ 2. szám.
9 *Sztár Sport*, 2006/32. szám.
10 *Sztár Sport*, 2006/32. szám.
11 *A Magyar Labdarúgók Szövetsége hivatalos közlönye*, 1940/17. szám.
12 Rózsaligeti László: *Magyar Olimpiai Lexikon 1896–2012*. Budapest, 2012.
13 filmhiradokonline.hu/watch.php?id=6915
14 *Nemzeti Sport*, 2017. február 27.
15 filmhiradokonline.hu/watch.php?id=11366
16 Hidegkuti Nándor, Fekete Pál: *Óbudától Firenzéig*. Budapest, 1965.
17 *Nemzeti Sport*, 2009. november 11.
18 *Nemzeti Sport*, 2020. október 19.
19 www.grotius.hu/doc/pub/NAPYBE/2015-06-22_andreides-gabor_hidegkuti-nandor-olaszorszagba-szerzodese.pdf
20 www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2008_2_krahulcsan.pdf

21 www.grotius.hu/doc/pub/NAPYBE/2015-06-22_andreides-gabor_hidegkuti-nandor-olaszorszagba-szerzodese.pdf
22 www.grotius.hu/doc/pub/NAPYBE/2015-06-22_andreides-gabor_hidegkuti-nandor-olaszorszagba-szerzodese.pdf
23 *Nemzeti Sport*, 2020. október 19.
24 *Népsport*, 1951. április 5.
25 *Népsport*, 1951. április 5.
26 *Népsport*, 1951. április 5.
27 Gyenes András: *Fradi gyászinduló. Dalnoki Jenő élete.* Budapest, 2007.
28 A Mézes Mackó nevű büfélánc akkori különleges kínálatával (hidegtálak stb.) igen népszerű volt.
29 Levéltári források szerint elsőként ebben a cikkben publikáltam: pestisracok.hu/gyertek-szurkolni-tamogassatok-a-politikai-rendorseg-focicsapatat-peter-gabor-es-a-verhetetlen-pro/
30 pestisracok.hu/gyertek-szurkolni-tamogassatok-a-politikai-rendorseg-focicsapatat-peter-gabor-es-a-verhetetlen-pro/
31 Ügye azért is ismert, mert annak az Eörsi Mátyásnak az irodájában dolgozott, aki – ahogyan Bauer fia, Bauer Tamás is – az SZDSZ ismert politikusa volt.
32 *Népsport*, 1945. június 18.
33 *Népsport*, 1946. január 20.
34 *Népsport*, 1961. november 12.
35 *Szakszervezeti Szemle*, 1986/7. szám.
36 *Szakszervezeti Szemle*, 1986/7. szám.
37 *Szakszervezeti Szemle*, 1986/7. szám.
38 *Szakszervezeti Szemle*, 1986/7. szám.
39 *Szakszervezeti Szemle*, 1986/7. szám.
40 www.szombat.org/archivum/szanto-andras-ria-ria-hungaria-zsidosag-es-futball-magyarorszagon-1352774034
41 *Nemzeti Sport*, 2007. április 15.
42 *Magyar Nemzet*, 2008. november 22.
43 *Magyar Nemzet*, 2008. november 22.

44 *Nemzeti Sport*, 1993. október 12.
45 *Nemzeti Sport*, 1993. október 12.
46 *Vasárnapi Hírek*, 2001/1. szám.
47 *A Magyar Testgyakorlók Köre 75 éve.* Budapest, 1963.
48 *Magyar Fórum*, 2003/37. szám.
49 *Sztár Sport*, 2003/10. szám.
50 *Sztár Sport*, 2003/10. szám.
51 neb.hu/hu/zold-sandor
52 *Tekintet*, 1992 (5. évfolyam, 1–9. szám) 1992/5. szám
53 *Tekintet*, 1992 (5. évfolyam, 1–9. szám) 1992/5. szám
54 *Világosság*, 1950. április 2.
55 *Alföld*, 1990/10.
56 *Alföld*, 1990/10.
57 www.youtube.com/watch?v=LA8CV0vOw5A
58 *Kapu*, 1993. április.
59 *Kapu*, 1993. április.
60 *Kapu*, 1993. április.
61 pestisracok.hu/elmebeteg-volt-peter-gabor-vagy-szociopata-bunozo-az-eisenberger-csalad-nyomaban/
62 pestisracok.hu/elmebeteg-volt-peter-gabor-vagy-szociopata-bunozo-az-eisenberger-csalad-nyomaban/
63 pestisracok.hu/elmebeteg-volt-peter-gabor-vagy-szociopata-bunozo-az-eisenberger-csalad-nyomaban/
64 pestisracok.hu/elmebeteg-volt-peter-gabor-vagy-szociopata-bunozo-az-eisenberger-csalad-nyomaban/
65 *História*, 2007/8. szám.
66 http://beszelo.c3.hu/cikkek/„vasarhelyi-elvtars-maga-nem-erti-mirol-van-itten-szo"
67 *Szabad Nép*, 1947. április 6.
68 *Beszélő*, 2001/9. szám.
69 *Külügyi Szemle*, 2005/3–4. szám.
70 *Magyar Nap*, 1948. október 12.
71 *Mozgó Képek*, 1985/11. szám.

72 Hosszabban írtam erről *A kultúra megszállásában*. Századvég Kiadó, 2023.
73 Dénes Tamás–Hegyi Iván–Lakat T. Károly: *A zöld otthon zöld füvén. Magyar bajnoki és kupameccsek könyve.* Budapest, 2013.
74 Dénes Tamás–Hegyi Iván–Lakat T. Károly: *A zöld otthon zöld füvén. Magyar bajnoki és kupameccsek könyve.* Budapest, 2013.
75 port.hu/adatlap/film/tv/dalolva-szep-az-elet--dalolva-szep-az-elet/movie-8747
76 Dénes Tamás–Hegyi Iván–Lakat T. Károly: *A zöld otthon zöld füvén. Magyar bajnoki és kupameccsek könyve.* Budapest, 2013.
77 *Nemzeti Sport*, 1996. december 17.
78 *Aetas*, 2015/4. szám. Fodor Péter: *Hírnévpolitika és a történelem esetlegességei. A Csodacsatár két változatáról.*
79 *Aetas*, 2015/4. szám. Fodor Péter: *Hírnévpolitika és a történelem esetlegességei. A Csodacsatár két változatáról.*
80 www.youtube.com/watch?v=40FtlpWOH3Q&pp=ygUSU3plcGVzaSBHecO2cmd5IDU2
81 *Aetas*, 2015/4. szám. Fodor Péter: *Hírnévpolitika és a történelem esetlegességei. A Csodacsatár két változatáról.*
82 Például: *FourFourTwo*, 2018/6. szám.
83 József Attila: *Két hexameter.*
84 *Nemzeti Sport*, 2015. március 4.
85 *FourFourTwo*, 2019/10. szám.
86 *Nemzeti Sport*, 2015. március 4.
87 *Nemzeti Sport*, 2015. november 5.
88 *Nemzeti Sport*, 2015. november 5.
89 Moldova György: *A Puskás-ügy.* Magvető, Budapest, 1984.
90 *Képes Sport*, 1985. január 15.
91 Mező Gábor: *Ellopni a lelket, megtörni a testet – Őrületre ítélve a Legvidámabb barakkban.* Erdélyi Szalon Kiadó, Budapest, 2021.
92 *Hitel*, 2011/7. szám.
93 *Hitel*, 2011/7. szám

94 *Népsport*, 1961. június 2.
95 *Népsport*, 1961. június 2.
96 Bocsák Miklós: *Kocsis és Czibor.* Sport, Budapest, 1983.
97 Bocsák Miklós: *Kocsis és Czibor.* Sport, Budapest, 1983.
98 *Népszabadság*, 1957. május 1.
99 mandadb.hu/cikk/1250616/Volt_egyszer_egy_EMKE
100 *A Hét* 1994/10. szám.
101 *FourFourTwo*, 2019/9. szám.
102 Szöllősi György: *Czibor – Dribli az égig.* Print City, Sárbogárd, 1997.
103 Szöllősi György: *Czibor – Dribli az égig.* Print City, Sárbogárd, 1997.
104 Szöllősi György: *Czibor – Dribli az égig.* Print City, Sárbogárd, 1997.
105 *Aetas*, 2015/4. szám.
106 *Aetas*, 2015/4. szám.
107 *Aetas*, 2015/4. szám.
108 *Aetas*, 2015/4. szám.
109 *Aetas*, 2015/4. szám.
110 *Labdarúgás*, 1965/6. szám.
111 *A Hét*, 1973/15. szám.
112 pestisracok.hu/amikor-a-kommunista-sebes-gusztav-kirakta-az-aranycsapatbol-a-gulagot-megjart-raduly-jozsefet/
113 pestisracok.hu/amikor-a-kommunista-sebes-gusztav-kirakta-az-aranycsapatbol-a-gulagot-megjart-raduly-jozsefet/
114 Utalás Szász Attila és Köbli Norbert remek filmjére.
115 pestisracok.hu/amikor-a-kommunista-sebes-gusztav-kirakta-az-aranycsapatbol-a-gulagot-megjart-raduly-jozsefet/
116 gulag.hu/wp-content/uploads/2021/04/960-ezer-vagy-1-millio_Bognar-Zalan-.pdf
117 pestisracok.hu/amikor-a-kommunista-sebes-gusztav-kirakta-az-aranycsapatbol-a-gulagot-megjart-raduly-jozsefet/

118 pestisracok.hu/amikor-a-kommunista-sebes-gusztav-kirakta-az-aranycsapatbol-a-gulagot-megjart-raduly-jozsefet/
119 pestisracok.hu/amikor-a-kommunista-sebes-gusztav-kirakta-az-aranycsapatbol-a-gulagot-megjart-raduly-jozsefet/
120 pestisracok.hu/amikor-a-kommunista-sebes-gusztav-kirakta-az-aranycsapatbol-a-gulagot-megjart-raduly-jozsefet/
121 *Sportélet*, 1970/3. szám.
122 *Sportélet*, 1970/3. szám.
123 pestisracok.hu/amikor-a-kommunista-sebes-gusztav-kirakta-az-aranycsapatbol-a-gulagot-megjart-raduly-jozsefet/
124 felvidek.ma/2022/12/25/karacsony-a-gulagon-olofsson-placid-atya-emlekeibol/
125 www.magyaridok.hu/sport/hunyadi-aki-ma-is-raduly-3699035/
126 *Népsport*, 1946. szeptember 13.
127 *2000*, 2014. február.
128 *Szabad Nép*, 1946. december 25.
129 *Szabad Nép*, 1946. december 25.
130 *Szabad Nép*, 1946. június 21.
131 *Szabad Nép*, 1946. június 21.
132 *2000*, 2014, február.
133 *2000*, 2014, február.
134 *2000*, 2014, február.
135 *Háromszék*, 2003. május 19.
136 *Háromszék*, 2003. május 19.
137 *Mai Nap*, 1993. január 9.
138 Tóth-Szenesi Attila: *Baróti*. Pécs, 2004.
139 pestisracok.hu/amikor-a-kommunista-sebes-gusztav-kirakta-az-aranycsapatbol-a-gulagot-megjart-raduly-jozsefet/
140 *Magyar Fórum*, 2017/20. szám.
141 pestisracok.hu/amikor-a-kommunista-sebes-gusztav-kirakta-az-aranycsapatbol-a-gulagot-megjart-raduly-jozsefet/

142 pestisracok.hu/a-kgb-hez-kotheto-divsz-molnar-csilla-hala-la-csodbe-vitt-autoimpex-hogyan-lehet-az-nke-docense-az-erinthetetlen-moszkovita-fodros-istvan/
143 Történetét *A sajtó megszállása*ban is megírtam.
144 Somos István, Peterdi Pál: *Lóri*. Lapkiadó, Budapest, 1986.
145 Somos István, Peterdi Pál: *Lóri*. Lapkiadó, Budapest, 1986.
146 Somos István, Peterdi Pál: *Lóri*. Lapkiadó, Budapest, 1986.
147 *Népsport*, 1955. május 16.
148 *Világosság*, 1949. március 12.
149 *Világosság*, 1949. március 12.
150 *Világosság*, 1949. március 12.
151 Varró Krisztián: *Kubala*, Budapest, 2019.
152 Varró Krisztián: *Kubala*, Budapest, 2019.
153 Varró Krisztián: *Kubala*, Budapest, 2019.
154 Varró Krisztián: *Kubala*, Budapest, 2019.
155 Somos István, Peterdi Pál: *Lóri*. Lapkiadó, Budapest, 1986.
156 Somos István, Peterdi Pál: *Lóri*. Lapkiadó, Budapest, 1986.
157 Somos István, Peterdi Pál: *Lóri*. Lapkiadó, Budapest, 1986.
158 *Nemzeti Sport*, 1999. április 6.
159 Somos István, Peterdi Pál: *Lóri*. Lapkiadó, Budapest, 1986.
160 Somos István, Peterdi Pál: *Lóri*. Lapkiadó, Budapest, 1986.
161 *Nemzeti Sport*, 1999. április 6.
162 Dénes Tamás, Sándor Mihály: *Futballtörténelmi lecke – nem csak fiúknak*, Budapest, 2003.
163 *Nemzeti Sport*, 1999. április 6.
164 *Nemzeti Sport*, 1999. április 6.
165 *FourFourTwo*, 2018/5. szám.
166 *FourFourTwo*, 2018/5. szám.
167 *FourFourTwo*, 2018/5. szám.
168 *FourFourTwo*, 2018/5. szám.
169 operavilag.net/kiemelt/egy-kalandos-eletu-tenorista/
170 *Nemzeti Sport*, 1999. április 6.
171 embermentok.eletmenete.hu/járay-józsef-0

172 www.halmay.hu/sites/default/files/news_upload/2023-02/Lóránt%20Gyula%20élete.pdf
173 www.halmay.hu/sites/default/files/news_upload/2023-02/Lóránt%20Gyula%20élete.pdf
174 *Központi Értesítő*, 1943/18. szám.
175 *Napi Magyarország*, 1998. június 13.
176 szinkronjunkie.blog.hu/2021/01/17/20_eve_hunyt_el_sinkovits_imre
177 Somos István, Peterdi Pál: *Lóri.* Lapkiadó, Budapest, 1986.
178 Somos István, Peterdi Pál: *Lóri.* Lapkiadó, Budapest, 1986.
179 Somos István, Peterdi Pál: *Lóri.* Lapkiadó, Budapest, 1986.
180 *FourFourTwo*, 2011/6. szám.
181 *Székelyföld*, 2019/4. szám.
182 *Székelyföld*, 2019/4. szám.
183 Somos István, Peterdi Pál: *Lóri.* Lapkiadó, Budapest, 1986.
184 *FourFourTwo*, 2011/6. szám.
185 Somos István, Peterdi Pál: *Lóri.* Lapkiadó, Budapest, 1986.
186 sportal.blikk.hu/labdarugas/magyar-labdarugas/lorant-gyula-aranycsapat-edzo-halal-paok/2023020513512735161
187 sportal.blikk.hu/labdarugas/magyar-labdarugas/lorant-gyula-aranycsapat-edzo-halal-paok/2023020513512735161
188 *Magyar Sajtó*, 1996/1. szám.
189 *Magyar Hírlap*, 1989. május 11.
190 *Magyar Hírlap*, 1989. május 11.
191 *Népsport*, 1985. január 21.
192 *Népsport*, 1985. január 21.
193 *Népsport*, 1985. január 21.
194 neb.hu/asset/phpm3iv7O.pdf
195 Peterdi Pál: *Gyarmati sors, avagy egy bal kéz története*, Budapest, 1996.
196 Peterdi Pál: *Gyarmati sors, avagy egy bal kéz története*, Budapest, 1996.

197 Gyenes András: *Fradi gyászinduló. Dalnoki Jenő élete*, Budapest, 2007.
198 Gyenes András: *Fradi gyászinduló. Dalnoki Jenő élete*, Budapest, 2007.
199 Gyenes András: *Fradi gyászinduló. Dalnoki Jenő élete*, Budapest, 2007.
200 Gyenes András: *Fradi gyászinduló. Dalnoki Jenő élete*, Budapest, 2007.
201 *Nemzeti Sport*, 2016. június 2.
202 Mező Gábor: *Ellopni a lelket, megtörni a testet – Őrületre ítélve a Legvidámabb barakkban*. Erdélyi Szalon Kiadó, Budapest, 2021.
203 *FourFourTwo*, 2018/1. szám.
204 *Nemzeti Sport*, 2016. június 2.
205 *Képes 7*, 1990/19. szám.
206 *Új Néplap*, 1990. május 31.
207 *Ring*, 1990/23. szám.
208 *Képes 7*, 1990. május 26.
209 *Képes 7*, 1990. május 26.
210 Forrás: ÁBTL 3.1.2. M-30601 (töredék)
211 *Sport*, 1957. február 8.
212 *FourFourTwo*, 2011/9. szám.
213 *Új Tükör*, 1987/14. szám.
214 *Magyar Hírlap*, 1986. július 24.
215 *Magyar Hírlap*, 1986. július 24.
216 *Népszava*, 1979. július 24.
217 *Népszabadság*, 2012. november 5.
218 *Népszava*, 1979. július 24.
219 *Népsport*, 1989. július 22.
220 *Népsport*, 1989. július 22.
221 *Századok*, 2023/4. szám.
222 *Népszabadság*, 2001. február 10.
223 Bővebben *A sajtó megszállásá*ban.

224 *Népszava*, 2010. február 20.
225 index.hu/fortepan/2016/06/16/maleter_peter_maleter_pal_a_kadar-kormany_nem_imponal/
226 Gyenes András: *Fradi gyászinduló. Dalnoki Jenő élete*, Budapest, 2007.
227 *Népszava*, 2010. február 20.
228 Gyenes András: *Fradi gyászinduló. Dalnoki Jenő élete*, Budapest, 2007.
229 Gyenes András: *Fradi gyászinduló. Dalnoki Jenő élete*, Budapest, 2007.
230 Gyenes András: *Fradi gyászinduló. Dalnoki Jenő élete*, Budapest, 2007.
231 *Népszava*, 1966. szeptember 13.
232 Gyenes András: *Fradi gyászinduló. Dalnoki Jenő élete*, Budapest, 2007.
233 www.borsonline.hu/sport/2012/09/kocsis-a-halala-elott-mar-nem-ismerte-meg-grosicsot
234 *FourFourTwo*, 2012/11. szám.
235 *Nemzeti Sport*, 2008. március 23.
236 *FourFourTwo*, 2012/11. szám.
237 *FourFourTwo*, 2011/11. szám.
238 A Szekér Nórától idézett szövegek a kérdéseimre adott válaszok voltak a rádióműsorban. A továbbiakban nem jelzem, hogy honnan származnak.
239 Salamon Konrád objektív, történelmi forrásokra támaszkodó és azokat ütköztető műve (*Nemzeti önpusztítás 1918–1920*) megkerülhetetlen forrás.
240 Salamon Konrád: *Nemzeti önpusztítás 1918–1920*. Korona Kiadó, Budapest, 2001.
241 Salamon Konrád: *Nemzeti önpusztítás 1918–1920*. Korona Kiadó, Budapest, 2001.
242 Salamon Konrád: Nemzeti önpusztítás 1918–1920. Korona Kiadó, Budapest, 2001.

243 Salamon Konrád: *Nemzeti önpusztítás 1918–1920*. Korona Kiadó, Budapest, 2001.
244 Salamon Konrád: *Nemzeti önpusztítás 1918–1920*. Korona Kiadó, Budapest, 2001.
245 Salamon Konrád: *Nemzeti önpusztítás 1918–1920*. Korona Kiadó, Budapest, 2001.
246 *Magyarország*, 1919. február 22.
247 *Népszava*, 1919. február 21.
248 Például a *Világ*ban, de számtalan más lapban is. Világ, 1919. február 22.
249 *Az Est*, 1919. február 22.
250 *Az Est*, 1919. február 22.
251 *Az Est*, 1919. február 22.
252 *Az Est*, 1919. február 22.
253 *Friss Ujság*, 1919. február 23.
254 *Népszava*, 1919. február 22.
255 Szintén a Sport Rádió *Prés alatt* című műsorában beszélgettünk.
256 *Magyar Ifjúság*, 1966. július 9.
257 *Labdarúgás*, 1966/3. szám.
258 *Nemzeti Sport*, 1938. augusztus 18.
259 *Ellenzék*, 1938. június 23.
260 Andreides Gábor: *1938, a párizsi ezüst, avagy a döntő, amelyben a tanítvány legyőzte a mesterét*, Budapest, 2013.
261 *Nemzeti Sport*, 2018. június 18.
262 *Labdarúgás*, 1978. Különkiadás.
263 *Sporthirlap*, 1939. június 10.
264 *Magyar Nemzet*, 2020. február 1.
265 *8 Órai Ujság*, 1938. március 12.
266 *Napló*, 1938. március 13.
267 www.nemzetisport.hu/magyar-valogatott/2023/03/braun-csibi-tragediaja-sikertelen-volt-a-mentoakcio
268 *Világosság*, 1945. október 12.

269 www.nemzetisport.hu/magyar-valogatott/2023/03/braun-csibi-tragediaja-sikertelen-volt-a-mentoakcio
270 *Képes Újság*, 1966/14. szám.
271 epa.oszk.hu/01200/01268/00049/pdf/EPA01268_betekinto_2019_1_58-79.pdf
272 epa.oszk.hu/01200/01268/00049/pdf/EPA01268_betekinto_2019_1_58-79.pdf
273 epa.oszk.hu/01200/01268/00049/pdf/EPA01268_betekinto_2019_1_58-79.pdf
274 epa.oszk.hu/01200/01268/00049/pdf/EPA01268_betekinto_2019_1_58-79.pdf
275 epa.oszk.hu/01200/01268/00049/pdf/EPA01268_betekinto_2019_1_58-79.pdf
276 epa.oszk.hu/01200/01268/00049/pdf/EPA01268_betekinto_2019_1_58-79.pdf
277 epa.oszk.hu/01200/01268/00049/pdf/EPA01268_betekinto_2019_1_58-79.pdf
278 epa.oszk.hu/01200/01268/00049/pdf/EPA01268_betekinto_2019_1_58-79.pdf
279 *Szabad Nép*, 1946. április 21.
280 *Ludas Matyi*, 1947/11. szám.
281 pestisracok.hu/kerek-valami-jo-rovarirtot-svabok-ellen-ludas-matyi-nagy-imre-szerepe-a-magyar-nemetseg-kitelepiteseben/
282 *Szabad Nép*, 1945. november 24.
283 *Szabad Föld*, 1945. december 2.
284 *Új Dunántúli Napló*, 2007. november 30.
285 *Magyar Nemzet*, 2012. március 10.
286 *Magyar Nemzet*, 2012. március 10.
287 *Magyar Nemzet*, 2012. március 10.
288 *Magyar Nemzet*, 2012. március 10.
289 *Nemzeti Sport*, 1990. szeptember 11.
290 *Nemzeti Sport*, 1990. szeptember 11.
291 *Nemzeti Sport*, 1990. szeptember 11.

292 hirado.hu/extra/tortenelem/cikk/2023/10/31/albert-florian szinte-titokban-vehette-csak-at-az-aranylabdat
293 *Nemzeti Sport*, 2017. december 18.
294 konyvtar.dia.hu/xhtml/moldova_gyorgy/Moldova_Gyorgy Kadar_Janos_I.xhtml
295 *Szabad Szó*, 1945. október 10.
296 *Ceglédi Függetlenség*, 1941/20. szám.
297 *Kossuth Népe*, 1945/20. szám.
298 *Ceglédi füzetek 39.*
299 *Kis Ujság*, 1947. augusztus 17.
300 *Nemzeti Sport*, 2020. június 6.
301 *Képes Sportlap*, 1947/40. szám.
302 *Képes Újság*, 1979/41. szám.
303 *Nemzeti Sport*, 2020. június 6.
304 *Nemzeti Sport*, 2021. szeptember 25.
305 *Népszava*, 2009. március 31.
306 *Magyar Életrajzi Lexikon 3., kiegészítő kötet A–Z* (1981).
307 Rejtő László: *Az aranycsapat és árnyai – Színes sportkönyvtá* Budapest, 1966.
308 Rejtő László: *Az aranycsapat és árnyai – Színes sportkönyvtá* Budapest, 1966.
309 Rejtő László: *Az aranycsapat és árnyai – Színes sportkönyvtá* Budapest, 1966.
310 Rejtő László: *Az aranycsapat és árnyai – Színes sportkönyvtá* Budapest, 1966.
311 Rejtő László: *Az aranycsapat és árnyai – Színes sportkönyvtá* Budapest, 1966.
312 Rejtő László: *Az aranycsapat és árnyai – Színes sportkönyvtá* Budapest, 1966.
313 Rejtő László: *Az aranycsapat és árnyai – Színes sportkönyvtá* Budapest, 1966.
314 Rejtő László: *Az aranycsapat és árnyai – Színes sportkönyvtá* Budapest, 1966.

315 Rejtő László: *Az aranycsapat és árnyai – Színes sportkönyvtár*, Budapest, 1966.
316 Rejtő László: *Az aranycsapat és árnyai – Színes sportkönyvtár*, Budapest, 1966.
317 Rejtő László: *Az aranycsapat és árnyai – Színes sportkönyvtár*, Budapest, 1966.
318 Rejtő László: *Az aranycsapat és árnyai – Színes sportkönyvtár*, Budapest, 1966.
319 Rejtő László: *Az aranycsapat és árnyai – Színes sportkönyvtár*, Budapest, 1966.
320 Rejtő László: *Az aranycsapat és árnyai – Színes sportkönyvtár*, Budapest, 1966.
321 *Magyar Ifjúság*, 1969. december 12.
322 *Premier*, 2012/86. szám.
323 *Komárom Megyei Dolgozók Lapja*, 1955. szeptember 7.
324 *Népakarat*, 1957. október 2.
325 *Népakarat*, 1957. október 30.
326 *Vas Népe*, 1958. január 18.
327 *Vas Népe*, 1958. január 18.
328 *Vas Népe*, 1958. január 18.
329 *Csongrád Megyei Hírlap*, 1958. január 24.
330 *Hétfői Hírek*, 1958/5. (6.) szám.
331 *Észak-Magyarország*, 1958. március 16.
332 *Észak-Magyarország*, 1958. március 16.
333 *Vas Népe*, 1960. március 25.
334 *Kelet-Magyarország*, 1962. június 8,
335 hvg.hu/cegauto/20230316_zart_korben_aruljak_Hofi_Geza_utolso_Mercedeset

TARTALOM

Előszó
Bevezető

Álmok
Ollók
Az „áruló"
Hidegkuti
ÁVH FC
Metamorfózisok
A „Benő"
A „kiretusált" csatár
A besúgók
A zseni
A Gulag-rab
Az internált
A kiszökők
Német földön
Csáki elvtárs
A feláldozható...
Vándorhéják
A történelem viharában
A kapitány
Ellenállók
Isten hozta
Ábel Olaszországban
„Hulljon a férgese"
Csak a pályán lehettek szabadok

Jegyzetek

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 22.
X 370367

Képzeljük el, hogy ma a magyar válogatott a világ messze legerősebb, legzseniálisabb csapata. És közben megtört, megfélemlített, látszólag aranyéletet élő, de bármikor letartóztatható, erőszakkal beszervezhető, megalázható játékosokból áll. Van olyan tagja, aki pár éve még a politikai rendőrség kényszerrel besorozott tisztje volt (Hidegkuti Nándor). Egyik csapattársát korábban internálták (Lóránt Gyula), a másikat letartóztatta, majd elengedte ugyanaz az „államvédelem" (Grosics Gyula). Másokat erőszakkal „raboltak el" szeretett klubjukból (Deák Ferenc, Kocsis Sándor, Czibor Zoltán), egyikükből később besúgót „kreáltak" (Czibor). Volt társuk, akit már a nagy sikerek idejére kivégeztek (Szűcs Sándor), más, túlélve a szovjet kényszermunkatábort, nemigen tetszett a rendszerhű szövetségi kapitánynak (Sebes Gusztáv), így nem lehetett válogatott (Raduly József). Voltak, akik még időben elmenekültek az országból (Kubala László), mások pedig hiába voltak világklasszisok, nem volt esélyük bekerülni a nemzeti csapatba. Ez (is) volt az *Aranycsapat*.

MEZŐ GÁBOR új könyve visszavezet egy szörnyű korszakba, a Rákosi-diktatúrába, korábban már ismert és teljesen ismeretlen történeteket, tragédiákat felidézve. De a végkicsengés mégsem keserű: bár az *Aranycsapat* klasszisai csak a pályán lehettek szabadok, varázslatos játékukkal hitet, reményt, boldogságot adtak egy sötétségre és félelemre kárhoztatott nemzetnek.

hitelkonyvkiado.hu 4999 Ft

9 786156 702142